

ТИРЕ
ИМПП

1949

IZ SADRŽAJA

MEĐUNARODNI PROBLEMI

INTERNATIONAL PROBLEMS

No 2/2025 Vol. LXXVII

Beograd

ISSN 0025-8555
ISSN (Online) 2406-0690
UDK 327

Nenad STEKIĆ, Aleksandar MITIĆ

Perspectives on Serbia's China–EU
Hedging Strategy:
Resilient to De-hedging?

Ivica MLADENOVIĆ, Zona ZARIĆ

Politička filozofija francuske Pete republike:
elementi za razumevanje
aktuelne krize režima

Marko PEJKOVIĆ

Grčko-turske pomorske krize:
spoljnopolitička analiza

Darko GAVRILOVIĆ

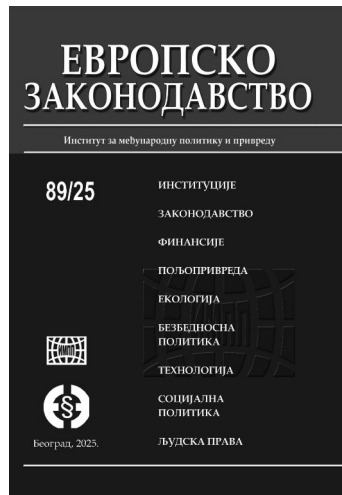
Pomirenje i saradnja u Evropi
u političkim konceptima
Julija Alberonija i Roberta Šumana

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU
POLITIKU I PRIVREDU

INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

2025

Institute of International Politics and Economics

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 011 3373 635, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

ISSN (Online) 2406-0690

UDK 327

MP, 77 (2025), br. 2, str. 187–366
izlazi tromesečno

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik
dr Miloš PETROVIĆ

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
dr Ivona LAĐEVAC

Sekretar

msr Milan VESELICA

Izdavački savet

Prof. dr Dejan JOVIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, predsednik

Prof. dr Dragan SIMIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Mladen MILOŠEVIĆ, redovni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Demetrius ANDREAS FLOUDAS, redovni profesor, Hjuž Hol koledž,
Univerzitet u Kembridžu, Velika Britanija

Prof. dr Robert HEJDEN, profesor emeritus, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg, SAD

Prof. dr Irena KIKERKOVA, redovni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta Sv. Ćirilo i Metodije,
Skoplje, Severna Makedonija

Dr Goran BANDOVIĆ, naučni savetnik, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Dr Spasimir DOMARADZKI, viši istraživač, Institut za Centralnu Evropu, Lublin, Poljska

Dr Ana BOJINOVIĆ FENKO, redovni profesor, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani, Slovenija

Prof. dr Dražen DERADO, redovni profesor, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Hrvatska

Dr Sandro KNEZOVIĆ, naučni savetnik, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb, Hrvatska

Prof. dr Zoran JEFTIĆ, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Predrag BJELIĆ, redovni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Dejan MIHAILOVIĆ, redovni profesor, Univerzitet Montereja, Meksiko

Dr Marek HRUBEC, viši naučni saradnik, Centar za globalne studije, Filozofski institut,
Češka akademija nauka, Prag, Češka

INTERNATIONAL PROBLEMS

Uređivački odbor

- Prof. dr Nikolaos CIFAKIS, redovni profesor, Odeljenje za političke nauke i međunarodne odnose,
Univerzitet na Peloponezu, Grčka
- Prof. dr Milenko PETROVIĆ, viši predavač, Univerzitet Kenterberi, Krajsčerč, Novi Zeland
- Prof. dr Sin ČEN, redovni profesor, Institut za evropske studije,
Kineska akademija društvenih nauka, Peking, Kina
- Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, redovni profesor, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju,
Bordo, Francuska
- Prof. dr Dejan GUZINA, redovni profesor, Univerzitet Vilfrid Lorier, Vaterlo, Kanada
- Prof. dr Toni MILESKI, redovni profesor, Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije, Filozofski fakultet
– Institut za bezbednost, odbranu i mir, Skoplje, Severna Makedonija
- Dr Miša ĐURKOVIĆ, naučni savetnik, Institut za evropske studije, Beograd
- Dr Kristina GRISLER, naučni saradnik, Andrašijev Univerzitet, Budimpešta, Mađarska
- Dr Adam Bence BALAŠ, Predavač, Međunarodna škola za humanističke nauke, Bratislava, Slovačka
- Dr Ivana RADIĆ MILOSAVLJEVIĆ, vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
- Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ, redovni profesor, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
- Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
- Prof. dr Vanja ROKVIĆ, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
- Prof. dr Bazil ČIZEVSKI, redovni profesor, Univerzitet za poslovnu ekonomiju, Poznanj, Poljska
- Prof. dr Dejan MOLNAR, vanredni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Dr Vladimir AJZENHAMER, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
- Dr Ivana POPOVIĆ-PETROVIĆ, vanredni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Dr Dejana VUKASOVIĆ, naučni savetnik, Institut društvenih nauka, Beograd
- Dr Sanja FILIPOVIĆ, naučni savetnik, Institut društvenih nauka, Beograd
- Dr Milan IGRUTINOVIĆ, naučni saradnik, Institut za evropske studije, Beograd
- Dr Dušan PROROKOVIĆ, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
- Dr Juri KULINJCEV, naučni saradnik, Institut za Kinu i savremenu Aziju, Ruska akademija nauka
- Dr Dejan VULETIĆ, naučni saradnik, Institut za stratejska istraživanja, Beograd
- Dr Marina KOSTIĆ ŠULEJIĆ, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prelom

Sanja BALOVIĆ

Štampa

Donat Graf doo, Beograd

Internet:

<https://www.internationalproblems.rs/>

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

INTERNATIONAL PROBLEMS

SCIENTIFIC JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXXVII

BELGRADE

No. 2/2025

CONTENTS

Nenad STEKIĆ, Aleksandar MITIĆ <i>Perspectives on Serbia's China–EU Hedging Strategy: Resilient to De-hedging?</i>	193
Ivica MLADENOVIĆ, Zona ZARIĆ <i>The Political Philosophy of The French Fifth Republic: Elements for Understanding the Current Regime Crisis</i>	225
Marko PEJKOVIĆ <i>Greek-Turkish Maritime Disputes: Foreign Policy Analysis</i>	255
Darko GAVRILOVIĆ <i>Reconciliation and Cooperation in Europe in the Political Concepts of Giulio Alberoni and Robert Schuman</i>	277
REVIEWS	305

MEĐUNARODNI PROBLEMI

NAUČNI ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXXVII

BEOGRAD

BROJ 2/2025.

SADRŽAJ

Nenad STEKIĆ, Aleksandar MITIĆ <i>Perspektive strategije hedžinga Srbije u odnosima sa Kinom i EU: otporna na „de-hedžing“?</i>	193
Ivica MLADENović, Zona ZARIĆ <i>Politička filozofija francuske Pete republike: elementi za razumevanje aktuelne krize režima</i>	225
Marko PEJKOVIĆ <i>Grčko-turske pomorske krize: spoljnopolitička analiza</i>	255
Darko GAVRILOVIĆ <i>Pomirenje i saradnja u Evropi u političkim konceptima Julija Alberonija i Roberta Šumana</i>	277
PRIKAZI	305

UDK 327.56(497.11:510)
327.56(497.11:4-672EU)
Biblid: 0025-8555, 77(2025)
Vol. LXXVII, No. 2, pp. 193–223
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2502193S>

Original article
Received 28. 02. 2025
Accepted 30. 04. 2025
CC BY-SA 4.0

Perspectives on Serbia's China–EU Hedging Strategy: Resilient to De-hedging?

Nenad STEKIĆ¹, Aleksandar MITIĆ²

Abstract: In an increasingly multipolar international system, small states like Serbia exert complex strategic dilemmas in navigating great power competition. This paper investigates Serbia's hedging strategy between its two main poles of foreign policy preference—China and the European Union—by integrating political, security, and economic insights. The authors assess three possible strategic orientations: Serbia's China-bound hedging approach, a de-hedging shift toward bandwagoning with the EU, and a “win-win” strategy that seeks to synergize the interests of both powers. Using a mixed-methods approach, we employ quantitative analysis based on the COMPASS Dataset alongside qualitative assessments of key contingency scenarios to evaluate Serbia's strategic calculus during 2024. Our findings show that risk-prone contingencies have an important impact on both hedging and de-hedging policies. They highlight the importance of adaptive, multipolar foreign policies in maintaining strategic autonomy while maximizing economic and security benefits. The analysis presented herein underscores that Serbia's hedging strategy is a delicate and complex approach to navigating the contemporary geopolitical landscape, implicating leveraging economic opportunities, security demands and political changes.

Keywords: hedging strategy, bandwagoning, Serbia, multipolarity, international relations, COMPASS Project.

¹ Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9066-0480>.

² Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6918-7561>.

Introduction

The current international system is characterized by a high degree of uncertainty and fluidity as global powers reshape the established order in the process of multipolarization. Small states such as Serbia, and even middle powers, must, therefore, adopt nuanced foreign policy strategies to safeguard their national interests amid a landscape of converging influences or processes occurring globally (Kovačević 2019). Hedging – a strategy of simultaneously engaging with rival power centres to mitigate risks – has emerged as a crucial instrument for states that cannot afford to fully align with any one dominant actor (Glaser 2015; Haacke 2019; Kupchan 2002).

Such policy has become a feature of the Republic of Serbia over the last decade. While officially negotiating entry into the European Union since 2014, Serbia had to embrace hedging for a variety of reasons: the challenge to its territorial integrity posed by the recognition of the “unilateral declaration of Kosovo” by 22 out of 27 EU members; the proclamation of military neutrality primarily impacted by the 1999 NATO aggression; the attempt to preserve long-standing friendly relationships with the Russian Federation and to advance it with the People’s Republic of China as not only UN Security Council members but also key providers for energy security, investment and infrastructure cooperation.

Serbia’s hedging strategy is driven by the need to harness economic opportunities provided by China – particularly those associated with initiatives such as the Belt and Road – while preserving its long-standing political, security, and economic engagements with Europe (Shambaugh 2013). Serbia’s foreign policy is commonly described as resting on four strategic pillars: the European Union, the United States, Russia, and China. Among these, the European Union and China have emerged as particularly significant due to their sustained and multidimensional engagement with Serbia – the EU as Serbia’s largest trade partner, key investor, and central framework for political and institutional reform; and China as a rising economic force whose strategic investments, infrastructure projects, and diplomatic support offer Serbia alternative avenues for development and international visibility. Some analyses suggest that Serbia exerts dominance denial to obstruct the rise of a dominant power capable of exerting disproportionate influence over smaller states (Nikolić 2024). The EU, with its institutional stability and market access, offers an alternative developmental pathway for Serbia *vis-à-vis* China to that of the state-driven model exemplified by Beijing. However, given the current geopolitical shifts and the rise of multipolarity, Serbia’s foreign policymakers are increasingly confronted with the challenge of

maintaining a balanced posture in order to avoid political overdependence on one partner and to secure its own strategic autonomy (Stekić 2024).

This article addresses the following research questions:

1. How does Serbia navigate its hedging strategy between China and the EU across political, security, and economic dimensions?
2. What are the potential risks and benefits of a China-favored hedging approach compared to a de-hedging (or bandwagoning) approach?
3. Can a win-win scenario be achieved by simultaneously accommodating both strategic poles?

To answer these questions, we adopt a dual-methods approach. Quantitative data from the COMPASS Dataset (which includes contingencies assessed by the level of risk and other attributes) is combined with qualitative analysis – including analyses of the high and medium risk associated contingencies during 2024 to identify alternative strategic orientations: Serbia’s China-bound hedging approach, a de-hedging shift toward bandwagoning with the EU, and a “win-win” strategy that seeks to synergize the interests of both powers. The integration of these methods allows for a robust assessment of Serbia’s contemporary foreign policy orientation and the projection of likely future trajectories.

Such research design corresponds to an era marked by growing geopolitical rivalry – exemplified by the U.S.–China strategic competition and the EU’s evolving role in global governance, in which the need for smaller states to adopt a flexible, multipolar approach has never been greater (Baldacchino and Wivel 2020; Hilmarsson 2023; Kurecic 2017; Noesselt 2022). Serbia’s position is particularly illustrative of these broader dynamics. While historical alliances and normative ties have inclined Serbia toward European integration, pragmatic considerations regarding economic development and infrastructural modernization have fostered closer ties with China (Friedberg 2011; Hermann 2024; Petrović 2024; Vuksanović 2021; Zakić et al. 2024). This dual approach reflects the essence of hedging: the careful balancing of risks and opportunities in an environment where reliance on any single great power can lead to strategic vulnerabilities (Walt 1987).

The subsequent sections delve into the theoretical underpinnings of hedging strategies, examine Asian case studies that inform Serbia’s context, and explore the risks associated with de-hedging or bandwagoning. The Asian hedging examples show the value of maneuverability in the multipolarized world, including the possibility of multiple partnerships and balanced statecraft, economic and diplomatic, in a strategic environment dominated by a single power. In Southeast Asia in particular, small and medium powers engage robustly with China (bilaterally and within the Belt and Road Initiative), but maintain strong ties with India, Japan

or the U.S. while in the Serbian case, an EU candidate country, largely surrounded by NATO members, explores comprehensive ties with Russia and China. This economic-security duality is particularly important given the context of great power rivalry: China-U.S. in Asia, China-U.S.-EU-Russia in the case of Serbia. Our analysis is anchored in established theories of international relations, including neorealism and liberal institutionalism, which together offer a comprehensive lens through which to view Serbia's policy challenges. This paper is structured as follows. The theoretical framework begins by examining hedging strategies and incorporating their implications for hedging in Asia, focusing on China-related regions and the Balkans. The second part of the theoretical framework explores the concept of de-hedging and bandwagoning, as well as the win-win scenario. The methodology is then presented, detailing the use of COMPASS data and elaborating on the methodological tools, including Python-based analysis and contingency tables. Next, the results are introduced, before the discussion and conclusion synthesize the key findings and their implications.

Theoretical Framework

Hedging Strategy

Scholars agree that the concept of hedging can be understood through various operational definitions. One such definition sees hedging as a response to perceived risks, particularly in the context of specific strategic and economic vulnerabilities (Haacke 2019, 358). Among the different interpretations, Haacke identifies a conceptualization that stands out as the most prevalent, though also the most contentious. This perspective treats hedging as a hybrid policy approach, combining elements of engagement with practices aimed at deterrence. This form of hedging applies to both relations between major powers and the interactions of smaller or middle powers with a rising power (Haacke 2019, 378). Hedging is a strategy that enables states to maintain engagement with multiple major powers simultaneously to avoid the risks associated with overdependence on any single actor (Mearsheimer 2001; Kupchan 2002).

In international relations theory, hedging represents a middle path between balancing and bandwagoning. Balancing involves actively countering a rival power through alliances and increased defence capabilities, whereas bandwagoning refers to aligning with the dominant power. Hedging, by contrast, involves diversifying strategic relationships to mitigate uncertainty and enhance autonomy (Glaser 2015). The concept of hedging can be traced to broader theories in international

relations. Realist scholars such as Mearsheimer (2001) have argued that small states must adopt strategies that avoid the risks of becoming pawns in great power rivalries. On the other side, liberal institutionalists emphasize the benefits of maintaining multiple, overlapping relationships that foster economic interdependence and political legitimacy, particularly in the post-Cold War rules-based order. They do not endorse hedging strategy, which is largely associated with realist theories (Ikenberry 2008; Walt 1987).

Since the early 2000s, the concept of “hedging” has been prominently featured in the application of cases in China’s neighbourhood (Goh 2005). This area remains relevant today (Gerstl 2022; Kim 2023; Nedić 2022;), but it has also applied to the Caucasus, the Middle East, and, more recently, to Serbia (Mitić 2024a; Nikolić 2024). Mitić and Nikolić both identify the sources of Serbia’s hedging in the aftermath of “Kosovo’s unilateral declaration of independence” and the simultaneous (if not related, according to Mitić) rise of multipolarization. Nikolić applies Kuik’s theoretical model (Kuik 2008) to Serbia to discuss the implementation of its hedging strategy, and her findings are corroborated by Mitić’s. On the other side, Mitić grants a heavier focus on great power rivalry in Balkans, particularly regarding Serbia, and puts additional emphasis on the role of the U.S. as a leading promoter of NATO enlargement in the region. His work also reflects on the rivalry between the Western “rules-based world order” and its Eastern challengers (primarily China and Russia), with direct implications for Serbia. Also, Nikolić rightly points to the question of sustainability of Serbia’s hedging strategy, and Mitić goes a step further in inquiring about these limits by referring to the concept of “de-hedging”. While it has been used in finance, where “de-hedging is the act of unwinding positions initially established as hedges in a trade or investment portfolio” (*Trade Locker* 2024), Mitić discusses the term in IR. He points out that “de-hedging” is due to external influences, albeit the decisions involve cooperative actions by the local authorities: “For the EU and the US, these initiatives are part of the process of rooting out strategic rivals from the Balkans. Brussels would call it a return to the ‘normal’ incentives for EU accession: positive signals to investors, motivation for internal political reforms, and gradual and partial integration into the Union’s sectoral policies” (Mitić 2024a). Thus, for Mitić, de-hedging implies policies and narrative tools, pursued by external actors, aimed at encouraging a sovereign state to reduce, if not abandon its hedging strategy in the context of geopolitical competition.

In essence, hedging is a pragmatic response to the realities of a multipolar world, where no single alliance system offers complete security or prosperity. The question marks regarding the whereabouts of world order multipolarization plays a major role in hedging (Kovačević 2015). States use hedging strategies because

they consider “the future distribution of global power as uncertain” (Spektor2023); they acknowledge “uncertainty about the future conditions of the world” (Stiles 2018, 12); and they want to ensure “against sudden changes in the behaviour of great powers and general insecurities in the international system” (Gerstl 2022).

Hedging also involves a dynamic process of risk assessment and recalibration. As global circumstances change – whether due to shifts in economic power, security threats, or domestic political considerations – states must adjust their hedging strategies accordingly. For example, suppose Chinese investments begin to compromise Serbia’s political autonomy or EU membership negotiations remain stalled. In that case, Serbia might recalibrate its strategy to either tilt more toward one pole or reinforce its diversified approach. Such recalibrations require ongoing monitoring of both external conditions and domestic capacities, including the institutional ability to manage complex, multifaceted relationships. From a methodological perspective, hedging is best understood not as a static strategy, but as a continuum of strategic options. This continuum ranges from active hedging – which involves deliberate diversification and risk management – to passive forms that may border on de-hedging if one pole begins to dominate. In this context, the challenge for Serbia is to remain flexible and agile, capable of adapting its hedging strategy in response to rapidly evolving geopolitical conditions (Friedberg 2011). Friedberg in his study particularly focuses on Southeast Asian states, such as Vietnam, Malaysia and Indonesia, as countries which navigate the U.S.-China rivalry in the context of strong economic engagement with China, but also cautiousness vis-à-vis Beijing’s potential assertiveness. Caveats are thus in order regarding the transfer of the concept to Serbia, a military neutral country in a European power structure environment dominated by NATO and the EU.

Another important feature of the rising interest in hedging is a mixed policy approach that combines diversified political, security, and economic relations to mitigate risks, reduce vulnerability, strengthen strategic autonomy, and maximize opportunities (Gerstl 2022; Goh 2005; Koga 2018; Kuik 2008). The hedging strategy can be analyzed in the context of Asia across all three main dimensions: political alignment, economic relations, and security concerns. Hedging is relevant in Asia as a region without a dominant alliance (as opposed to NATO in Europe) but with a strong impact of multipolarization (e.g. Indonesia becoming member of BRICS in 2025, while signing a Defense Cooperation Arrangement with the U.S. in November 2023). Regarding political alignment, states may adopt hedging strategies to balance their relationships with competing powers, avoiding full commitment to any one side. Economically, countries might hedge by diversifying trade partnerships and investments to mitigate dependence on a single dominant power. In security, hedging often involves a mix of deterrence measures and engagement

with multiple powers to address potential threats. Significantly, how these strategies are implemented varies from state to state, depending on their unique geopolitical, economic, and security priorities.

Empirical studies (Haacke 2019; Jackson 2014; Lim and Cooper 2015) have illustrated the use of hedging among small states, particularly in Asia. Ku (2012) demonstrates that countries such as Singapore and Malaysia have successfully navigated competing influences by adopting hedging strategies that balance economic incentives with security considerations. The rapid rise of China and the corresponding adjustments in US policy have forced many East and Southeast Asian countries to adopt hedging strategies that reflect both economic pragmatism and security concerns (Friedberg 2011; Shambaugh 2013).

The lessons from these cases can apply, with caveats, to Serbia as a military-neutral country geographically surrounded mostly by EU members which are also part of NATO, an alliance Belgrade refuses to join. Just as Asian states have managed the competing pressures of US and Chinese influence, Serbia too must navigate between the EU's normative framework and China's pragmatic development model (Ku 2012), notwithstanding the influence of the United States and NATO in general, and the historical impact of the Russian Federation and Turkey. In Serbia's case, hedging is evident in its simultaneous pursuit of economic cooperation with China and political as well as security ties with the EU. The economic benefits derived from Chinese investments - particularly in infrastructure and energy sectors – contrast with the political stability and institutional support that come with EU integration. This dual approach maximizes economic opportunities and insulates Serbia from the geopolitical risks of committing solely to one power bloc, particularly given its unpredictable EU membership path.

In Asia, many small and medium-sized states have adeptly navigated the complexities of international relations by leveraging a hedging strategy in the economic domain. This approach allows them to benefit from China's state-led investment initiatives while simultaneously maintaining security ties with traditional allies like the United States. For example, countries like Vietnam and Malaysia have engaged with China's Belt and Road Initiative (BRI) to enhance their infrastructure development while being cautious about the potential political ramifications of deepening economic ties with China (Callahan 2016). Recent studies have quantified the effects of hedging strategies in 19 Asia-Pacific countries against both China and the US since 2000. The findings indicate significant variations in how these countries implement their strategies, reflecting a dynamic evolution influenced by geopolitical tensions. For instance, a quantitative analysis by Hu and associates (2025) revealed that countries like Cambodia and Malaysia have adopted "light hedging" strategies, maintaining a balance between

engagement with China and ties with the US (Hu et al. 2025). Cambodia's average closeness to China was recorded at over 80%, while Malaysia's proximity was approximately 70% during the same period (Hu et al. 2025). On the other side, in his study of "economic," "security" and "cultural" relations of eleven Asian states with both Beijing and Washington, Vučetić concludes that "Asian Pax Sinica is yet to live up to its name". His findings conclude that China can "leverage its overwhelming material superiority for hegemonic purposes only in three states: Cambodia, Laos, and Myanmar", while this potential is "far more limited elsewhere" (Vučetić 2022, 178).

The economic dimension of hedging involves not only attracting external investments but also ensuring these investments do not impose disproportionate political costs. This balancing act exemplifies how states mitigate risks associated with overdependence on a single power. In South Asia, countries like Sri Lanka and the Maldives exhibit similar hedging behaviors amid strategic competition between India and China. They navigate their economic partnerships carefully to balance material benefits against autonomy costs, demonstrating that hedging can also occur in contexts devoid of direct security threats (Lim and Mukherjee 2019).

Serbia's experience mirrors this duality. On the one hand, Chinese investments have been instrumental in modernizing critical infrastructure—such as roads, railways, and energy projects—in the context of domestic economic challenges. On the other hand, Shambaugh (2013) claimed that EU accession aspirations and the associated political and institutional reforms compel Serbia to maintain robust ties with European institutions. By diversifying its economic partners, Serbia seeks to avoid the pitfalls of overdependence on any single source of capital, thereby preserving its strategic autonomy.

In the Asia-Pacific region, hedging strategies are characterized by significant spatiotemporal heterogeneity, reflecting the dynamic evolution of relationships between these countries and major powers like China and the United States. China's implementation of the BRI has significantly influenced the hedging strategies of Asia-Pacific countries, with some countries like Cambodia, Laos, and Malaysia drawing closer to China, while others like Indonesia and Vietnam are moving away (Hu et al. 2025). A comparative analysis of Asian and European contexts reveals that hedging strategies are employed to address similar challenges—balancing economic benefits with political autonomy. In both regions, countries seek to maximize economic opportunities while minimizing political risks. However, the specific geopolitical dynamics and institutional frameworks differ, leading to variations in how hedging strategies are implemented and perceived.

Security considerations in Asian hedging strategies are complex. Many Asian states have traditionally relied on the security umbrella provided by alliances with the United States or regional security arrangements. However, the rise of China and its assertive posturing in areas such as the South China Sea have introduced new security dilemmas. Consequently, many states have resorted to a hedging posture that involves cautious engagement with China while deepening security cooperation with other allies (Friedberg 2011).

In Serbia's context, security policy is influenced by its alignment with European security structures and recent military cooperation with regional partners. Although Serbia is not a member of NATO, but actively participates within the Partnership for Peace, it has engaged in various forms of military cooperation with EU states and maintains an independent security apparatus. Serbia's challenge is ensuring that economic cooperation with China does not undermine its security relationships with European partners. Here again, the Asian model of hedging – wherein states carefully calibrate security ties to avoid overdependence on any single power – offers valuable lessons (Glaser 2015). A key takeaway from Asian hedging strategies is the importance of strategic flexibility and adaptation. The rapidly changing dynamics in the Asia–Pacific region have compelled states to adjust their foreign policies continuously in response to evolving threats and opportunities. This adaptive capacity is facilitated by robust domestic institutions, flexible strategic planning, and a commitment to maintaining a diversified portfolio of international relationships (Callahan 2016). While Serbia draws inspiration from Asian hedging strategies – particularly their emphasis on strategic flexibility and diversification – it faces notable limitations in applying these models directly. Unlike several Asian small and mid-sized states operating in a looser regional architecture, Serbia is embedded in a dense Euro-Atlantic institutional environment, where alignment expectations are more formalized and the space for ambiguity is narrower. The EU accession process, in particular, imposes normative and policy constraints that limit Serbia's ability to maneuver between competing powers as freely as some of its Asian counterparts.

For Serbia, adopting a similarly flexible approach means continuously monitoring external developments and being prepared to recalibrate its strategy based on emerging trends. Whether economic fluctuations, shifts in EU policy, or changes in Chinese investment patterns, Serbia's ability to adjust its hedging strategy will be crucial in preserving its national interests. The experiences of Asian states provide a rich repository of insights for understanding hedging as a viable strategy in a multipolar world. The economic, political, and security dimensions of Asian hedging strategies, as evidenced by East and Southeast Asian cases, offer practical models that Serbia can adapt to its unique context. By learning from these

examples, Serbian policymakers can better navigate the challenges of balancing relations with China and the EU while maintaining strategic autonomy.

Serbia's hedging strategy has several underpinnings, grounded chiefly in its slow, if not stalled membership talks with the European Union. Beyond Chapter 23 regulating the respect of the rule of law – a significant hurdle for all candidate states – Serbia is in major contention with the EU on two fundamental issues defined in chapters 31 and 35 of the EU-Serbia negotiations framework (Mitić 2024b). Under Chapter 35, Serbia's EU accession process is conditioned by the issue of the status of the province of Kosovo and Metohija and the so-called "process of normalization" between Belgrade and Priština. With the majority of EU countries recognizing the "unilateral declaration of independence of Kosovo" in flagrant violation of international law, Serbia has leaned towards the Russian Federation and China as main backers in the UN Security Council. In turn, under Chapter 31, which calls for alignment with the EU Common Foreign and Security Policy, Serbia has refused to impose sanctions against Moscow or accept any restrictive measure or critical declaration against Beijing. Beyond negotiations chapters, the EU has also struggled with internal "enlargement fatigue", particularly in the aftermath of the European economic and migration crises. Despite an announced reinvigoration of the process due to "geopolitical" motives following the conflict in Ukraine, by early 2025, Serbia had not opened a single negotiation chapter since December 2021. Such stalling is due to the cascading failure stemming from the abovementioned problems regarding key negotiations chapters (23, 31, 35), in addition to political opposition within several EU member countries. With the conflict in Ukraine in full fledge and EU sanctions against Russia, Serbia's hedging strategy was recalibrated to lean more firmly towards China.

De-Hedging and Bandwagoning

In a region surrounded by EU and NATO countries, amid fundamental geopolitical changes and endangered supply chains, Serbia's hedging strategy has limits. These are due to the conditionality of its EU membership talks and the tensions regarding key national issues such as the status and political-security situation in Kosovo and Metohija and Republika Srpska. Furthermore, over the last decade, Russia's and increasingly China's presence have been painted in terms of negative strategic framing as "hybrid threats" and "third-party malign influence" (Mitić 2020; Mitić 2022). While Mitić reflects on the Western framing of Russian-Serbian and Sino-Serbian cooperation, Bieber and Tzifakis focus on local agency in the Balkans, where "local governments, acting as gatekeepers, shape the role external actors can play and have been using the interests of third countries to

maximize their positions towards their own populations and other external players” (Bieber and Tzifakis 2020, 260). Thus, in a „counter-strike“ of sorts, “the political West”, particularly the EU Commission, has pushed for a „de-hedging“ strategy. In the investment world, „de-hedging“ is the process of „closing out positions that were originally put in place to act as a hedge in a trade or portfolio“, and may occur either all at once or incrementally (Chen 2022).

In international relations, the „de-hedging“ process most frequently leads to forms of alignment such as bandwagoning. As already discussed, bandwagoning lies on the opposite spectre of balancing and implies „to align with the strongest power, entrust it with one’s security, and support its foreign policy goals“ (Motin 2024, 2). However, bandwagoning implies „trusting the stronger state’s benevolence since the bandwagoner is left with a few means to resist it“ (Motin 2024, 2). Since the issue of trust is key, it is important to distinguish whether the process of „de-hedging“ is a result of internal, voluntary deliberation or foreign influence, as well as whether it is due to positive incentives/carrots or threats/sticks, albeit it can often be a mixture of both. This dilemma is linked to „wedging“ strategies – again coercive or accommodative - which intend to „move or keep a potential adversary out of an opposing alliance“ (Crawford 2021). Here, the wedges are also targeted to achieve specific results that aim to undermine various aspects of the relationship between rival alignment or hedging. Another possible option for small states is a shelter-seeking strategy whereby small states align with larger powers or international institutions to compensate for vulnerabilities in security, economy, or political autonomy (Thorhallsson 2019). Rather than striving for full independence or balancing against major powers, small states often “shelter” under the protective umbrella of more powerful actors to enhance their resilience in an anarchic international system.

Serbia’s case is quite particular. It leans on the heritage of „non-alignment“ from the times of the Socialist Yugoslavia, on „military neutrality“ declared in 2007, as well as on a „four-pillar“ (EU, Russia, US, China) foreign policy stated in 2009. Calls for „political neutrality“ by opposition actors ahead of formal entry into membership talks with the EU have been rejected by Serbia’s governing coalition, although a senior member of the governing coalition critical of EU conditionality policy has recently employed the notion. The Serbian government insists it pursues a policy of „political independence“. However, as a candidate country, under Chapter 31, Serbia is expected to align with the EU’s foreign policy declarations. A formal requirement for complete alignment is tied to the date of formal entry into membership, a caveat Belgrade frequently uses to explain its policy of refusing to align with restrictive measures against Moscow and Beijing.

Win-Win strategy

We define a win-win situation as the one in which both sides are satisfied with an agreement. It implies collaboration, as “parties that collaboratively work together to maximize their partnership’s potential value creation ultimately have more skin in the game because they have put forth the effort in defining the best overall solution” (Vitasek 2024). Reaching win-win outcomes is an enviable objective in today’s geopolitical constellation. Examples from Asia and other regions show that maintaining diversified partnerships can yield long-term benefits in terms of economic growth, political stability, and security (Callahan 2016; Glaser 2015).

Since the launch of the format, China’s President Xi Jinping has framed the Belt and Road Initiative as a “win-win”, “mutually beneficial cooperation”, and “sharing the fruits of development”, intending to build a “community of shared future for mankind” (Xi 2014; Xi 2017). This vision, in the words of Xi Jinping, encompasses “cooperative, collective and common security”, respect for multilateralism and the complexities of multipolarity, the central role of the UN, and calls for respect of “territorial integrity”, “sovereignty”, and “non-interference in internal affairs”. Furthermore, it rules against “Cold War mentality”, “zero-sum games”, “winner-takes-all”, “unilateralism”, and “law of the jungle”. It is in line with “true multilateralism”, another concept proposed by Xi, which focuses on “the principles of the UN Charter as a foundational guideline”, on extensive consultation, joint contribution, shared benefits and adapting to changes, particularly the rise of the Global South, global development and preventive diplomacy” (China Institute of International Studies 2024, 44-46).

A curious case of (de-)hedging that might become a win-win outcome is one of the key BRI projects in Europe, the Belgrade-Budapest high-speed railway. At first underestimated, it came under EU scrutiny (the Hungarian portion), resulting in a series of administrative and economic hurdles that have prolonged but not stopped the project. The construction of the Serbian leg (180 km) was completed by Russian and Chinese companies China Railways International (CRI) and the China Communications Construction Company (CCCC), while the Hungarian part is scheduled for 2026. However, the ultimate objective is to link the railway to Athens and the port of Piraeus. For China, which owns Piraeus port through the COSCO company, the completion of the route would mean a fast transport connection of its goods from one of the Mediterranean’s busiest ports into the hub of Central Europe. However, the route is part of the pan-European Corridor X (highway and railway), and the same strategic transportation reasoning could apply to EU connectivity. Thus, in February 2023, the European Commission, the European Investment Bank (EIB), the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and Serbia

announced a joint EUR 2.2 billion financial package for the modernization of the Corridor X railway section between Belgrade and the southern Serbian city of Niš (Western Balkans Investment Framework 2023), bringing closer the completion of the Corridor 10. Thus, Serbia's China-leaning hedging strategy and the EU's de-hedging push could yield a win-win outcome for all three actors.

Methodology

To investigate Serbia's hedging strategy between China and the EU, this study adopts a mixed-methods research design that combines quantitative analysis with qualitative inquiry. The methodological approach is intended to capture both measurable trends in economic and political indicators and the more nuanced, context-specific factors that influence policy decisions. The quantitative component of the research utilizes the COMPASS dataset – a comprehensive collection of economic, political, and security-related indicators covering a broad array of international interactions from 2024. The COMPASS Risk Measure Methodology assesses and manages risks in Serbia's relations with the European Union and China across politics, security, and economics (Lađevac and Stekić 2024). Each contingency event is assigned a unique identifier and evaluated based on three key components: the likelihood of risk occurrence, the consequence of risk occurrence, and an overall risk assessment. Likelihood is measured on a five-point scale ranging from "Unlikely" to "Certain," while consequences are categorized from "Minimal" to "Catastrophic". The overall risk assessment synthesizes these dimensions into classifications of "No Risk," "Low Risk," "Moderate Risk," "High Risk," or "Critical Risk" (Lađevac and Stekić 2024). To ensure analytical precision, this study focuses only on contingencies that exhibit statistical significance through Python-based analysis. The research filters out events with weak statistical associations across the three domains by employing contingency tables, correlation tests, and regression models, allowing for a more precise evaluation of meaningful patterns and relationships rather than marginal or insignificant effects. This methodological decision ensures that the analysis focuses on the most relevant and impactful contingencies while maintaining rigor in risk assessment.

The COMPASS dataset allows for a longitudinal analysis of trends that can be correlated with shifts in Serbia's foreign policy orientation. Data cleaning and normalization procedures were applied using Python libraries such as pandas and numpy to ensure the reliability and comparability of variables across different years.

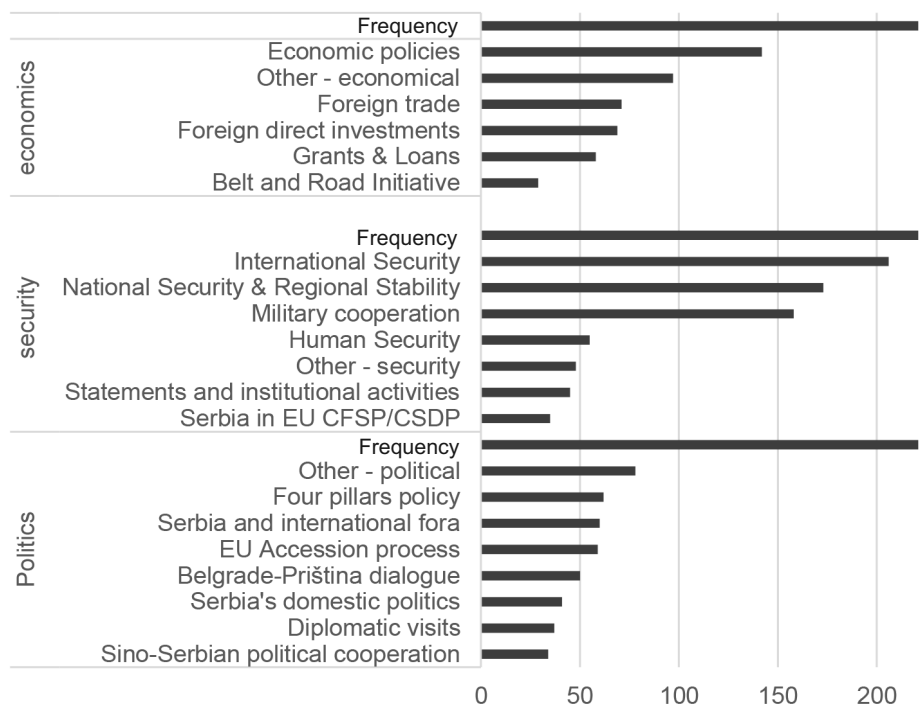
Quantitative analysis was conducted using Python's statistical and visualization libraries, encompassing several key steps. First, descriptive statistics were computed, including means, medians, standard deviations, and percentiles for relevant variables, which helped establish baseline trends. Contingency tables were then constructed to cross-tabulate political, security, and economic indicators, drawing from the COMPASS dataset to assess risk levels across these three domains. Trend analysis followed, employing time-series methods to identify shifts in contingency patterns over time, allowing us to explore how changes in political dynamics, security alignments, and economic dependencies evolve in relation to one another. Finally, correlation and regression analyses were used to evaluate the relationships among these variables, helping to assess the extent to which fluctuations in one domain correspond to shifts in the others. The qualitative analysis focused on key risk-prone contingencies in the political, security and economic spheres. It outlined the contingencies which impacted three alternative strategic orientations: Serbia's China-bound hedging approach, a de-hedging shift toward bandwagoning with the EU, and a "win-win" strategy that seeks to synergize the interests of both powers.

Results

The COMPASS Dataset registers over 700 unique contingencies associated with Serbian foreign policy strategy risks in 2024. The findings are analyzed within three core dimensions corresponding to the COMPASS project domains: political, economic, and security implications of Serbia's hedging strategy. In the economic domain, the "Economic policies" sub-group emerges as the most frequently mentioned subcategory, followed by "Other - economical", "Foreign trade", and "Foreign direct investments", while the "Belt and Road Initiative" registers the lowest frequency (Graph 1). Within the security domain, "International Security" and "National Security & Regional Stability" dominate the dataset, with "Military cooperation" also showing notable frequency, whereas subcategories such as "Statements and institutional activities" and "Serbia in EU CFSP/CSDP" display relatively lower occurrences (Graph 1). In the political domain, the highest frequency is observed in "Other-political" and "Serbia in EU CFSP/CSDP." At the same time, categories such as "Four pillars policy", "Serbia and international fora", and "EU Accession process" hold moderate significance. Conversely, "Sino-Serbian political cooperation" and "Diplomatic visits" register the lowest frequencies. The overall distribution suggests a strong focus on security-related topics, particularly in international and regional security, alongside economic policies, whereas political

discussions appear more fragmented, with emphasis on Serbia’s broader political positioning rather than specific diplomatic engagements.

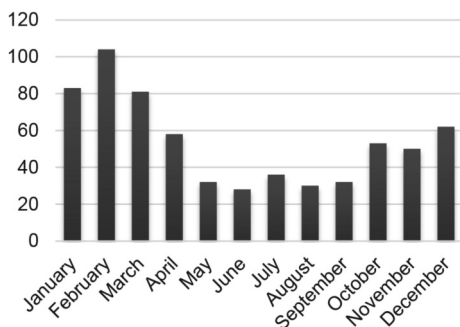
Graph 1. Frequency of contingencies in COMPASS Dataset by area/subarea for 2024

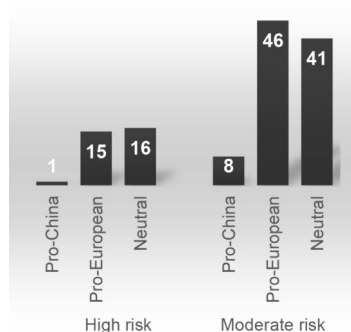
Source: Authors; according to: Lađevac et al. 2024

Graph 2 illustrates the distribution of contingencies per month in the COMPASS dataset for 2024. The data exhibits a clear seasonal trend, with the highest number of contingencies occurring in the first quarter of the year, particularly in February and March, where the frequency exceeds 100 cases. January also demonstrates a relatively high count, slightly below February and March. Following this peak, a sharp decline is observed in April, with contingency counts dropping significantly. The values remain consistently lower between May and September, fluctuating within a narrow range. From October onward, there is a moderate increase, with contingency numbers rising gradually through November and December, though they do not reach the levels observed in the first quarter (Graph 2).

Graph 2. Frequency of all contingencies per month (N=649)

Graph 3. Tonality of COMPASS hedging-related contingencies (for 2024)

Source: Authors; according to: Lađevac et al. 2024

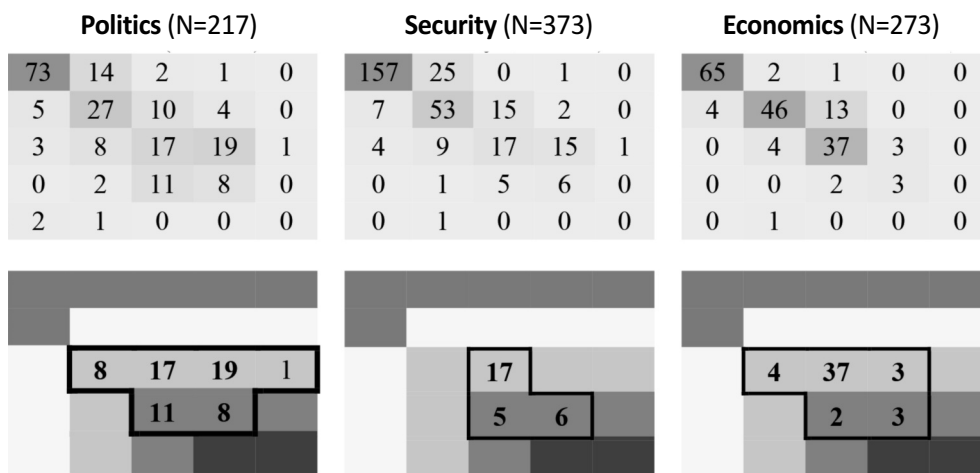
The contingency table reveals the distribution of geopolitical orientations across two risk categories: High Risk and Moderate Risk. In the High Risk category, the majority of cases fall within the Neutral (16) and Pro-European (15) groups, while the Pro-China category is minimally represented with only one case (Graph 3). In contrast, within the Moderate Risk category, there is a notable increase in the number of Pro-European (46) and Neutral (41) cases, while the Pro-China group, although still the least represented, shows a relative increase to eight cases (Graph 3). These findings indicate that Pro-European and Neutral orientations are more prevalent across both risk levels, with a greater concentration in the Moderate Risk category. The Pro-China alignment, despite its low representation overall, exhibits a slight increase as risk levels decrease. This distribution suggests a possible correlation between geopolitical orientation and risk perception, where Pro-European and Neutral stances are dominant regardless of risk level, while Pro-China alignment remains consistently lower.³

The risk matrix analysis indicates that security-related contingencies (N=373) are the most prevalent, followed by economic (N=273) and political (N=217) considerations (Graph 4). While security dominates in frequency, it exhibits relatively lower high-risk occurrences, with most cases concentrated in low-risk (157 cases) and moderate-risk (17 cases) categories and only a small subset falling into high-risk zones (5 and 6 cases). Politics, in contrast, demonstrates a higher

³ The tonality of the data was analyzed using the Python VADER Sentiment tool, ensuring an objective assessment of sentiment within the geopolitical context.

proportion of moderate (8, 17, and 19 cases) and high-risk occurrences (11 and 8 cases), suggesting greater instability within political subdomains. Economic contingencies, while significant in number, display the lowest overall risk, with most cases falling under low-risk classifications (65, 46, and 37 cases) and only a limited number categorized as high-risk (2 and 3 cases). The visual heatmaps reinforce these findings, highlighting a concentration of risk in political and security subareas, while economics remains comparatively stable (Graph 4). This distribution suggests that Serbia's hedging strategy in 2024 is primarily shaped by security imperatives, with political volatility posing a moderate to high risk, and economic factors playing a stabilizing role.

Graph 4. Risk matrix by subareas

Source: Authors; according to: Lađevac et al. 2024

One methodological limitation in this analysis is the inability to categorize all contingencies as either hedging or de-hedging China. The majority of the cases primarily relate to China or the European Union but not directly to Serbia's positioning. This makes it challenging to assign a stance of hedging or de-hedging definitively, as the context often involves broader geopolitical dynamics rather than a clear-cut position taken by Serbia specifically in relation to China. Contingency is contextualized as any phenomenon, process, event, institutional activity/statement, diplomatic visit, acquisition, trade relationship, or security incident, translated in a form of a simple statement, that can be "indexed in accordance with the rules and variables of the Compass database" (Lađevac and Stekić 2024).

Table 1. Contingencies from COMPASS Dataset

	Favours hedging towards China	Favours de-hedging towards China	Win-win
High risk	1	46	41
Moderate risk	8	15	16
Total	9	61	57

Source: Authors, based on: Lađevac et al. 2024

Is China-Serbia hedging resilient to de-hedging?

Resilience in the political domain

In the political field, we can distinguish all three outcomes in 2024. Let us first discuss events favoring the hedging strategy. First, China has supported Serbia throughout the year in multilateral forums, particularly in the UN Security Council. Such was the case during the emergency session of the United Nations Security Council when Serbian President Aleksandar Vučić emphasized the sharp humanitarian and political crisis faced by Serbs in Kosovo and Metohija. In the UN General Assembly, Beijing voted against the German-backed resolution on “genocide” in Srebrenica, a motion which was sharply criticized and fought against by Serbia. Second, Serbia supported China’s diplomatic initiative to end the conflict in Ukraine in line with the principles of Xi Jinping’s Global Security Initiative (GSI). The GSI principles are compatible with Serbia’s interests: they argue against expanding military alliances (Serbia is militarily neutral), against double standards on territorial integrity (Serbia accuses the West of supporting Ukraine’s but not Serbia’s territorial integrity), and against unilateral non-UN sanctions (two members of the Serbian government are facing U.S. sanctions).

Thus, it was not surprising to hear President Vučić assess that the Chinese-Brazilian initiative on Ukraine is “common sense” and that “the People’s Republic of China offered something that is truly the most logical, that any grown-up, collected and sane person would offer” (Danas 2024). Finally, and perhaps most strikingly, President Xi Jinping has chosen Serbia as one of the three destinations during his first European tour since the end of the COVID-19 pandemic. The elevation of relations from “comprehensive strategic cooperation” to building the “China-Serbia community with a shared future in the new era” is Beijing’s highest level of cooperation with a European country. The formulation indicated a shared

vision of the global geopolitical transition towards multipolarity: world order based on international law and the UN Charter and not a “rules-based” system based on the Western interpretation of international agreements and resolutions, which has had destructive consequences for Serbian national interests from the end of the Cold War up to today (Mitić 2024a).

This concept was also reflected in a speech held during one of the most prominent European conferences in 2024 on China’s foreign policy relations, the “Dialogues on China”, hosted by the Institute of International Politics and Economics in Belgrade, when the Minister of Foreign Affairs of Serbia Marko Djurić defined Serbia’s foreign policy, as “Strategic Independence with Serbian Characteristics” (Đurić 2024). It was an apparent reference to the formulations regarding “Chinese characteristics”. Finally, the Council for General Affairs of the European Union adopted conclusions on enlargement on December 17, including the acknowledgement of the European Commission’s assessment that Serbia is technically ready to open chapters from Cluster 3: Competitiveness and Inclusive Growth, which consists of two chapters: 16 (Taxation) and 19 (Social Policy and Employment). However, the Council decided it will revisit this issue once Serbia makes further significant progress, primarily in the rule of law and normalization of relations with Priština.

On the other hand, the EU and its leading member countries have also made moves to encourage de-hedging. Beyond moves which have clear political connotations but will be discussed in the security (Rafales deal with France) and economic (lithium deal with the EU/Germany), perhaps the key event has been the decision of President Vučić not to attend the BRICS summit in Kazan in October 2024. A ministerial delegation was sent instead, while Vučić met in parallel with a host of EU leaders, including European Commission President Ursula Von der Layen, Polish and Greek prime ministers Donald Tusk and Kyriakos Mitsotakis.

While there were no direct win-win situations in 2024 implicating Serbia, positive moves were recorded during EU-China discussions, while in March 2024, China initiated a diplomatic outreach campaign aimed at improving its relationship with the European Union, deploying a special envoy for Eurasian affairs on a shuttle diplomacy tour of several European countries and urging Brussels to prioritize common interests over differences between the two sides.

Resilience in the security domain

In the security sphere, Serbia’s hedging has been quite important since 2016. Apart from donations and a memorandum on cooperation in space technology,

Serbia had received six Chinese CH-92A armed drones, which, thanks to technology transfer, helped the country's development of its own Pegasus drone program. Later, in 2023, Serbia purchased the latest state-of-the-art CH-95 drone. Most prominently, Serbia acquired in 2022 the FK-3 air defence system. The battery of FK-3 medium-range, road-mobile, surface-to-air missiles, made by the China Aerospace Science and Industry Corporation, was delivered to Belgrade by six People's Liberation Army Air Force Y-20 transport planes. Serbia thus became the first European country to acquire Chinese weapons systems. In 2024, the focus was on a joint military exercise, attended in September by Deputy Prime Minister and Minister of the Interior Ivica Dačić, involving special units from both countries, focusing on counter-terrorism and crisis response. The exercise demonstrated operational capabilities and mutual trust but raised concerns among some EU member states and NATO allies.

Indeed, in 2024, Serbia signed a deal with France to purchase 12 Rafale warplanes from Dassault Aviation. This was a turnaround since Serbia previously focused on Russian MIGs and China's FK-3 anti-aircraft systems (Ruitenberg 2024). French President Emmanuel Macron hailed the 2.7 billion contract as an "opening towards a strategic change" and an "opportunity for Europe" (*France* 24 2024).

Resilience in the economic domain

In the economic sphere, under the new "China-Serbia community with a shared future in the new era", the Free Trade Agreement (FTA) between the two countries came into effect on July 1, 2024. Serbia became the first country in Central and Eastern Europe to have an FTA with China and thus substantially upgraded its FTA network (Russia-led Eurasian Economic Union, Turkey, EU, CEFTA). Under the agreement, 90 per cent of the products traded between the two countries will be exempted from tariffs. For 60 per cent, the exemption took effect immediately. Thus, Serbia's exports to China reached a record high of 1.77 billion USD in the first 11 months of 2024. China remained Serbia's top single investor country with USD 1.046 billion in the first three quarters of 2024. Furthermore, the top three Serbian exporters were China-owned companies (in Bor and Smederevo). With Zijin, Serbia's top exporter, and Shanghai Fengling Renewables Co Ltd, Serbia signed a Memorandum of Understanding on EUR 2 billion investments in renewable energy facilities near Bor. The largest greenfield investment in Serbia, the Linglong tyre factory in Zrenjanin, started its mass production in October 2023. China's CMEC completed the 350-megawatt thermal power plant (Block B3 in Kostolac), the first major energy facility to be completed in Serbia in over 30 years (Lađevac et al. 2025).

With Serbia intensifying cooperation with China in the mining, energy and automotive industries, it was only a matter of time before the EU would step in with its own initiative. Thus, in 2024, under the auspices of German Chancellor Olaf Scholtz, the EU and Serbia signed an agreement on a strategic partnership regarding sustainable raw materials, battery value chains, and electric vehicles. One of its key objectives has been to limit Belgrade's energy dependence on Russia and China's access to lithium and other critical minerals in Serbia (Hodgson 2024). The EU remained Serbia's leading trading partner in 2024, with 58.6 per cent of Serbia's trade going into EU member countries. When combined, EU countries were also the top investors in Serbia (37.2 per cent). However, a decline in both trading and investment must be noted. In 2024, Serbia gained access to the EU's Growth Plan for the Western Balkans (EUR 1.58 billion for Serbia), although conditioned by 98 specific measures to be implemented. The EU also approved the Reform Agenda for Serbia, an agenda to raise growth and bring the country closer to membership. The European Investment Bank (EIB) and the EU participated in the upgrading of Serbia's electricity distribution network, while the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the EU launched initiatives aimed at green economy investments (Lađevac et al. 2025). However, the 2024 Serbia Report from the European Commission, issued in October, raised concerns about Serbia's progress in the sphere of rule of law, particularly in the fight against corruption. In December, the EU Council adopted its 15th sanctions package against the Russian Federation, targeting 32 companies for the support of the Russian military-industrial complex, including two from Serbia and seven under Chinese jurisdiction.

Nevertheless, win-win scenarios also appeared. One is the construction of the Belgrade Metro, where PowerChina was designated as the constructor and French Alstom as the supplier of trains and signalling. In 2024, Serbia signed a EUR 720 million contract with PowerChina for Lot 2 of the Metro Line 1 (Lađevac et al. 2025). Another case is the China-Europe high-speed rail centre, which opened in Inđija city and could be set to become an important hub for goods in the China-Europe supply chain.

Table 2. Political, Security and Economic contingencies under the three scenarios

	Hedging	De-hedging	Win-Win
Political	President Xi's visit to Serbia, elevation of relations to highest level in Europe, China's support in the UN SC on Kosovo, in the UN GA on the Srebrenica resolution, Serbia's support for China's initiative on Ukraine	President Vučić not going to BRICS summit in Kazan, instead meeting Von der Layen, Tusk and Mitsokatis	EU-China "shuttle diplomacy" to improve relations
Security	Joint exercises of the special forces	Purchase of 12 Rafales from France	/
Economic	FTA takes off, China largest single investor, Chinese companies top 3 exporters, new deals on green energy	MoU on Critical Minerals-Lithium, EU as a whole remains top trading partner and investor, EU acceptance of the reform agenda, EU sanctions against Serbian and Chinese companies	Belgrade Metro, China-Europe railway centre in Indija

Source: Authors

Conclusion

Risk-prone contingencies have an important impact on both hedging and de-hedging policies. China-bound hedging has been an important feature of Serbia's foreign policy due to a host of political, security and economic reasons (support on Kosovo and Metohija, Republika Srpska, military neutrality, non-harmonization with Western sanctions, unprecedented investments in infrastructure, energy and mining). However, it attracted criticism in Western circles, particularly in the European Union, which sees China as a new competitor and rival in the Balkans. This perception was further heightened in 2024, with President Xi's visit to Serbia and the elevation of bilateral relations to the highest level in Europe. By stressing the building of a joint community "with a shared future in a new era", Serbia expressed its acknowledgement, if not support, for the process of multipolarization. Furthermore, it underlined on several occasions its opposition to the securitization of globalization and to de-globalization through protectionist concepts, from "subsidy investigations" to "de-risking".

For the EU, the already complex environment grew more complicated throughout 2024 – from the effects of deindustrialization on the economies (Germany's recession), the weakening of governing coalitions in France and Germany, Russia's advances in the battlefields of Donbas, China's growing presence in the EVs industry, and finally, the victory of Donald Trump in the U.S. elections. In such an atmosphere, there was an imperative to push for a de-hedging policy in the case of an "Eastward hedger" such as Serbia. Belgrade's "unique" positions, its China-bound and Russia-bound hedging policies, had become a nuisance for both EU unity and the discursive power of Brussels vis-à-vis EU candidate countries. Throughout the year, European Union leaders rushed to press for deals enhancing de-hedging – from agreements on critical minerals (lithium) to deals on defence (Dassault Rafale). However, the main success of the de-hedging strategy has been Vučić's decision not to attend the BRICS summit in Kazan. This was the kind of bandwagoning geopolitical signalling sought by the EU.

However, Belgrade stopped short of overcommitting. This was due to a number of new developments. In the region, pressure intensified on Republika Srpska regarding the trial of its President Milorad Dodik, triggering a potential regional crisis. Inside Serbia, massive student-led protests following the collapse of the concrete canopy of the newly reconstructed Novi Sad railway station – which killed 15 people – intensified internal political pressure on the government. Worldwide, the return of Donald Trump to the White House brought (un)expected new geopolitical developments whose impact on the region is yet to be determined.

According to a mid-2024 poll conducted by the COMPASS project, the views of Serbian citizens were cautious about remarkable turnarounds in Serbia's foreign policy positioning in the next decade: 56.2% considered that by 2035, it would remain the same; 19.9% that it would become a member of BRICS; 11.9% an EU member but militarily neutral, and 8.8% a member of both the EU and NATO. The results also showed that 12% considered Serbia would enter the EU only by 2050, and 63% considered Serbia would never join the Union (Mitić et al. 2025).

The analysis presented herein underscores that Serbia's hedging strategy is a delicate and complex approach to navigating the contemporary geopolitical landscape, implicating leveraging economic opportunities, security demands and political changes. It is prone to de-hedging pressures and policies, thus to uncertainty. As such, it is consistent with theoretical models of hedging that emphasize risk diversification in multipolar international systems.

In the domain of politics and economy, our study indicates that while increasing Chinese investment has a measurable impact on Serbia's foreign policy orientation and development strategy, institutional and normative ties with the EU – alongside

substantial trade and financial support – continue to play a dominant and structurally anchoring role. This finding is significant in light of realist arguments that caution against the dangers of overdependence on a single power. Instead, Serbia's policymakers actively strive to preserve strategic autonomy by engaging with both poles. Such a policy not only maximizes economic benefits but also provides a safeguard against potential coercive pressures from any single external actor. Externally, it allows to pursue both strategic objectives – defending territorial integrity and EU integration – while internally, it provides stability to a country whose population has divergent (geo)political orientations. Economically, the win-win scenario appears most promising, with several such opportunities in the future: Chinese and EU investments in the 2027 Specialized Expo, or the high-speed railway on Corridor 10, inviting possible future cross-border interaction with Chinese investments in neighbouring EU member Hungary, such as Build Your Dreams (BYD) in Szeged, also on the route of the corridor.

While Chinese capital has fuelled infrastructural development, the risks of economic overreliance have prompted policymakers to maintain a diversified portfolio that includes robust trade and investment ties with the EU. This diversified economic strategy is essential in mitigating vulnerabilities that could arise from sudden shifts in global economic conditions, changes in China's foreign policy orientation, or effects of third actors, such as the United States under the Trump presidency.

In the security realm, Serbia's continued cooperation with European security partners suggests that economic engagement with China has not yet translated into a comprehensive realignment of defence policies. The stability of these security relationships provides an important counterbalance to potential political or economic dependencies. As such, Serbia's approach reflects a broader trend among small states, particularly in Asia, where hedging has enabled them to manage security dilemmas without compromising long-term alliances.

The study also highlights the importance of strategic flexibility and adaptive policymaking. Serbia's hedging strategy must remain responsive to both domestic and international shifts. Whether through adjustments in economic policy, recalibrations in political alignment, or enhanced security cooperation, Serbia's ability to adapt will be critical in ensuring its hedging strategy remains effective in an unpredictable global environment.

Serbia's foreign policy in the current era of multipolarization is emblematic of the challenges and opportunities faced by small states caught between competing great powers. As demonstrated through our analysis, the hedging strategy, characterized by balanced engagement with both China and the EU, offers a viable

pathway for Serbia to maximize its economic potential, maintain political autonomy, and secure its national interests. While de-hedging or bandwagoning toward a single power might yield short-term benefits, such an approach risks long-term vulnerabilities that could compromise strategic autonomy and stability. Our mixed-methods approach, integrating quantitative data from the COMPASS dataset with qualitative insights, highlights that Serbia's capacity to manage the inherent trade-offs and uncertainties will be crucial in shaping its future in a rapidly evolving international system. The study reinforced that hedging is not merely a temporary tactic but a fundamental strategic posture for states operating in a complex and fluid global environment. For Serbia, the path forward lies in preserving strategic flexibility, deepening institutional resilience, and continuously adapting to both internal and external contingencies. In doing so, Serbia can harness the benefits of diversified international engagement while safeguarding its sovereignty, exemplifying the pragmatic balancing act required in today's multipolarized world.

The article underlines consistency with key features of "hedging" in IR literature, including its central importance for small states seeking to diversify risks and avoid over-reliance in an unpredictable, multipolarized strategic environment. These states, as seen in the Serbian case, must implement a multi-faceted approach across the political, security and economic domains. Such finding are in line with Kuik, who argues that "these contradictory and mutually counteracting transactions—as opposed to single-betting approaches such as pure-balancing and pure-bandwagoning—are aimed at projecting and sustaining their non-taking-sides stance, as a way to preserve their own fallback position for as long as the future of power structure remains uncertain" (Kuik 2016, 15). The article also points to the importance of strategic flexibility and adaptability, themes which have featured in Asia-related hedging literature (Collins 2015; Kuik 2013; Schneider and Larson 2017). Finally, through concepts such as "de-hedging", the article reflects on the theme of the impact of external influence on hedging strategies of small states amid geopolitical changes (El-Dessouki and Mansour 2020, Kuik 2021; Telci and Rakipoglu 2021), and opens new avenues for analyzing implications for building agile strategic narratives and pursuing complex trade-offs in the era of multipolarization.

This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia, through the PRISMA programme, Contributing to Modern Partnerships: Assessments of Sino-EU-Serbian Relations – COMPASS Project, Grant No. 7294, www.serbiacompass.com.

Bibliography

- Baldacchino, Godfrey, and Anders Wivel, eds. 2020. *Handbook on the Politics of Small States*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Bieber, Florian, and Nikolaos Tzifakis. 2020. "Conclusions". In: *The Western Balkans in the World Linkages and Relations with Non-Western Countries*, edited by Florian Bieber and Nikolaos Tzifakis, 260–264. London and New York: Routledge.
- Callahan, William A. 2016. *China dreams: 20 visions of the future*. New York: Oxford University Press.
- Chen, James. 2022. "De-Hedge: What It is, How It Works, Example". *Investopedia*. Accessed 3 March 2025. <https://www.investopedia.com/terms/d/de-hedge.asp>.
- China Institute of International Studies. 2024. *True Multilateralism: Conceptual Development, Core Essence and China's Practice*. Beijing: China Institute of International Studies.
- Collins, Gabriel. 2015. "ASEAN's China strategy: hedging as complex adaptation". *Asian Security* 11 (3): 176–195.
- Crawford, Timothy W. 2021. *The power to divide: wedge strategies in great power competition*. Ithaca: Cornell University Press.
- Danas. 2024. "Šta piše u kineskom planu o ratu u Ukrajini kojim je Vučić oduševljen?". 1. jul 2024. <https://www.danas.rs/vesti/politika/sta-pise-u-kineskom-planu-o-ratu-u-ukrajini-kojim-je-vucic-odusevljen/>.
- Đurić, Marko. 2024. "Address by His Excellency Mr. Marko Đurić, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Serbia at the 'Dialogues on China', October 10, 2024". In: *Harvesting the Winds of Change: China and Global Actors* (Vol. 2), edited by Aleksandar Mitić and Katarina Zakić, 15–18. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- El-Dessouki, Ayman, and Ola Rafik Mansour. 2020. "Small states and strategic hedging: the United Arab Emirates' policy towards Iran". *Review of Economics and Political Science* 5 (1): 14–29.
- France 24. 2024. "France, Serbia sign €2.7 billion Rafale fighter jet deal during Macron visit". Accessed 13 February 2025. <https://www.france24.com/en/live-news/20240829-fighter-jet-deal-at-centre-of-macron-s-serbia-trip>.
- Friedberg, Aaron. L. 2011. *A contest for supremacy: China, America, and the struggle for mastery in Asia*. New York: W. W. Norton & Company.

- Gerstl, Alfred. 2022. *Hedging Strategies in Southeast Asia: ASEAN, Malaysia, the Philippines, and Vietnam and their Relations with China*. New York: Routledge.
- Glaser, Charles L. 2015. "A U.S. strategy for managing rising powers". *International Security* 39 (1): 87–123.
- Goh, Evelyn. 2005. *Meeting the China Challenge: the U.S. in Southeast Asian Regional Security Strategies*. Washington, DC: East-West Center.
- Haacke, Jürgen. 2019. "The concept of hedging and its application to Southeast Asia: A critique and a proposal for a modified conceptual and methodological framework". *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 375–417. <https://doi.org/10.1093/irap/lcz010>.
- Hermann, Karolina. 2024. "Strategic Partnership of the Republic of Serbia and the People's Republic of China: The Political and Economic Implications of Cooperation From Serbia's Perspective". *Studia Europejskie – Studies in European Affairs* 3: 179–193.
- Hilmarrsson, Hilmar Þór. 2023. *The Nordic, Baltic and Visegrád Small Powers in Europe: A Dance with Giants for Survival and Prosperity*. London and New York: Routledge.
- Hodgson, Robert. 2024. "EU remains 'fully committed' to lithium deal despite unrest in Serbia". *Euronews*. Accessed 15 February 2025. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/08/20/eu-remains-fully-committed-to-lithium-deal-despite-unrest-in-serbia>.
- Hu, Qiyue, Lihua Yuan, and Bin Liu. 2025. "Spatiotemporal evolution of hedging effects in Asia-Pacific countries amid Sino-US competition: Insights from massive event data". *PloS one* 20 (1): e0317308. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0317308>.
- Ikenberry, John G. 2008. "The rise of China and the future of the West: Can the liberal system survive?". *Foreign Affairs* 87 (1): 23–37.
- Jackson, Van. 2014. "Power, trust, and network complexity: three logics of hedging in Asian security". *International Relations of the Asia-Pacific* 14 (3): 331–356. <https://doi.org/10.1093/irap/lcu005>.
- Kim, Sung Chull. 2023. *China and its Small Neighbors: The Political Economy of Asymmetry, Vulnerability, and Hedging*. Albany: State University of New York Press.
- Koga, Kai. 2018. "The Concept of 'Hedging' Revisited: The Case of Japan's Foreign Policy Strategy in East Asia's Power Shift." *International Studies Review* 20 (4): 633–660. <https://doi.org/10.1093/isr/vix059>.

- Kovačević, Marko. 2015. „Male države u svetu regiona i izazovi multipolarizacije međunarodnih odnosa početkom 21. veka”. U: *Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu*, uredila Vesna Knežević-Predić, 149–170. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Kovačević, Marko. 2019. “Understanding the marginality constellations of small states: Serbia, Croatia, and the crisis of EU–Russia relations”. *Journal of Contemporary European Studies* 27 (4): 409–423.
- Ku, C. 2012. “Hedging in East Asia: Strategies of small states”. *International Studies Quarterly* 56 (3): 391–408.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2008. “The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore’s Response to a Rising China.” *Contemporary Southeast Asia* 30 (2): 159–185. <https://doi.org/10.1355/CS30-2A>.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2013. “The essence of hedging revisited: Malaysia and Singapore’s response to China’s rise.” *International Relations of the Asia-Pacific* 13 (2): 167–197.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2016. “How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN states’ alignment behavior towards China”. *Journal of Contemporary China*. <https://doi.org/10.1080/10670564.2015.1132714>.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2021. “Getting hedging right: a small-state perspective”. *China International Strategy Review* 3 (2): 300–315.
- Kupchan, Charles. A. 2002. *The end of the American era: U.S. foreign policy and the geopolitics of the twenty-first century*. New York: Alfred A. Knopf.
- Kurecic, Petar. 2017. “Small States and Regional Economic Integrations in the Multi-Polar World: Regional Differences in the Levels of Integration and Patterns of Small States”. *World Review of Political Economy* 8 (3): 317–348.
- Lađevac, Ivona, and Nenad Stekić. 2024. *COMPASS Dataset Codebook Ver. 1.0*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Lađevac, Ivona, Branislav Đorđević, Sanja Filipović, Katarina Zakić, Aleksandar Mitić, Nenad Stekić, and Pavle Nedić. 2024. *COMPASS Dataset, COMPASS Project*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Lađevac, Ivona, Branislav Đorđević, Sanja Filipović, Katarina Zakić, Aleksandar Mitić, Nenad Stekić, and Pavle Nedić. 2025. *Year in Rewind: Serbia’s COMPASS for 2024, COMPASS Annual Yearbook*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Lim, Darren J., and Zack Cooper. 2015. “Reassessing hedging: The logic of alignment in East Asia”. *Security Studies* 24 (4): 696–727. <https://doi.org/10.1080/09636412.2015.1103130>.

- Lim, Darren J., and Rohan Mukherjee. 2019. "Hedging in South Asia: balancing economic and security interests amid Sino-Indian competition". *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 493–522. <https://doi.org/10.1093/irap/lcz006>.
- Mearsheimer, John J. 2001. *The tragedy of great power politics*. New York: W. W. Norton & Company.
- Mitić, Aleksandar, Ivona Lađevac, Sanja Filipović, Nenad Stekić, and Pavle Nedić. 2025. *The COMPASS Survey: Attitudes on Serbia's Foreign Policy – 2024 Political, Security, and Economic Domains*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Mitić, Aleksandar. 2020. "Framing Russo-Serbian Cooperation as a 'Hybrid threat': a NATO/EU strategic narrative". In: *Russia and Serbia in the Contemporary World: Bilateral Relations, Challenges and Opportunities*, edited by Bogan Stojanović and Elena Georgievna Ponomareva, 149–166. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Mitić, Aleksandar. 2022. "Mapping the Obstructive Narratives on China-CEEC Cooperation". In: *Results and Challenges: 10 Years of China-CEEC Cooperation*, edited by Horváth Levente, 32–59. Budapest: John Von Neumann University.
- Mitić, Aleksandar. 2024a. *Global Strategic Narrative Wars: The Battle for Serbia*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Mitić, Aleksandar. 2024b. "A Decade of Serbia's EU Accession Process: Implications for Sino-Serbian Political Relations". In: *Harvesting the Winds of Change: China and Global Actors* (Vol. 2), edited by Aleksandar Mitić and Katarina Zakić, 511–527. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Motin, Dylan. 2024. *Bandwagoning in International Relations China, Russia, and Their Neighbours*. Wilmington: Vernon Press.
- Nedić, Pavle. 2022. "Hedging strategy as a response to the United States-China rivalry: The case of Southeast Asia". *The Review of International Affairs* 73 (1185): 91–112. https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2022.73.1185.5.
- Nikolić, Kristina. 2023. "Serbia Hedging its Bets Between West and East". *Journal of Balkan Studies*. 3 (2): 59–90.
- Noesselt, Nele. 2022. "Strategy adjustments of the United States and the European Union vis-à-vis China: democratic global power identities and fluid polygonal relations". *Journal of Chinese Political Science* 27 (3): 519–541.
- Petrović, Miloš. 2024. "Unarticulated Foreign Policy as a Manifestation of Drifting Away from the EU Membership Goal". In: *National Interest(s) in World Politics*, edited by Dragan Đukanović, Saša Mišić and Nikola Jović, 77–97. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Political Science.

- Ruitenberg, Rudy. 2024. "Serbia to buy 12 Rafale fighter jets in nod to European industry". *Defense News*. Accessed 5 March 2025. <https://www.defensenews.com/global/europe/2024/08/30/serbia-to-buy-12-rafale-fighter-jets-in-nod-to-european-industry>.
- Schneider, Alexandra, and Deborah Welch Larson. 2017. "Alliance diversification and hedging in Asian security". *Security Studies* 26 (3): 449–479.
- Shambaugh, David L. 2013. *China goes global: The partial power*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Spektor, Matias. 2023. "In Defense of the Fence Sitters: What the West Gets Wrong About Hedging". *Foreign Affairs* 10 (3): 8–16.
- Stekić, Nenad. 2024. "Analysing Comprehensive Strategic Partnership between China and Serbia: Political, Economic, and Military-Technical Relations". In: *Routledge Handbook of Chinese and Eurasian International Relations*, edited by Mher Sahakyan, 214–227. Oxon and New York: Routledge.
- Stiles, Kendall W. 2018. *Trust and Hedging in International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Telci, Ismail Numan, and Mehmet Rakipoglu. 2021. "Hedging as a Survival Strategy for Small States: The Case of Kuwait". *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 10 (2): 213–229. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.960945>.
- Thorhallsson, Baldur. 2019. "Studying Small States: A Review". *Small States & Territories* 2 (1): 17–34.
- Trade Locker. 2024. "What is De-Hedging". 7 January 2024. <https://tradelocker.com/glossary/de-hedge/>.
- Vitasek, Kate. 2024. "What's A 'Win-Win' Situation Look Like In The World Of Finance?". *Forbes*. 3 May 2024. <https://www.forbes.com/sites/katevitasek/2024/05/03/whats-a-win-win-situation-look-like-in-the-world-of-finance>.
- Vučetić, Srđan. 2022. "China and its Region: An Assessment of Hegemonic Prospects". *Journal of Regional Security* 17 (2): 155–186.
- Vuksanović, Vuk. 2021. *The Dragon Lands in Belgrade: The Drivers of Sino-Serbian Partnership*. July 2021. <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-The-Dragon-Lands-in-Belgrade.pdf>.
- Walt, Stephen M. 1987. *The origins of alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Western Balkans Investment Framework. 2023. "From Belgrade to Niš at 200 km/h – EU financial package of €2.2 bn for Railway Corridor X". *Western Balkans Investment Framework*. 3 March 2023. <https://www.wbif.eu/news-details/belgrade-nis-200-kmh-eu-financial-package-22-bn-railway-corridor-x>.

- Xi, Jinping. 2014. *The Governance of China*. Beijing: Foreign Languages Press.
- Xi, Jinping. 2017. *The Governance of China II*. Beijing: Foreign Languages Press.
- Zakić, Katarina, Ivona Lađevac, Branislav Đorđević, Sanja Filipović, Aleksandar Mitić, Nenad Stekić, and Pavle Nedić. 2024. *Serbia's relations with the EU and China 2013-2023: Political, security, and economic domains, COMPASS Integral Report 1*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

Nenad STEKIĆ, Aleksandar MITIĆ

**PERSPEKTIVE STRATEGIJE HEDŽINGA SRBIJE U ODNOSIMA SA KINOM I EU:
OTPORNA NA „DE-HEDŽING“?**

Apstrakt: U međunarodnom sistemu koji je, prema brojnim karakteristikama, sve više multipolaran, male države poput Srbije imaju složene strateške dileme u vezi sa konkurencijom i rivalstvom velikih sila. Ovaj rad istražuje strategiju (de)hedžinga Srbije u odnosima sa njena dva glavna pola spoljnopolitičkih preferenci – Kinom i Evropskom unijom, integrišući političke, bezbednosne i ekonomske uvide. Autori procenjuju tri alternativne strateške orijentacije: pristup hedžinga koji favorizuje intenzivnu saradnju sa Kinom, pomeranje („de-hedžing“) od Kine ka Evropskoj uniji, te kao treći – „win-win“ („svi dobijaju“) strategija koja teži sinergiji interesa obe sile. Koristeći multimetodski pristup, autori kvantitativno analiziraju izvod iz baze podataka COMPASS zajedno sa kvalitativnim procenama ključnih kontingencija, zarad procene strateškog odgovora Republike Srbije. Naši nalazi pokazuju da kontingencije sklone riziku imaju važan uticaj kako na politiku hedžinga tako i „de-hedžinga“. Oni ističu važnost prilagodljive, multipolarne spoljne politike u održavanju strateške autonomije uz maksimalizovanje ekonomskih i bezbednosnih koristi. Analiza naglašava da je strategija hedžinga Srbije delikatan i kompleksan pristup upravljanju savremenim geopolitičkim pejzažom, koja podrazumeva korišćenje ekonomskih prilika, bezbednosnih zahteva i političkih promena.

Ključne reči: strategija hedžinga, „šlepanje“, Srbija, multipolarnost, međunarodni odnosi, projekat KOMPAS.

UDK 321.01(44)“1958/...”
Biblid: 0025-8555, 77(2025)
Vol. LXXVII, br. 2, str. 225–253
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2502225M>

Pregledni rad
Primljen: 27. 02. 2025.
Prihvaćen: 20. 05. 2025.
CC BY-SA 4.0

Politička filozofija francuske Pete republike: elementi za razumevanje aktuelne krize režima

Ivica MLADENović¹, Zona ZARIĆ²

Apstrakt: Ovaj rad istražuje političku filozofiju francuske Pete republike kroz analizu njenog institucionalnog okvira, ideoloških osnova i specifičnog modela organizacije vlasti. Osnovana 1958. godine kao reakcija na nestabilnost prethodnih republikanskih režima, Peta republika oslanjala se na snažno predsedničko vođstvo i većinski izborni sistem, čime je osigurala dugoročnu političku stabilnost. Međutim, kroz istoriju, ovaj model se suočavao sa unutrašnjim kontradikcijama, oscilirajući između ideala narodne suverenosti i bonapartističke personalizacije vlasti. Rad analizira ključne institucionalne mehanizme Pete republike i njihovu povezanost sa republikanskom tradicijom i bonapartističkim elementima, osvetljavajući kako se konstituišu i redefinišu izvršna i zakonodavna vlast. Poseban naglasak stavljen je na teorijsko razmatranje institucija kao polja borbe za legitimitet i redistribuciju političke moći, kroz analizu utemeljenu na sociološkim i institucionalnim teorijama Pjera Burdijea, Kloda Lefora i Pjera Rozanvalona. Rad polazi od hipoteze da je savremena politička kriza Pete republike inherentno povezana s njenim institucionalnim modelom koji više nije u skladu sa novim društveno-političkim dinamikama. Kroz istorijsko-sociološku i institucionalnu analizu, istražuju se strukturalni faktori koji su omogućili dugovečnost ovog sistema, ali i oni koji su doveli do njegove postepene disfunkcionalnosti.

Ključne reči: Francuska, hibridni sistem, institucionalni okvir, predsednička vlast, republikanske institucije.

¹ Research Fellow, Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, Serbia; Lecturer, Paris 1 Panthéon-Sorbonne University, Paris, France. E-mail: ivica.mladenovic@ifdt.bg.ac.rs; ivica.Mladenovic@univ-paris1.fr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4304-3778>.

² Research Fellow, Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, Serbia. E-mail: zona.zaric@ifdt.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0425-4636>.

Uvod

Nakon što je 9. juna 2024. godine na izborima za Evropski parlament doživeo ubedljiv poraz, predsednik Francuske, Emanuel Makron (Emmanuel Macron), raspustio je Narodnu skupštinu, i raspisao legislativne ili zakonodavne izbore za donji dom parlamenta.³ Ovi izbori ne predstavljaju samo deo redovnog ciklusa liberalno-demokratskog ceremonijala, već su, u velikoj meri, kulminacija do sada neviđene institucionalne krize političkog sistema Francuske, odnosno krize njenih fundamentalnih filozofskih i ideoloških načela⁴ koji se nalaze u temelju nastanka Pete republike. Kako tumačiti aktuelnu političku nestabilnost u kontekstu republikanskih institucija koje su izgrađene s primarnim ciljem da obezbede političku stabilnost i efikasnost, omogućavajući izvršnoj vlasti da poveže „interes i osećanja nacije“,⁵ čak i na uštrb određenih demokratskih tekovina? Da bi se shvatile postojeće transformacije, nužno je uroniti u prošlost i ispratiti, u kratkim crtama, genezu i evoluciju političke filozofije francuskog političkog sistema kroz njegove različite inkarnacije – od republikanskih do monarhističkih i carističkih režima.

Naime, od osnivanja Prve republike, kao odgovora na monarhističku delegitimaciju usred Francuske revolucije, do uspostave Pete republike 1958. godine, Francuska je bila poprište složenog procesa formiranja nacije kao političke zajednice građana (Šnaper 1996) i njenih različitih političkih oblika emanacije. Divergentne faze ovog procesa odražavaju se kroz liberalni, levičarski, komunistički, i konzervativni republikanizam, svaki sa svojom – ma koliko divergentnom i nehomogenom – poželjnom vizijom društveno-političkog uređenja i vrednosnih prioriteta. Ova pluralnost republikanskih ideja i praksi ističe činjenicu da francuski republikanski sistem nikada nije bio monolitan, već ga karakteriše ne samo „bogatstvo različitosti“, već pre svega dinamična

³ U domaćim sredstvima javnog opštenja ovi izbori su neretko predstavljani kao parlamentarni. Međutim, imajući u vidu da je francuski parlament bikameralni, dvodomni, tj. da ga čine gornji i donji dom, koje u velikoj meri karakterišu različite funkcije, uključujući i način biranja poslanika, autori smatraju da je neopravdano u francuskom slučaju govoriti o parlamentarnim izborima, jer oni kao takvi ni faktički ni formalno ne postoje.

⁴ U radu pravimo uslovnu razliku između filozofskih i ideoloških načela francuske Republike. Filozofska načela su relativno stabilna, temeljna, univerzalna i apstraktna; ona definišu osnovne principe na kojima počiva jedan politički sistem, bez obzira na relativno česte političke promene. S druge strane, ideološka načela su promenljivija i odraz su dominantne političke ideologije u određenom istorijskom trenutku. Ona oblikuju konkretne politike i delanje vlasti, najčešće ne ugrožavajući osnovne principe na kojima je utemeljen politički sistem.

⁵ Iskaz Šarla de Gola (Charles de Gaulle) u govoru od 16. juna 1946. u Baju (Bayeux) u kome je izložio svoju ustavnu viziju Francuske protiveći se „partijskom režimu“, odnosno „vladavini partija“.

koegzistencija različitih – republikanskih, i ne samo republikanskih – političkih principa i dinamika.

Peta republika, nastala u kontekstu političke i društvene krize francuskog kolonijalizma, simbolizuje novu eru u francuskom političkom sistemu, koju obeležava jaka personifikacija vlasti, izmene u načinu izbora i ulozi predsednika, korišćenju referenduma kao političkog alata (pogotovo u prvoj fazi njenog postojanja). Ova Republika je kroz decenije evoluirala, suočavajući se sa unutrašnjim i međunarodnim izazovima, inkorporirajući neke elemente drugih političkih režima (odatle kvalifikacije poput „bonapartističke republike“, „monarhističkog prezidencijalizma“, „republikanske monarhije“ itd.), ali istovremeno ostajući verna temeljnim republikanskim principima. Izbori 2022. i, naročito, 2024. godine predstavljaju, u određenoj meri, prekretnicu u najnovijoj fazi evolucije francuskog političkog sistema i političke filozofije na kojoj je on utemeljen, suočenih s novim izazovima poput produbljene političke fragmentacije na tri politička „bloka“, rastućeg autoritarima uz sve slabiji legitimitet izvršnih vlasti, i sve izraženije nužnosti redefinisanja odnosa između izvršne i zakonodavne vlasti. Stavljajući naglasak na analizu republikanskih temelja aktuelnog francuskog političkog sistema, ovaj rad nastoji da osvetli elemente za razumevanje poslednje faze njegove evolucije, odnosno karakter republikanizma koji se razvija u kontekstu izmenjenih odnosa političkih i društvenih snaga u poslednjih nekoliko godina.

Razumevanje političke filozofije Pete republike zahteva analitički pristup koji nadilazi deskriptivne institucionalne analize i ulazi u polje strukturne sociologije političkih institucija, oslanjajući se na teorijske koncepte koji omogućavaju sagledavanje kako formalnih normi i pravila, tako i dinamike odnosa moći, koji konstituišu i reprodukuju ovaj specifični režim. Politički sistem Pete republike ne može se posmatrati izolovano od društvenih, ekonomskih i istorijskih struktura koje ga oblikuju; njegov razvoj, funkcionalnost i aktuelna kriza rezultat su ne samo institucionalnih odrednica, već i izmenjenih društveno-političkih dinamika savremenog kapitalizma. Teorijski okvir ovog rada oslanja se na sociologiju institucija, naročito u interpretaciji Pjera Burdijea, gde se institucije ne tretiraju kao neutralni skup pravila i normi, već kao prostori borbe za legitimitet i akumulaciju političkog kapitala.

U tom smislu, Peta republika nije samo pravno-politički model, već strukturalno polje u kojem različiti akteri nastoje da oblikuju pravila igre u svoju korist, kroz personalizaciju vlasti, ustavne prerogative i redistribuciju političke moći između institucija (Bourdieu 1982). Pored Burdijeove konceptualizacije institucija kao proizvođa i regulatora društvenih odnosa moći, rad se oslanja i na teorijske postavke institucionalne istorije i republikanske političke filozofije,

posebno kroz radove Kloda Lefora (Claude Lefort) i Pjera Rozanvalona (Pierre Rosanvallon), iz čijih radova proizilazi da su politički režimi Francuske rezultat kontinuirane napetosti između demokratskih principa i personalizacije vlasti (Lefort 1988; Rosanvallon 2001). Leforova teza o „praznom mestu moći“ pomaže u razumevanju kako Pete republika formalno proklamuje suverenitet naroda, ali u isto vreme funkcioniše kroz jak predsednički sistem koji često suspenduje demokratske procese.

Ovakav teorijski okvir omogućava nam da analiziramo konkretnu institucionalnu arhitekturu Pete republike ne samo kao pravni sklop, već kao dinamičan sistem u kojem se socijalni antagonizmi, politička delegitimizacija i fragmentacija reprezentacije manifestuju kroz specifične institucionalne mehanizme. U nastavku rada, teorijske pretpostavke biće osvetljene kroz konkretnu analizu odnosa zakonodavne i izvršne vlasti, funkcionisanja Ustavnog saveta, primene referenduma i kriznih procedura (poput člana 49.3), kao i kroz aktuelne empirijske pokazatelje političkog ponašanja birača.

Rad polazi od hipoteze da su temelji aktuelne krize Pete republike ukorenjeni u samoj logici njene institucionalne arhitekture, koja od početka kombinuje republikanske ideale narodne suverenosti sa bonapartističkom koncepcijom personalizovane izvršne vlasti. Iako je ovaj balans bio osmišljen kao garancija političke stabilnosti, dugoročno premeštanje težišta u korist izvršne vlasti – naročito u kontekstu raspada tradicionalnog bipolarnog sistema i rastuće apstinencije – dovelo je do narušavanja predstavničke ravnoteže i legitimiteta institucija. Ključno istraživačko pitanje koje se ovde postavlja jeste: u kojoj meri su institucionalni mehanizmi, zamišljeni kao stubovi stabilnosti, postali izvor disfunkcionalnosti režima, i koji se društveni i politički faktori nalaze u osnovi te transformacije?

Kako bi se odgovorilo na ovo pitanje, u radu koristimo istorijsko-sociološki metod, koji omogućava analizu institucionalnih transformacija kroz vremenske periode, identifikaciju diskontinuiteta i kontinuiteta u političkom razvoju Francuske i razumevanje interakcije između političkih institucija i društvenih dinamika. U okviru ovog metoda, jedan od fokusa biće stavljen na komparativni prikaz različitih faza evolucije republikanizma u Francuskoj, kako bi se razjasnili specifični momenti u kojima je došlo do restrukturisanja odnosa između izvršne, zakonodavne vlasti i biračkog tela (Chevallier 1952; Dulong 1997; Duhamel, Foucault, Fulla et al. 2019). Pored istorijsko-sociološke perspektive, u radu koristimo i analizu političkih diskursa, kako bi se razumelo kako su ključni akteri Pete republike legitimisali ovaj sistem, kroz ustavne reforme, institucionalne inovacije i političke strategije. Poseban naglasak stavljen je tako na govor Šarla de Gola iz Bajua (1946), u kojem su prvi put artikulisani principi koji će oblikovati Petu republiku, ali i na savremenije političke narative koji su pratili političku

praksu, kroz parcijalni prikaz logike ustavnih reformi i strategija odnosa sa parlamentom.

Metodološki pristup kombinovaće analizu političkih diskursa, istorijsku institucionalnu analizu i sociološku analizu političkih aktera, kako bi se obuhvatila višeslojnost procesa kroz koje je Peta republika prolazila. Glavni izvori istraživanja uključuju ustavne tekstove, zakonske reforme, govore predsednika i ključnih političkih aktera, analize političkih teoretičara i empirijske studije o funkcionisanju institucija. Ovaj rad, dakle, nastoji da pokaže kako Peta republika nije jednostavan pravni okvir, već dinamičan politički sistem, u kojem su institucije oblikovane i redefinisane kroz stalne borbe za moć i legitimitet. Razumevanje ove strukturalne dinamike ključno je za interpretaciju aktuelne krize francuskog političkog sistema, koja se ne može svesti samo na voluntarizam individualnih političkih aktera/partija ili izborne ishode, već proizlazi iz duboko ukorenjenih institucionalnih napetosti koje su bile prisutne od samog osnivanja Pete republike.

Geneza jednog režima

Francuska Četvrta republika, rođena iz ruševina Drugog svetskog rata 1946. godine, suočila se s ambicioznim zadatkom obnove razorene infrastrukture, reanimacije privrede i uspostavljanja novog institucionalnog poretka. Taj period, često označen kao „francuski paradoks“, obeležen je simultanim napretkom i političkom neizvesnošću: s jedne strane, Četvrta republika bila je pokretač impresivnog ekonomskog rasta, potpomognutog Maršalovim planom, nacionalizacijom ključnih industrijskih sektora i modernizacijom obrazovnog sistema, što je dovelo do šire demokratizacije francuskog društva. Trinaest godina od „slavnih trideset“, poznatih kao *Les Trente Glorieuses*, koje su trajale od 1945. do 1975. godine, odvijale su se upravo pod okriljem Četvrte republike.⁶ S druge strane, politička arhitektura režima u znatnoj meri je preuzela institucionalne obrasce Treće republike – pre svega dominaciju zakonodavne nad izvršnom vlašću, centralnu ulogu političkih partija i imperativ postizanja konsenzusa među

⁶ Ovaj period karakteriše razvoj zasnovan na klasnom kompromisu koji su izvojevale ekonomske i političke organizacije radničke klase, a u političkoj sferi realizovan je kao specifična vrsta sporazuma između socijalista, komunista i „degolista“. Ovaj kompromis implementiran je kroz takozvani „Moneov plan“, koji predstavlja temelj francuskog ekonomskog „dirižizma“ (Wall 1991). Radi se o relativno neautoritarnom modelu planiranja, tj. upravljanja društveno-ekonomskim procesima koji nisu dovodili u pitanje sam kapitalizam, ali je on bio pod čvrstom kontrolom državnih elita. Time se osiguravalo da se uzmu u obzir i interesi tradicionalno ‘potčinjenih’ slojeva.

parlamentarnim akterima – ali je istovremeno bila oblikovana i novim društveno-političkim kontekstom posleratne Francuske, koji je uključivao iskustvo Pokreta otpora, tenzije oko dekolonizacije i obnovu demokratskih institucija u hladnoratovskim uslovima (Cauchy 2004; Duhamel 2000).

Ova institucionalna konstrukcija – zasnovana na pretpostavci da je reprezentativna deliberacija dovoljna osnova političke legitimnosti – pokazala se izuzetno krhkom u kontekstu posleratne Francuske, duboko ideološki podeljene između tri temeljne frakcije Pokreta otpora: socijalista, komunista i konzervativaca (hrišćanskih demokrata i tzv. „degolista“). Formiranje stabilne skupštinske većine zavisilo je od sklapanja koalicija između aktera s u velikoj meri različitim društveno-ekonomskim vizijama, što je, u uslovima akutnih unutrašnjih i spoljnih izazova, činilo sistem neefikasnim i podložnim čestim krizama. Dok su porazi na kolonijalnoj periferiji – najpre u Indokini, a potom i političko priznanje samostalnosti Tunisa i Maroka pod vladom Pjer-Mendesa Fransa (Pierre Mendès France)⁷ – sugerisali neumitan kraj imperijalne paradigme, pokušaji da se Alžir zadrži u kolonijalnom okrilju proizvodili su trajnu institucionalnu nestabilnost. Parlamentarni režim nije uspevao da absorbuje društvene sukobe ni da odgovori na dinamiku dekolonizacije, čime se gubila veza između predstavničke forme i realnih centara društvenog konflikta.

U toj situaciji, dve političke snage aktivno delegitimišu Četvrtu republiku iz suprotnih pravaca: s jedne strane, Komunistička partija Francuske (PCF), koja – iako nominalno participira u političkom životu države – kroz podršku masovnim štrajkovima i mobilizacijama neskriveno destabilizuje sistem i teži njegovom prevazilaženju u pravcu socijalističke transformacije; s druge strane, degolistički konzervativci okupljeni u okviru RPF-a (Okupljanje francuskog naroda), koji nikada nisu priznali legitimitet parlamentarnog režima i koji ga neprekidno označavaju kao „partijsku konstrukciju“ otuđenu od narodne volje (Lagroye 1992; Dulong 1997; Raflik 2018). Jedine političke formacije koje nastoje da očuvaju sistem čine tzv. „treću snagu“ (*troisième force*) – savez socijalista iz SFIO-a i centrističkih stranaka, naročito hrišćanskih demokrata. Ipak, i ta koalicija deluje pre kao krhka brana pred nadolazećom krizom nego kao realna garancija

⁷ Mendes Frans je bio jedan od lidera levo-liberalne Radikalne partije (*Parti républicain, radical et radical-socialiste*, poznata kao *Parti radical*), osnovane 1901. godine, koja je najstarija politička stranka u Francuskoj (u modernom značenju tog pojma). Ona je zasnivala svoju politiku na vrednostima laicizma, republikanskog univerzalizma i socijalnih reformi. Tokom druge faze postojanja Treće republike, bila je ključna politička snaga, promovišući ideje poput sekularnog obrazovanja, radničkih prava i decentralizacije vlasti. Iako se politički identifikovala kao partija leve, bila je izrazito antimarksistički i antikomunistički orijentisana.

institucionalne stabilnosti. U tom kontekstu, kako će pokazati nadolazeći događaji, Četvrta republika gubi kapacitet da se reprodukuje kao legitimni politički poredak.⁸ Umesto da posreduje društvene sukobe, ona ih sve češće pojačava – što će, u kombinaciji sa eskalacijom krize u Alžiru, otvoriti prostor za povratak De Gola i ustavnu rekonfiguraciju republikanskog režima.

Dakle, upskog ekonomskom progresu, u periodu nakon Drugog svetskog rata, Francuska prolazi kroz višestruku krizu: oslabljeni međunarodni položaj i ugled, unutrašnja politička nestabilnost i kolonijalni rat u Alžiru radikalno potkopavaju autoritet Četvrte republike. Poraz i ponižavajuća kapitulacija iz 1940. godine ostavili su ipak duboke tragove u kolektivnoj imaginaciji, a ulazak u NATO, prihvatanje vođstva Sjedinjenih Država i istovremeno učestvovanje u evropskoj integraciji (što će kulminirati osnivanjem Evropske ekonomske zajednice 1957. godine), odražavaju pokušaj Francuske da redefiniše svoj status u novom međunarodnom poretku. U takvom kontekstu, usled akutne institucionalne slabosti i eskalacije krize u Alžiru, Četvrta republika pribegava autoritarnim preraspodelama nadležnosti, uključujući čak i davanje zakonodavnih ovlašćenja vojsci – što u javnosti stvara atmosferu očekivanja skorašnjeg puča (Avril 1994; Pervillé 2007).

U toj atmosferi, 13. maja 1958. godine, uz podršku vojske i desničarskih političkih snaga, general Šarl de Gol – simbol konzervativnog pokreta otpora u Drugom svetskom ratu – pozvan je da se vrati na vlast. On taj poziv prihvata pod uslovom da mu se omogući izrada novog ustava, i već 1. juna dolazi na čelo vlade, svestan da će biti njen poslednji „predsednik saveta“. Njegova politička filozofija – oblikovana vojničkom vizijom hijerarhije, ali i idejom nacionalnog jedinstva – polazi od uverenja da politička efikasnost zahteva personalizovanu vlast, ali takvu koja ne proizlazi iz monarhističkog nasleđa, već iz neposredne plebiscitarne potvrde naroda. U tom pogledu, njegova vizija predsedničke funkcije približava se bonapartističkoj tradiciji – arbitra iznad stranaka – ali ne i apsolutističkoj logici naslednog prava (Duhamel et al. 2019; Rudelle 1998). Mnogi tada veruju da se otvaraju vrata novoj diktaturi, međutim, umesto originalne bonapartističke formule, De Gol artikuliše institucionalni hibrid⁹ koji kombinuje republikansku formu sa autoritarnom funkcionalnošću.

⁸ U vreme postojanja Četvrte republike bilo je samo 3 meseca tokom kojih Francuska nije bila u nekom obliku ratnog stanja. U proseku, između 1947. i 1959. godine, „predsednici saveta“ – *président du conseil* – (kako se ustvari zvala funkcija premijera) se menjaju na svakih pola godine, odnosno na čelu države je u tom periodu promenjeno čak 22 vlada.

⁹ Pod „hibridnim sistemom“ podrazumevamo institucionalnu konstelaciju u kojoj se formalni elementi parlamentarne odgovornosti kombinuju s faktičkom dominacijom predsedničke vlasti, čime se prevazilazi klasična tipologija polupredsedničkog režima (Duverger 1980).

Temelj ove transformacije može se sagledati već u De Golovom govoru u Baju iz 1946. godine, koji se s pravom smatra programskim tekstom institucionalne arhitekture Pete republike (Decaumont 1991). U tom govoru De Gol odbacuje parlamentarnu suverenost kao uzrok nacionalne slabosti i zalaže se za stabilnu, personalizovanu izvršnu vlast, utemeljenu na direktnoj vezi sa narodom. Predsednik, u njegovoj viziji, mora imati stabilan mandat i ovlašćenja nezavisna od dnevno-političkih kalkulacija parlamentarne većine, jer jedino tako može biti istinski garant institucionalnog kontinuiteta i nacionalnog jedinstva. U tom duhu često mu se pripisuje izjava da su „predsednički izbori susret jednog čoveka i njegovog naroda”,¹⁰ koja sažima De Golovo poimanje legitimnosti – ne kao produkta reprezentativne deliberacije, već kao izraza neposredne volje naroda. Ova koncepcija, koju Rozanvalon opisuje kao fenomen koji bismo uslovno mogli nazvati „plebiscitarnim legitimitetom bez kontrole” (Rosanvallón 2008), postaje normativna osnova ustavnih reformi iz 1958. godine i objašnjava kako je unutar formalno republikanskog poretka konstituisana jedna od politički najkoncentrisanijih funkcija izvršne vlasti u liberalno-demokratskom svetu.

Uprkos bojkotu referenduma od strane socijalista i komunista i brojnim zabeleženim nepravilnostima u procesu njegovog sprovođenja (Denquin 1988), Ustav Pete republike izglasan je 28. septembra 1958. godine uz podršku gotovo četiri petine glasača. Time je ozvaničen politički režim koji se sve više udaljava od ideala parlamentarizma i reprezentativne deliberacije. Rano označen kao „racionalizovani parlamentarni režim” (Balme 1998), sistem je ubrzo kritikovan kao „predsednička monarhija” (Duverger 1989) – dijagnoza koja dobija dodatnu težinu kada se ima u vidu koliko su ustavni prerogativi Pete republike omogućili personalizaciju vlasti. Pre nego što će i sam postati predsednik, Fransoa Miteran (François Mitterrand) je lucidno primetio: „Da nije izabran, predsednik Pete republike bio bi [...] uporediv sa kraljevima ustavnih monarhija” (cit. pr. Dulong 2019, 336). U tom smislu, Peta republika predstavlja institucionalni hibrid u kojem se prepliću elementi bonapartizma, jakobinske tradicije Prve republike i nasleđa Druge republike – adaptirani novim uslovima dvadesetovekovne Francuske. Njen institucionalni profil, u stalnoj napetosti između forme i funkcije, pruža povlašćeno mesto za analizu onoga što Lefor naziva „strukturnom dvoznačnošću” ili „ugrađenoj dvosmislenosti” liberalno-demokratskih režima (Lefort 1986) u vidu neprestane borbe između narodne suverenosti i personalizovane egzekutive kao simbola stabilnosti.

¹⁰ Izjava „la présidentielle est la rencontre d’un homme et d’un peuple” često se pripisuje de Golu (Le Monde, 7. mart 2017), iako se ne nalazi u ovoj formi u zvaničnom transkriptu govora; postala je deo političke retorike inspirisane njegovim vizijama neposredne veze između predsednika i naroda.

Institucionalna konvergencija moći

Politička arhitektura Pete republike utemeljena je na Ustavu iz 1958. godine, koji uspostavlja režim zasnovan na personalizovanoj izvršnoj vlasti i centralnoj ulozi predsednika republike kao ključnog nosioca političke legitimnosti. Takva konstitucija vlasti odražava ono što Pjer Rozanvalon naziva „personalizovanom legitimacijom bez posredovanja“ – oblik plebiscitarne demokratije u kojoj se suverenitet ne izražava kroz institucionalnu deliberaciju i posredničke mehanizme predstavničke vlasti, već kroz direktan odnos između naroda i vođe. U tom institucionalnom okviru, izvršna vlast ne samo da dominira političkim procesom, već postaje izvor normativne proizvodnje, što dodatno potkopava nominalnu horizontalnu podelu vlasti. Ova logika koncentracije moći oblikuje i način funkcionisanja ključnih ustavnih mehanizama, naročito Ustavnog saveta, koji predstavlja formalni garant ustavnog poretka, ali i instrument njegove političke stabilizacije (Broussolle 2019, 99–105; Favoreu & Philip 2009, 72–97).

Institucionalna arhitektura Ustavnog saveta – devet članova koje imenuju predsednik republike, predsednik Senata i predsednik Narodne skupštine, uz doživotno članstvo bivših predsednika – stvara ambivalentnu poziciju ovog tela: s jedne strane, on simbolizuje kontinuitet i stabilnost poretka, dok s druge, zavisnost od političke elite ukazuje na mogućnost njegove funkcionalne instrumentalizacije. U svetlu teorije o institucijama kao mestima akumulacije i konverzije političkog kapitala (Bourdieu 1982), Ustavni savet se može posmatrati kao simbolički prostor u kojem se konsoliduje autoritet režima. Članovi Saveta, često bivši političari ili bliske ličnosti predsedničkim kabinetima, ne predstavljaju društveni pluralizam već pre svega ime reprodukcije političkih elita. U tom smislu, Ustavni savet ne deluje kao neutralni čuvar liberalno-demokratskog okvira, već se pretvara u mesto simboličke dominacije, gde se kroz formalnu kontrolu zakona i izbornih procedura učvršćuje legitimiše etablirani režim. Time se ogoljava unutrašnji paradoks Pete republike: dok se ustavne institucije pozivaju na principe pravne racionalnosti i demokratske jednakosti, one istovremeno omogućavaju centralizaciju vlasti i održavanje političke neravnoteže.

Dakle, iako se Ustavni savet formalno nameće kao garant ustavnosti, način njegovog konstituisanja i funkcionisanja u praksi otvara važna pitanja u vezi sa njegovom neutralnošću, reprezentativnošću i funkcionalnom autonomijom, što se može tumačiti kao još jedan od primera strukturne dvoznačnosti liberalno-demokratskih režima u kojima se moć deklarativno povlači iz političkog centra u ime narodne suverenosti, ali se istovremeno personalizuje i institucionalno učvršćuje kroz figure koje su same bile nosioci izvršne vlasti. U tom svetlu, institucije kao što je Ustavni savet postaju mesta političke kondenzacije, gde se

demokratska forma (pravna nezavisnost) i politička funkcija (garant kontinuiteta režima) neprestano prepliću. Dakle, iako Savet sprovodi funkcije ustavne kontrole – uključujući kontrolu QPC (postupak prioritnog pitanja ustavnosti, ili na francuskom: *question prioritaire de constitutionnalité*) i nadzor nad izbornim procesima – njegova stvarna funkcionalna autonomija ostaje predmet spora. Funkciju „ustavnog arbitra“ (Tipsmark Bouchet 2013) sve češće osporava percepcija da on pre učvršćuje postojeći poredak nego što garantuje ravnotežu između grana vlasti i reflektuje suštinske zahteve demokratskog pluralizma.

Uloga Ustavnog saveta u ustavnom poretku Pete republike ilustrativno pokazuje kako institucije, iako formalno zamišljene kao neutralni čuvari pravnog poretka, u praksi često funkcionišu kao prostori političke arbitraže pod maskom pravne objektivnosti. Posebno u kriznim momentima, Ustavni savet se pojavljuje ne kao nezavisni tumač ustava, već kao regulator ravnoteže između izvršne vlasti i njenog sve jačeg osporavanja, čime se zamućuje granica između pravnog i političkog delovanja. Na primer, odluka iz 2000. godine, kojom se predsednički mandat smanjuje sa sedam na pet godina (*quinquennat*), i time sinhronizuje sa ciklusom izbora za Narodnu skupštinu, odražava strateško prilagođavanje institucionalnog kalendara u cilju proizvodnje stabilne većine za predsednika. Iako formalno opravdavana kao čin modernizacije, ova reforma je faktički ojačala vertikalnu logiku vlasti, potiskujući ulogu parlamenta kao deliberativnog korektiva i jačajući dominaciju predsedničke većine (Favier 2001). Još eksplicitnije ispoljavanje ove tendencije zapaža se npr. u odluci Saveta iz 2023. godine, kada je odbijen zahtev za organizovanje referenduma o penzionoj reformi, iako je inicijativa za RIP (*référéndum d'initiative partagée*) ispunila sve institucionalne preduslove – uključujući podršku više od 185 narodnih poslanika i senatorki, i široku društvenu mobilizaciju. Obrazloženje Saveta da predlog „zakona o penzionoj reformi“ nije dovoljno promenio „politiku socijalne sigurnosti“ kako bi zahtev za referendumom bio ustavno prihvatljiv, u stručnoj javnosti tumačen je kao arbitran, odnosno kao još jedan akt suzbijanja „plebiscitarnih“ praksi zamišljenih od strane De Gola.

Istovremeno, Savet nije doveo u pitanje upotrebu člana 49.3 od strane vlade, koji je omogućio usvajanje zakona bez glasanja u Narodnoj skupštini – mehanizam koji suspenduje parlamentarnu raspravu i omogućava izvršnoj vlasti da nametne zakon bez glasanja u Narodnoj skupštini. Takva proceduralna odluka ima duboko političke posledice: legitimizuje reformu koju je odbacivalo gotovo 80% građana (Ifop 2023), istovremeno erodirajući poverenje u institucionalnu arhitekturu i produbljujući jaz između predstavničke moći i zahteva društvene većine. Na tragu Lefora, možemo zaključiti da je liberalna demokratija uvek organizovana oko napetosti između neodređenosti mesta moći i potrebe za stabilnošću, tako da se

ovakvo suspendovanje deliberativnog procesa kroz član 49.3 može se čitati kao potvrda teze o „praznom mestu moći“ koje ostaje formalno otvoreno, ali se faktički kolonizuje voljom izvršne grane vlasti. Time se gubi pluralnost kao osnova demokratskog režima, a logika stabilnosti političkog poretka dominira nad deliberativnim dinamikama predstavništva (Lefort 1988; Rosanvallon 2008).

U tom svetlu, Ustavni savet se sve više instrument reprodukcije političke dominacije pod okriljem „racionalizovanog parlamentarizma“. Njegova institucionalna konfiguracija i obrasci odlučivanja reprodukuju model političke dominacije koji teži stabilnosti ne kroz deliberaciju, već kroz kontrolisanu institucionalnu integraciju. U tom smislu, ova institucija može se smatrati paradigmatiskim mestom gde se susreću formalna demokratija i faktička centralizacija moći. Rozanvalon (2006) ukazuje da je savremeni legitimitet vlasti sve manje zasnovan na reprezentaciji i sve više na efikasnosti i sposobnosti da se upravlja krizama. Ustavni savet, posmatran u ovom svetlu, deluje ne kao korektiv vlasti, već kao deo režima reprodukcije moći kroz tehnokratsku i proceduralnu racionalizaciju. Kao što sugerise teza o „praznom mestu moći“, institucije koje formalno artikulišu suverenitet naroda mogu u praksi funkcionisati kao mesta njegovog delegitimisanja – naročito kada se uloga političkog suvereniteta premešta iz deliberativnog prostora parlamenta u zatvoreni krug ustavno ovlašćenih elita.

Ova situacija otvara fundamentalno pitanje: da li je Ustavni savet uopšte u stanju da deluje kao istinski korektiv ustavne ravnoteže, ili je institucionalno postavljen tako da se u ključnim trenucima političkih napetosti ili istorijskih lomova, transformiše u aparat učvršćivanja predsedničke vlasti? Sve češće kritike koje mu osporavaju nezavisnost i pravnu doslednost nisu jednostavne političke optužbe – one izražavaju dublju krizu poverenja u poredak koji se još uvek poziva na demokratsku legitimaciju, ali proizvodi odluke koje deluju kao formalno legalne, a suštinski autoritarne. Time se potvrđuje naša inicijalna teza da se institucionalna kriza Pete republike ne može razumeti izvan njene strukturne tendencije ka koncentraciji moći, ni izvan društvene dinamike otpora koji teži da raskrinka fiktivnu neutralnost institucionalnih mehanizama vlasti.

Izvršna vlast i redistribucija institucionalne dominacije

Struktura izvršne vlasti u Petoj republici oblikovana je s ciljem da obezbedi institucionalnu stabilnost i kontinuitet političkog poretka nakon perioda dubokih kriza i partijskih podela karakterističnih za Četvrtu republiku. No ta stabilnost ne proističe iz uravnoteženog odnosa između grana vlasti, već iz koncentracije

političke moći u rukama predsednika Republike, čime se inaugurisao režim u kojem jedan akter ne samo da poseduje formalne izvršne prerogative, već i monopol nad simboličkim resursima legitimisanja vlasti. Na taj način, funkcija predsednika postaje mesto koncentracije i konverzije različitih oblika političkog kapitala: izborne legitimnosti, institucionalnog autoriteta i diskurzivne moći. Ustav iz 1958. godine nominalno uvodi princip „racionalizovanog parlamentarizma“, ali je u praksi uspostavljen sistem u kojem predsednik ima mogućnost da preraste u metapolitičkog arbitra, čija pozicija nije ograničena institucionalnim nadzorom, već je utemeljena na kapacitetu da reprezentuje „opšti interes“ izvan posredničkih mehanizama predstavničke demokratije. Takva pozicija reprodukuje bonapartističku tradiciju političkog poretka u Francuskoj, ali istovremeno i strukturalnu tenziju između demokratske forme i hijerarhijskog upravljanja, pri čemu institucije funkcionišu kao polja simboličke reprodukcije političke dominacije, a ne kao neutralni regulatori odnosa između društvenih interesa.

Ustavna prerogativa predsednika da imenuje premijera i članove vlade, da predsedava Savetu ministara, komanduje vojskom, potpisuje zakone, kao i da raspusti Narodnu skupštinu, ukazuje na njegovu poziciju kao političkog suverena unutar institucionalnog okvira. Predsednik je, dakle, više od izvršnog agensa: on je personifikacija režima. Njegova funkcija je osmišljena kao institucionalna fuzija reprezentacije, odlučivanja i arbitriranja – što je Šarl de Gol već eksplicitno najavio u svojoj čuvenoj konferenciji za štampu iz januara 1964. godine, kada je izjavio: „Celokupna, nedeljiva vlast države poverena je predsedniku od strane naroda koji ga je izabrao; [...] ne postoji nijedna druga instanca vlasti [...] koja ne bi od njega bila izvedena i održavana njegovim autoritetom; [...] njemu pripada da sam odredi granice najvišeg domena vlasti koji mu je po položaju dodeljen“ (De Gaulle 1964). Ova tvrdnja ne samo da potvrđuje De Golovu viziju predsedničke funkcije kao temelja političkog jedinstva, već i razotkriva načelnu nevoljnost prema institucionalnoj podeli moći, favorizujući vertikalnu organizaciju vlasti. Takva konfiguracija transformisala je predsedničku funkciju u nosioca gotovo metapolitičkog autoriteta, koji svojim legitimitetom nadilazi posredničke mehanizme reprezentacije.

Referendum kao instrument predsedničkog legitimisanja osvetljava ambivalentnu prirodu političke arhitekture Pete republike: s jedne strane, reč je o formalno participativnoj proceduri koja potencijalno omogućava direktno izražavanje narodne volje i premošćuje krizu predstavničkih mehanizama; s druge, referendum je često funkcionisao kao plebiscitarni alat za konsolidaciju predsedničke inicijative, čime se osnažuje personalizovana logika režima i istovremeno zaobilazi deliberativna uloga parlamenta. Uvođenje direktnog izbora predsednika putem referenduma 1962. godine predstavljalo je institucionalnu

inovaciju i preraspodelu legitimiteta u korist predsedničke funkcije: time je šef države prvi put dobio neposredan mandat od birača, čime je dodatno učvršćen njegov politički kapital u simboličkom i praktičnom smislu. Ipak, De Golova ostavka 1969. nakon neuspelog referenduma o regionalizaciji i reformi Senata svedoči o drugom mogućem licu ovog mehanizma: predsednik je, dosledan svojoj viziji političkog vođstva, interpretirao negativan ishod kao gubitak poverenja i povukao se sa funkcije. U tom kontekstu, referendum je delovao kao realan korektiv autoriteta – prostor u kojem se predsednička moć suočava s narodom.

Međutim, dijalektička snaga referenduma kao momenta suspenzije predsedničke hegemonije biva neutralisana praksom kasnijih godina. Odbacivanje evropskog ustava na referendumu 2005. – uprkos snažnoj podršci političkih elita levog i desnog centra – nije izazvalo nikakve institucionalne posledice: ni predsednik nije podneo ostavku, ni sadržaj referenduma nije bio poštovan. Naprotiv, Lisabonski sporazum iz 2007. inkorporirao je gotovo identične odredbe prethodno odbijenog teksta, ali bez nove konsultacije građana. Time je referendum izgubio i ono malo preostale normativne vrednosti: umesto da bude izraz političke suverenosti naroda, postao je politički dekor, čiji se rezultati priznaju samo ako se poklapaju sa interesima vlasti. U tom smislu, kako pokazuju analize Denkena (1988) i Duhamela (2019), referendum u Petoj republici oscilira između mogućnosti realne demokratske interpelacije i instrumentalizacije u funkciji održavanja hegemonije, pri čemu se razlika između iskaza narodne volje i njegove političke realizacije sistemski briše.

Uloga „prvog ministra“ ili premijera u ovoj političkoj konstelaciji ostaje jasno podređena predsedničkoj figuri, kako na planu ustavnih ovlašćenja, tako i u svakodnevnoj institucionalnoj praksi. Iako ustav iz 1958. godine definiše premijera kao šefa vlade koji „utiče i koordinira rad izvršne vlasti“, realna hijerarhija u kojoj je predsednik imenovatelj – pri čemu ne mora tražiti podršku Narodne skupštine – politički nadređeni i simbolički suveren umanjuje autonomiju tog položaja.¹¹ Premijer postaje pre svega tehnički operator

¹¹ Npr, ni jedan od premijera Francuske od izbora 2022. nema većinsku podršku u Narodnoj skupštini, niti vlada, prilikom formiranja, traži glasanje o poverenju. Vlada naprosto funkcioniše sklapajući *ad hoc* koalicije oko pojedinačnih zakona, najčešće sa Republikancima (Républicains – LR), a ređe sa Nacionalnim zborom (Rassemblement National – RN), ili socijalistima. Ukoliko za neki nepopularan akt ne dobije podršku neke opozicione partije, pokreće član 49.3, kojim se zakon stavlja na snagu bez podrške poslanika. U tom slučaju, opozicija ima na raspolaganju tzv. cenzurisanje vlade (*motion de censure*), koje podrazumeva da ukoliko se prikupi dovoljna većina koja će glasati za pad vlade, ona pada, i predsednik je u obavezi da nominuje novog premijera i vladu. Međutim, u ideološki vrlo podeljenom društvu, kakvo je francusko, cenzurisanje vlade je instrument koji veoma teško prolazi, jer je gotovo nemoguće da „radikalna levica“ i levica uopšte

predsedničke političke volje – lice koje artikuliše, implementira i brani predsedničke politike unutar parlamentarne arene. Ovakva raspodela funkcija odgovara modelu „vertikalizovane izvršne vlasti“, u kojoj je politička odgovornost premijera prema Narodnoj skupštini gotovo nominalna, dok je stvarna politička lojalnost rezervisana za predsednika. Funkcionalna razlika između predsednika i premijera tako postaje izraz nejednakosti u raspodeli političkog kapitala, a ne komplementarnosti u institucionalnom dizajnu.

Ipak, postoji institucionalna situacija koja privremeno narušava ovu vertikalnu logiku i iznuđuje preraspodelu izvršnih prerogativa – kohabitacija. Reč je o fazi u kojoj predsednik i parlamentarna većina potiču iz suprotstavljenih političkih tabora, usled čega predsednik biva primoran da imenuje premijera iz opozicione većine. Tokom istorije Pete republike, zabeležene su tri kohabitacije,¹ i sve one pokazuju da, uprkos ustavnim normama, politička praksa ostaje pod uticajem predsedničke dominacije. U kohabitaciji dolazi do privremenog pluralizma unutar izvršne vlasti, ali i do institucionalne podele zaduženja: predsednik zadržava kontrolu nad spoljnom politikom, bezbednosnim sektorom i imenovanjima, dok premijer upravlja unutrašnjim poslovima i predlaganjem zakona. Ova podela funkcija ne predstavlja istinski „dvoglavni model izvršne vlasti“, već privremeni modus koegzistencije političkih antagonizama unutar rigidnog institucionalnog okvira koji ne predviđa fleksibilnu redistribuciju ovlašćenja.

Sinhronizacijom predsedničkih i parlamentarnih izbora 2002. godine, kao i skraćanjem predsedničkog mandata sa sedam na pet godina, ova institucionalna napetost gotovo je neutralisana. Reforme su predstavljene kao odgovor na „umor“ javnosti od čestih izbornih ciklusa i neusklađenosti političkih agendi između dve grane vlasti. Međutim, suštinska posledica bila je eliminacija kohabitacije kao realnog scenarija i učvršćenje logike „monolitne većine“ pod predsedničkom dominacijom. Taj potez je značajno smanjio prostor za

(ili ono što se u javnom diskursu percipira levicom), i „ekstremna desnica“ (ili ono što se prepoznaje kao takvo) glasaju za isti predlog, imajući u vidu da bi ih takav čin potpuno diskreditovao kod njihove izborne baze. Zbog duboke metamorfoze francuskog političkog polja od 2017, to se ipak desilo 2024. godine, cenzurisanjem Vlade Mišela Barnije (Michel Barnier), prvi put nakon 1962. godine.

¹² Kohabitacija označava institucionalnu situaciju kada predsednik republike i premijer dolaze iz različitih političkih tabora, usled parlamentarne većine koja ne pripada predsednikovoj stranci. U istoriji režima Pete republike zabeležene su tri kohabitacije: 1986–1988 (Mitteran–Širak), 1993–1995 (Mitteran–Baladur) i 1997–2002 (Širak–Žospen). Kako bi se izbegla učestalost ovakvih sukoba unutar izvršne vlasti i osigurala veća stabilnost predsedničke većine, 2000. godine je predsednički mandat skraćen sa sedam (*septennat*) na pet godina (*quinquennat*), čime je usklađen sa izborima za Narodnu skupštinu.

institucionalnu deliberaciju i konsenzualno upravljanje, čime je dodatno akumuliran politički kapital predsednika – kako u simboličkoj sferi reprezentacije narodne volje, tako i u praktičnom upravljanju zakonodavnom mašinerijom (Favier 2001). Na taj način, predsednik Republike ne postaje samo centralna figura izvršne vlasti, već i ključni akter definisanja zakonodavnih prioriteta, što dovodi u pitanje nominalnu podelu vlasti i reprodukuje odnose političke dominacije pod velom ustavnog kontinuiteta.

Takva koncentracija moći dodatno se legitimizuje kroz izuzetna ustavna sredstva koja predsedniku i njegovoj vladi stoje na raspolaganju. Najistaknutiji među njima je član 16 Ustava, koji predsedniku omogućava da u vanrednim okolnostima donosi uredbe sa zakonskom snagom bez saglasnosti parlamenta. Iako je ovaj član aktiviran samo jednom – tokom alžirske krize 1961. – njegova prisutnost u ustavnom tekstu funkcioniše kao simbolički resurs vanredno velike moći, kao stalni podsetnik na mogućnost suspenzije podeljenog suvereniteta u korist personalizovanog vođstva. Nešto učestaliji i kontroverzniji instrument je spomenuti član 49.3, koji omogućava usvajanje zakona bez glasanja, osim u slučaju izglasavanja nepoverenja. Ova procedura, formalno u rukama premijera, u praksi je refleksija predsedničke strategije kada parlamentarna većina nije potpuno homogena. Upotreba ovog mehanizma u procesu usvajanja penzione reforme 2023. godine – uprkos masovnim protestima i niskom nivou društvene podrške – ilustruje kako se formalna ustavna pravila koriste za neutralizaciju opozicionih i deliberativnih glasova u zakonodavnom procesu.

U tom svetlu, analitička osnova teorije političkog polja može doprineti dubljem razumevanju funkcionisanja ove izvršne konfiguracije. Premijer, iako nominalno drugi najviši nosilac izvršne vlasti, raspolaže ograničenim količinama političkog kapitala: njegova legitimitet nije izvoran (jer ne dolazi iz neposrednog izbora), već izveden, ustupljen od strane predsednika koji u političkom polju zauzima poziciju dominantnog aktera. Ova asimetrija je dodatno pojačana razlikom u javnoj percepciji i medijskoj vidljivosti – predsednik simbolizuje političku volju, dok premijer postaje figura tehničkog posredovanja. U toj podeli rada, vlada gubi političku autonomiju i funkcioniše kao transmisijski mehanizam predsedničke agende.

Ova logika ne proizilazi isključivo iz ustavnog dizajna, već iz šire političke konfiguracije u kojoj se efikasnost i stabilnost režima sve više vezuju za jedinstveni izvor autoriteta, dok deliberativni kapaciteti drugih grana vlasti bivaju potisnuti. U tom kontekstu, politička moć predsednika ne funkcioniše kao neutralna egzekutivna instanca, već kao centar simboličke proizvodnje legitimiteta, čime se potiskuje potencijal za horizontalnu kontrolu i pluralističko odlučivanje. Posledica toga je politički poredak u kojem opozicioni glasovi, parlamentarna

i Senata, u teoriji funkcionirše kao glavni zakonodavni organ, ali njegove realne nadležnosti često ostaju u senci jakih predsjedničkih nadležnosti i legitimiteta. Dok je u drugim liberalno-demokratskim režimima zakonodavna vlast, tj. parlamentarna većina, ta koja oblikuje političke odluke kroz debatu i donošenje zakona, u Francuskoj je ona svedena na ograničenu kontrolnu ulogu, čime se otvaraju ozbiljna pitanja o „demokratskom deficitu“ (Duval 2005, 13) i – prema protivnicima političkih institucija Pete republike – potrebi za institucionalnim reformama.

Jedan od ključnih problema proizlazi iz odnosa između dva doma parlamenta, Narodne skupštine i Senata. Narodna skupština, kao donji dom, bira se direktnim glasanjem i broji 577 poslanika, dok Senat čini 348 članova koji se biraju indirektno putem glasova približno 150.000 lokalnih i regionalnih predstavnika, ili „velikih birača“ (*grands électeurs*). Ovaj sistem, iako teoretski omogućava zastupanje različitih političkih i teritorijalnih interesa, u praksi stvara neravnotežu u zakonodavnom procesu (Bouvet 2012; Quermonne 1992). Narodna skupština, koja uživa veći demokratski legitimitet jer je bira narod, formalno ima odlučujuću reč u zakonodavnom postupku. U slučaju neslaganja između dva doma, njen glas je presudan, čime se Senat stavlja u podređeni položaj. Ipak, problem nastaje u tome što ni Narodna skupština ne uspeva da se oslobodi uticaja izvršne vlasti, jer dominacija predsjedničke većine u parlamentu često znači da zakonodavni proces funkcionirše više kao produžena ruka izvršne vlasti nego kao autonomni politički mehanizam.

Politička filozofija na kojoj je utemeljen institucionalni status zakonodavne vlasti u Petoj republici oslanja se na specifičnu genealogiju ideja o izvršnoj vlasti, u kojoj se prepliću republikanska forma i bonapartistička funkcionalnost. Šarl de Gol, u svojoj viziji predsjedničke funkcije kao izraza nacionalnog jedinstva i garanta institucionalne stabilnosti, reafirmisao je ideju o izvršnoj vlasti koja ne proističe iz parlamentarne većine, već iz neposrednog odnosa s narodom. U tom smislu, može se uočiti određena kontinuitetna veza sa političkom praksom Luja Napoleona Bonaparte tokom Druge republike (1848–1851), koja je takođe počivala na plebiscitarnom legitimitetu i postepenoj marginalizaciji zakonodavne vlasti – pre nego što će 1851. godine doći do njenog potpunog ukidanja državnim udarom i uspostavljanja Drugog carstva.¹⁴ Iako De Gol nikada nije prekoračio ustavni okvir u tom pravcu, institucionalna arhitektura koju je osmislio u velikoj meri potiskuje ideju parlamentarnog suvereniteta u korist personalizovane egzekutive.

¹⁴ Istorijska paralela s praksama bonapartističke ere ne treba da se tumači kao identifikacija režima, već kao upozorenje na trajnu napetost između parlamentarnog pluralizma i plebiscitarne logike moći koja karakteriše francuski institucionalni kontinuitet.

Nasuprot liberalno-republikanskom idealu u kojem je parlament primarno mesto političkog odlučivanja i deliberacije, u Petoj republici zakonodavna vlast zauzima sekundarnu poziciju u odnosu na predsednika i vladu. Ovo potčinjavanje ne proizlazi samo iz političke prakse već i iz ustavnog dizajna, koji predsedniku omogućava da imenuje premijera bez prethodnog obezbeđivanja većine u Narodnoj skupštini. Ključni mehanizmi koji omogućavaju zaobilazanje parlamenta uključuju nekoliko puta već spomenuti član 49.3 Ustava, koji omogućava vladi da usvoji zakon bez glasanja. Iako je ovaj instrument prvobitno zamišljen kao izuzetak u kontekstu institucionalne blokade, u savremenoj praksi postao je sredstvo premošćavanja političke neizvesnosti i opozicionih zahteva. Ovaj član Ustava je iskorišćen 23 puta, za donošenje dakle 23 zakona samo 2022. i 2023, u vreme Vlade Elizabet Born (Élisabeth Borne) – bivše socijalistkinje koja se priključila predsedničkom taboru i na njegov predlog, uprkos nepostojanju većinske podrške u Narodnoj skupštini, postala premijerka Francuske – što je ilustrativan primer transformacije jedne izvršne prerogative u instrument unilateralnog odlučivanja (Rouban 2023).

Dodatni problem proizlazi iz izbornog sistema koji reguliše sastav Narodne skupštine. Francuski većinski dvokružni sistem favorizuje dominantne partije i omogućava predsedniku da lakše obezbedi parlamentarnu većinu, čak i kada nema apsolutnu podršku građana. Dok proporcionalni izborni sistemi omogućavaju veću zastupljenost različitih političkih opcija, većinski sistem u Francuskoj doprinosi stvaranju disproportionalne skupštinske većine, što faktički znači da predsednik dobija snažnu zakonodavnu podršku bez stvarnog odraza biračke volje. Francuski većinski dvokružni izborni sistem često dovodi do situacija u kojima raspodela poslaničkih mandata ne odražava proporcionalno glasove birača, favorizujući time dominantne političke stranke i omogućavajući predsedniku da obezbedi snažnu zakonodavnu podršku bez stvarnog odraza biračke volje. Na primer, na parlamentarnim izborima 2017. godine, stranka – ili pre *ad hoc* nestrukturisan politički pokret – *La République En Marche!* (Republika u pokretu) predsednika Emanuela Makrona osvojila je oko 28% glasova u prvom krugu, što je rezultiralo osvajanjem 53% poslaničkih mesta u Narodnoj skupštini. Na parlamentarnim izborima 2012. godine, Nacionalni front osvojio je 13,6% glasova u prvom krugu, ali je dobio samo dva poslanička mesta od ukupno 577 u Narodnoj skupštini. Ovaj nesrazmer između procenta osvojenih glasova i broja poslaničkih mesta ilustruje kako većinski izborni sistem u Francuskoj dovodi do disproportionalne zastupljenosti u parlamentu.

Dodatni element koji doprinosi ovom demokratskom deficitu jeste i selektivna, asimetrična apstinencija opozicionih glasača. Naime, francuski politički sistem karakteriše pojava koju ovde uslovno nazivamo „post-predsednička demobilizacija

opozicionih glasača“ – fenomen u kojem birači čiji su kandidati poraženi u prvom ili drugom krugu predsedničkih izbora masovno apstiniraju na parlamentarnim izborima, smatrajući da su ishodi unapred odlučeni. Ovakav obrazac dodatno narušava reprezentativnost zakonodavne vlasti, jer veštački uvećava efekat predsedničke većine i poništava potencijal korektivne uloge Narodne skupštine. Istovremeno, proizvodi se iluzija stabilnosti, zasnovana ne na konsenzusu, već na demobilizaciji poraženih. Na tragu teorije političkog polja, ovaj oblik političke pasivizacije može se interpretirati kao rezultat neravnomerne raspodele političkog kapitala i simboličke dominacije, pri čemu dominantni akteri ne samo da monopolizuju institucionalne resurse, već i uspevaju da naturalizuju sopstvenu poziciju kao jedinu legitimnu (Bourdieu 1982). Taj raskorak između pravno-političke legitimnosti i socijalne reprezentativnosti dodatno destabilizuje institucionalni balans unutar Pete republike, jer oslabljuje vezu između izbornog mandata i stvarne društvene strukture koju bi taj mandat trebalo da reprezentuje.

Zakonodavna vlast dakle funkcioniše u ambivalentnoj poziciji: ustavno priznata kao jedan od stubova državne vlasti, ali faktički ograničena u svojoj kapacitetu da deluje kao ravnopravan akter političke kontrole. Ključna manifestacija ove disfunkcionalnosti ogleda se u gotovo simboličkom statusu mehanizama odgovornosti izvršne vlasti, pre svega u pogledu predsedničke figure. Naime, za razliku od većine parlamentarnih i polupredsedničkih sistema, u Francuskoj ne postoji politički upotrebljiv instrument smenjivanja predsednika tokom mandata. Član 68 Ustava predviđa proceduru koja je toliko složena i restriktivna – vezana za teško kršenje ustavnih obaveza i zahteva dvotrećinsku većinu u zajedničkom zasedanju oba doma parlamenta – da je njen stvarni potencijal više normativan nego operativan.¹⁵ Ovakva ustavna konfiguracija stvara situaciju u kojoj se legitimnost predsednika formalno ne može dovoditi u pitanje bez obzira na političku dinamiku, pad podrške u javnosti ili raskorak

¹⁵ Prema članu 68. Ustava, predsednik Republike može biti smenjen u slučaju „teškog kršenja svojih dužnosti očigledno nespojivog sa vršenjem mandata“. Postupak smene kreće na predlog jedne od skupštinskih komora, koji potom mora biti usvojen dvotrećinskom većinom u oba doma Parlamenta. Nakon toga, Visoki sud odlučuje o smeni predsednika. Ova procedura je izuzetno složena i do sada nije bila primenjena u praksi. U septembru 2024. godine, poslanici levičarske Nepokorne Francuske (La France Insoumise – LFI) pokrenuli su inicijativu za destituciju predsednika Emanuela Makrona. Predlog je podnet nakon što je Makronova vlada nastavila s kontroverznim političkim merama uprkos snažnom protivljenju opozicije i javnosti. Međutim, inicijativa nije ispunila proceduralne uslove da bi bila razmatrana u Parlamentu, jer nije dobila dovoljnu podršku među poslanicima drugih stranaka (podršku inicijativi su dali samo poslanici Zelenih, dok su socijalisti, kao i sve političke stranke centra i desnice, glasale protiv), čime je još jednom potvrđena težina ustavne procedure za smenu predsednika i njena gotovo nemoguća primena.

između izborne platforme i konkretne politike. U simboličkoj ravni, to učvršćuje figuru predsednika kao nosioca institucionalnog kontinuiteta, ali i kao tačku sistemskog otpora prema promeni – što ukazuje na disbalans između pravne strukture i demokratske kontrole, kao i na ideološku težnju režima ka stabilnosti po cenu deliberativne fleksibilnosti.

Ova strukturalna inertnost parlamentarnog nadzora ne proizlazi isključivo iz ustavnog teksta, već iz šireg institucionalnog habitusa u kojem Narodna skupština sve češće deluje kao telo političke verifikacije, a ne stvarne kontrole. Iako vlada formalno snosi odgovornost pred parlamentom, sistemska dominacija predsedničke većine – često formirane zahvaljujući mehanizmima većinskog dvokružnog izbornog sistema – proizvodi situaciju u kojoj je mehanizam izglasavanja nepoverenja više ritualan nego delotvoran. Parlamentarni prostor se, u tom smislu, ne transformiše u forum sukobljavanja ideja i evaluacije politike, već u institucionalnu scenografiju potvrđivanja izvršnih odluka. Ukoliko na tragu Burdijeove teorije institucionalna polja razumemo kao mesta simboličke borbe za monopol nad legitimnim definisanjem javnog interesa, francuski parlament sve više gubi kapacitet da se pozicionira kao autonomni pol političke proizvodnje značenja. Umesto toga, zakonodavna vlast postaje derivatna, vezana za već uspostavljenu hegemoniju izvršne grane, čime se ne samo sužava demokratski horizont odlučivanja, već se i normativni ideal o ravnoteži moći svodi na ustavnu fikciju. To je ujedno i simptom dublje krize reprezentacije u Petoj republici, u kojoj se politički pluralizam sve češće potiskuje u vaninstitucionalne forme artikulacije nezadovoljstva.

Ipak, data institucionalna disfunkcionalnost ne može se razumeti van konteksta dubokih društvenih promena koje poslednje dve decenije preoblikuju francuski politički pejzaž. Slabljenje tradicionalnih partijskih identifikacija, kontinuirani porast političke apstinencije i erozija poverenja u predstavničke institucije postali su dominantne odlike savremenog političkog života. Ovaj trend naročito pogađa dominirane socioekonomske slojeve, mlađe birače i stanovništvo iz periurbanih sredina, koji se osećaju simbolički i politički isključenima iz zvaničnog političkog prostora (Rouban 2023). Porast tzv. „diferencijalne participacije“ (Michael Kaufman), pri čemu privilegovane društvene grupe – kako klasno, tako i geografski – sistematski ostvaruju veće učešće u političkom procesu od prekarnih i marginalizovanih aktera, dovodi do situacije u kojoj institucije sve manje odražavaju društvene realnosti koje bi trebalo da reprezentuju. Taj raskorak postaje naročito vidljiv u momentima političke artikulacije otpora. Protestni pokret „žutih prsluka“ (*gilets jaunes*) (Mladenović 2020) na paradigmatičan način izražava frustraciju novih segmenata radničke klase, naročito u uslužnom sektoru, zbog njihove sistematske nevidljivosti u političkom imaginarijumu.

Istovremeno, sve češće pribegavanje vaninstitucionalnim formama političkog izraza – kroz masovne proteste, blokade kružnih tokova, digitalne kampanje – nagoveštava da tradicionalne institucionalne forme više ne uspevaju da absorbiraju i posreduju društvene konflikte karakteristične za aktuelnu fazu kapitalističke akumulacije. Ova transformacija političke participacije svedoči o produbljenoj krizi predstavničke demokratije, ali ne nužno i o opštoj depolitizaciji građanstva. Kako to formuliše Pierre Rozanvalon, „demokratija izbora“ (*démocratie d'élection*) jeste delimično erodirala, ali su se istovremeno pojavile i učvrstile druge forme političke aktivnosti, poput „demokratije izražavanja“, „demokratije uključivanja“ i „demokratije intervencije“ (*démocratie d'expression, d'implication, d'intervention*) koje izražavaju novu raspodelu političke energije u savremenim društvima. Ova konstelacija ukazuje na prelazak iz „polarizovane političke demokratije“ ka „raspršenim oblicima građanske demokratije“, koji se više ne oslanjaju isključivo na izborne rituale kao izvor legitimiteta (Rosanvallón 2004).

Klasna preraspodela u korist dominantnih slojeva i transformacija radničke klase – usled neoliberalne reorganizacije tržišta rada i postepenog urušavanja socijalne države – značajno su doprinele rastu nepoverenja prema političkim elitama i tradicionalnim oblicima predstavništva. U takvom kontekstu jačaju i različiti oblici tzv. „antiestablišment“ diskursa, koji sa leve strane poprimaju oblik kritike političke oligarhije i zahteva za dubljom demokratizacijom (kao kod Nepokorne Francuske), dok se sa desne strane artikulišu kroz nacionalističke i antiimigrantske narative (poput Nacionalnog zbora). Tripolarizacija političkog polja, koja je zamenila nekadašnju bipolarnost između socijalista i konzervativaca, ne predstavlja samo posledicu institucionalne reartikulacije već odražava dublje društvene metamorfoze i promenu samog režima reprezentacije.

U tom smislu, aktuelna institucionalna kriza francuske Pete republike ne proizlazi isključivo iz unutrašnjih tenzija samog ustavnog dizajna, već pre svega iz sve izraženijeg nesklada između političke forme i društvenih potreba. Francuski politički sistem danas funkcioniše u okviru režima koji formalno proklamuje narodni suverenitet, ali koji *de facto* proizvodi rastuću distancu između institucija i onih koje bi one trebalo da reprezentuju. Ova disproporcija između deklarativne legitimnosti i stvarne reprezentativnosti postaje posebno očigledna u svetlu empirijskih pokazatelja: na parlamentarnim izborima 2022. godine zabeležena je najniža izlaznost u istoriji Pete republike – čak 53,2% birača nije glasalo u prvom krugu, dok je 1958. godine ta brojka iznosila svega 22,8%. Posebno zabrinjava podatak da je među mladima do 34 godine apstinencija premašivala 70%. Ovi podaci potvrđuju ono što Rozanvalon identifikuje kao demokratski deficit participacije – situaciju u kojoj izborni legitimitet opstaje, ali bez društvene

rezonance i refleksivne kontrole, pri čemu se demokratija svodi na „praznu formu“ lišenu stvarne reprezentativne funkcije (Rosanvallon 2008).

Oslanjajući se na longitudinalna istraživanja CEVIPOF-a, dodatno se potvrđuje da je poverenje građana u ključne institucije predstavničkog sistema u konstantnom padu: poverenje u Narodnu skupštinu i političke stranke ostaje ispod 30%, dok poverenje u samog predsednika Republike opada s 40% iz 2017. na svega 20% uoči 2024. godine (CEVIPOF 2025). Paralelno s tim, opada i poverenje u institucionalnu politiku, demokratiju i medije, što ukazuje na širu krizu političke legitimnosti. Ovi podaci ukazuju ne samo na duboku demobilizaciju biračkog tela, već i na rastuću percepciju da izbori nemaju stvaran uticaj na ekonomske i socijalne tokove. Ova vrsta političke demobilizacije ukazuje na ono što Rosanvallon naziva „nevidljivim narodom“ (*le peuple introuvable*) – delom građanskog tela koje je formalno priznato, ali faktički isključeno iz procesa reprezentacije (Rosanvallon 2002). Odsustvo reprezentacije, međutim, ne nastaje spontano: ono je rezultat akumulacije političkog kapitala i reprodukcije simboličke dominacije unutar institucionalnog polja, koje – kako ističe Pijer Burdije – ne funkcioniše kao neutralan prostor već kao arena borbe u kojoj privilegovani akteri oblikuju pravila igre u svoju korist (Bourdieu 1992). U takvim uslovima, institucije gube svoju reprezentativnu funkciju i prestaju da posreduju između društva i države, pretvarajući se u samoreferencijalne mehanizme političke reprodukcije čija legitimnost se crpi iz forme, a ne iz sadržaja. Posledica toga nije samo rastuće nepoverenje u politički sistem, već i kriza same ideje demokratskog posredovanja, koja je bila temelj republikanske legitimnosti još od osnivanja Prve republike.

Ovakva konfiguracija otvara prostor za delegitimizaciju liberalno-representativne demokratije kao takve i jačanje – zasad još uvek nedovoljno artikulisanih, fragmentisanih i institucionalno neukotvljenih – zahteva za njenim radikalnim preoblikovanjem. Ti zahtevi mogu poprimiti različite oblike: od zahteva za ustavnom reformom i restrukturiranjem institucija, do poziva na nove modele deliberacije, participativne demokratije i lokalnog samoupravljanja. Upravo u toj dinamici napetosti između formalno ustanovljenih oblika suvereniteta i stvarnih oblika društvene reprezentacije možemo sagledati dubinu aktuelne krize režima Pete republike – krize koja prevazilazi puko institucionalno nezadovoljstvo i postavlja pitanja o samoj održivosti političke arhitekture na kojoj je ovaj režim zasnovan.

Umesto zaključka

Aktuelna kriza francuskog političkog sistema ne predstavlja tek kontingentni poremećaj u funkcionisanju institucija, već ukazuje na duboku i sistemsku eroziju legitimnosti režima koji je konstruisan upravo s ciljem da nadvlada političku nestabilnost. Na tragu naše analize, naslućuje se zašto institucionalna arhitektura Pete republike, sa svojim specifičnim ustavnim prerogativama, personalizacijom vlasti i slabljenjem zakonodavne deliberacije, ne uspeva više da artikuliše ni političke konflikte ni socijalne zahteve koji karakterišu savremenu Francusku. Umesto da funkcioniše kao prostor demokratske reprezentacije, Peta republika se sve više ponaša kao aparat vertikalne stabilizacije – model koji, kako pokazuje Leforova dijagnoza, formalno proklamuje prazno mesto moći, ali ga u stvarnosti stalno ispunjava kroz personalizovani legitimitet izvršne vlasti.

Oslanjajući se na Burdijeovo razumevanje institucija kao polja borbe za političku akumulaciju, pokazali smo kako se ustavni mehanizmi, kao što su član 49.3, konstrukcija vlade ili upotreba referenduma, ne mogu posmatrati izolovano, već kao instrumenti simboličke i operativne dominacije koji stabilizuju trenutne raspodele moći. Ova logika institucionalne inertnosti suočava se, međutim, sa dinamičnim promenama u društvenoj strukturi: fragmentacijom biračkog tela, slabljenjem partijskih lojalnosti, porastom nepoverenja i pojavom vaninstitucionalnih formi otpora. U tom smislu, institucionalna kriza Pete republike mora se razumeti kao izraz strukturalne kontradikcije između dve logike koje su od njenog osnivanja bile u napetom suživotu: republikanske ideje narodnog suvereniteta i bonapartističkog principa izrazito personalizovane izvršne vlasti. Njeno pogoršanje ne proizlazi samo iz promenjenih društvenih okolnosti, već iz nesposobnosti samih institucija da se transformišu u skladu sa njima. Sve češći zahtevi za ustavnim reformama, inicijative za širu političku deliberaciju i kriza političkog predstavljanja ukazuju na mogući prelaz u novu fazu evolucije francuskog republikanskog modela.

Ukoliko Peta republika ostane zatvorena za ove zahteve i nastavi da funkcioniše kao sistem koji privileguje stabilnost nauštrb reprezentativnosti i deliberacije, rizikuje da izgubi i ono što je do sada činilo njen legitimitet – sposobnost da simbolički poveže narod, institucije i političku budućnost. Time se potvrđuje osnovna teza ovog rada: da su temelji krize već sadržani u logici same konstitucije Pete republike, i da njena budućnost zavisi ne od kontingentnih izbornih ciklusa, već od kapaciteta političkih aktera da odgovore na novu strukturu društvenih odnosa, artikulišu zahteve koji više ne nalaze institucionalni izraz, i redefinišu modele političkog posredovanja. Stabilnost više ne može biti proizvod ustavne konstrukcije same po sebi, već rezultat političke imaginacije i sposobnosti da se

osmisli institucionalna forma koja neće biti u stalnom raskoraku sa novim društveno-političkim dinamikama. Drugim rečima, pitanje koje se danas postavlja nije samo kako reformisati institucije, već kako ponovo politički misliti Francusku.

Bibliografija

- Avril, Pierre. 1994. *La Ve République. Histoire politique et constitutionnelle*, PUF.
- Balme, Richard. 1998. „Le parlementarisme rationalisé de la Cinquième République à la lumière du choix rationnel”, *Revue française de science politique*. 48 (1): 147–150. <https://doi.org/10.3917/rfsp.481.147>.
- Bourdieu, Pierre. 1982. *Langage et pouvoir symbolique*. Paris: Fayard.
- Bouvet, Laurent. 2012. *Le sens du peuple: La gauche, la démocratie, le populisme*. Paris: Gallimard.
- Broussolle, Yves. 2019. *Fiches d'introduction au droit public : Rappels de cours et exercices corrigés*. Paris: Ellipses.
- Cauchy, Pascal. 2004. *La IVe République*. Presses Universitaires de France.
- CEVIPOF. 2025. Baromètre de la confiance politique – Vague 16, février 2025. Centre de recherches politiques de Sciences Po. <https://www.sciencespo.fr/cevipof/fr/etudes-enquetes/barometre-confiance-politique/>
- Chevallier, Jean-Jacques. 1952. *Histoire des institutions politiques en France de 1789 à nos jours*. Dalloz.
- Decaumont, Françoise. 1991. *Le Discours de Bayeux: Hier et aujourd'hui*. Aix-Marseille: Presses Universitaires d'Aix-Marseille.
- De Gaulle, Charles. 1964. “Conférence de presse du 31 janvier 1964.” Maison Jean Monnet/Université de Perpignan. <https://mjp.univ-perp.fr/textes/degaulle31011964.htm>. Pristupljeno 13. 05. 2025.
- Denquin, Jean-Marie. 1988. *1958: la genèse de la Ve République*. Presses Universitaires de France.
- Duhamel, Éric. 2000. *Histoire politique de la IVe République*. La Découverte.
- Duhamel, Olivier, Martial Foucault, Mathieu Fulla et al. 2019. *La Ve démystifiée*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Dulong, Delphine. 1997. *Moderniser la politique: aux origines de la Ve République*. Harmattan.

- Dulong, Delphine. 2019. „La Ve République, un coup d’État permanent ?“ In *Manuel indocile de sciences sociales Pour des savoirs résistants*, Fondation Copernic (dir.), 336–346. Paris: La Découverte. <https://doi.org/10.3917/dec.coper.2019.01.0336>.
- Duval, Guillaume. 2005. „Le déficit démocratique“. *Alternatives Économiques* 238 (7): 13–13.
- Duverger, Maurice. 1989. „Sur la monarchie présidentielle“, *Le Débat* 55 (3): 27–30.
- Favier, Pierre. 2001. *La République du quinquennat: Histoire secrète d’une réforme institutionnelle*. Seuil.
- Favoreu, Louis et Loïc Philip. 2009. *Le Conseil constitutionnel*. (7e éd.). Presses Universitaires de France.
- IFOP. 2023. Les Français, la réforme des retraites et la journée du 7 mars, istraživanje realizovano za dnevnik L’Humanité, mart 2023. Integralni izveštaj dostupan na : <https://www.ifop.com>, ili u PDF dokumentu pod kodnim nazivom: Réf. FD/TP N°119849.
- Lagroye, Jacques ur. 1992. *Le président de la République*, Presses de Sciences Po.
- Lefort, Claude. 1986. *Essais sur le politique (XIXe-XXe siècles)*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lefort, Claude. 1988. *La politique et la pensée du politique*. Paris: Gallimard.
- Le Pourhiet, Anne-Marie. 2023. „La place de la justice en France : autorité judiciaire et pouvoir juridictionnel“. *Servir* 521 (3): 19–21. <https://doi.org/10.3917/servir.521.0019>.
- Mladenović, Ivica. 2020. „Nove klasne borbe u Francuskoj: slučaj Žutih prsluka“. *Srpska politička misao* 68 (2): 257–297. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.12>
- Pervillé, Guy. 2007. *La guerre d’Algérie (1954 -1962)*. Presses Universitaires de France.
- Raflik, Jenny. 2018. *La république moderne. La IVe République (1946-1958)*. Le Seuil.
- Rosanvallon, Pierre. 2001. *La démocratie inachevée. Histoire de la souveraineté moderne*. Paris: Gallimard.
- Rosanvallon, Pierre. 2002. *Le Peuple introuvable : Histoire de la représentation démocratique en France*. Paris: Gallimard.
- Pierre Rosanvallon, 2004. „Le mythe du citoyen passif“, *Le Monde*, 20–21 juin.
- Rosanvallon, Pierre. 2008. *La Légitimité démocratique: Impartialité, réflexivité, proximité*. Paris: Seuil.

- Rouban, Luc. 2023. *La crise démocratique en France: Institutions et contestations*, Presses de Sciences Po.
- Rudelle, Odile. Brigitte Gaïti. 1998. „De Gaulle, prophète de la Cinquième République (1946–1962)”. *Revue française de science politique* 48 (5): 678–679.
- Tipsmark Bouchet, Anne. 2013. *La France de la Cinquième République*. Éditions Sciences Humaines.
- Šnaper, Dominik. 1996. *Zajednica građana: o modernoj ideji nacije*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Wall, Irwin M. 1991. „Jean Monnet, les États-Unis et le plan français”. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 30 (2): 3-21.

Ivica MLADENović, Zona ZARIĆ

**THE POLITICAL PHILOSOPHY OF THE FRENCH FIFTH REPUBLIC:
ELEMENTS FOR UNDERSTANDING THE CURRENT REGIME CRISIS**

Abstract: This article explores the political philosophy of the French Fifth Republic through an analysis of its institutional architecture, ideological foundations, and specific model of power organization. Established in 1958 as a response to the instability of previous republican regimes, the Fifth Republic relied on strong presidential leadership and a majoritarian electoral system to ensure long-term political stability. However, over the course of its history, this model has faced internal contradictions, oscillating between the ideal of popular sovereignty and the Bonapartist personalization of power. The article examines the key institutional mechanisms of the Fifth Republic and their connections to both the republican tradition and Bonapartist elements, shedding light on how executive and legislative power are constituted and redefined. Special emphasis is placed on a theoretical reflection on institutions as arenas of struggle for legitimacy and the redistribution of political power, drawing on the sociological and institutional theories of Pierre Bourdieu, Claude Lefort, and Pierre Rosanvallon. The central hypothesis of this study is that the current political crisis of the Fifth Republic is intrinsically linked to an institutional model that no longer corresponds to the evolving socio-political dynamics. Through a historical-sociological and institutional analysis, the article investigates both the structural factors that have sustained the longevity of this regime and those that have led to its gradual dysfunction.

Keywords: France, hybrid system, institutional framework, presidential power, republican institutions.

Prilog br. 1: Kratki istorijski prikaz republikanskih oblika

Prva republika je proklamovana 22. septembra 1792, i trajala je do 1804. godine. Prošla je kroz tri faze koje odlikuju specifični politički režimi: Nacionalni konvent (uključujući i period Terora i proglašenje prvog, montanjarskog, ustava Republike Francuske 24. juna 1793); Direktorijat i, napokon; Konzulat. Na čelo Konzulata, nakon državnog udara 18. brimera 1799, stupa Napoleon Bonaparta, koji je iskoristio tu poziciju i 18. maja 1804, stavlja se na čelo novog, imperijalnog režima, koji se kvalifikuje kao carstvo. Prvo Francusko carstvo, kao sasvim specifičan i do tada nepoznat režim u Francuskoj, trajalo je od 1804. do 1815. – sa kratkim prekidom od 6. aprila 1814 do marta 1815. godine, kada dolazi do tzv. Prve restauracije, na čelu sa Burbonima, tj. Lujem XVIII – kombinujući određene elemente monarhije, pre svega ličnu vlast, ali i republike, uz definitivnu konsolidaciju vlasti buržoazije. Od 20. marta 1815. do 22. juna 1815. Napoleon ponovo, na kratko, preuzima vlast, u vreme perioda poznatog kao „100 dana“, ali nakon poraza kod Vaterloa, primoran je na konačnu abdikaciju. U leto 8. jula iste godine, Luj XVIII se vraća na tron Druge restauracije, i ustoličuje nanovo režim ustavne monarhije, koji nastoji da pomiri naciju, na bazi sistema koji je povezivao tekovine Revolucije i Starog režima. Međutim, na presto ga nasleđuje Šarl X, koji dolazi iz iste loze Burbona, ali pokušava da ukine slobode izvojevane revolucijom, što dovodi do nove revolucije u tzv. „tri slavna dana“ (27, 28. i 29. jul), njegovog svrgavanja, i ustoličenja 9. avgusta 1830. tzv. liberalne monarhije, ili „Julske monarhije“, koja će trajati do februara 1848. godine, na čelu sa kraljem Lujem Filipom, iz dinastije Orleana. U pitanju je specifičan oblik režima koji je oficijelno nazvan monarhijom, ali je integrisao veliki deo republikanskih institucija, kao i simbola, uključujući republikansku trobojnu zastavu i Marseljezu. Nakon poslednje uspešne revolucije u Francuskoj, 22, 23. i 24. februara 1848. godine, čiju su socijalnu bazu činili pre svega studenti, radnici i nacionalna garda, ali je iz nje najviše profitirala buržoazija, Luj Filip je abdicirao, da bi nakon toga bila proklamovana Druga republika. Upravo nakon ove revolucije Marks će obznaniti da „treći stalež“ više ne postoji, da je izdan od strane buržuja, koji su podigli oružje na svoje nekadašnje saborce iz radničke klase, i izgradili republiku koja služi samo njihovim interesima.

Druga republika, koja je trajala od 1848. do 1852. godine, poznata je po tome što je kratko trajala, svega 4 godine, ali i kao poslednji režim koji je u Francuskoj instaliran nakon revolucionarnih događaja. Prvi period ove Republike

karakteriše dominacija liberalno-republikanske vizije političkog modela, kada je uvedeno univerzalno pravo glasa za muškarce i abolidano ropstvo u francuskim kolonijama. Drugi pak, duži, period postojanja ove državne forme karakteriše dominacija konzervativnih snaga, veća uloga crkve u obrazovanju i ograničavanje prava glasa kako bi se sprečio dolazak levice na vlast. Jedini francuski predsednik u Drugoj republici je Luj-Napoleon Bonaparta, nećak Napoleona I, koji je 10 decembra 1848. izabran kao predsednik republike uz podršku Partije poretka. Uskraćivanje podrške Partije porteka Luju-Napoleonu, kao i ustavna nemogućnost kandidature za drugi mandat, jedan je od razloga državnog udara koji potonji izvodi 2. decembra 1851. godine, uz *a posteriori* plebistitarno odbrenje, čime stvara uslove za punu vlast svoje klike, stupanje na snagu naslednog prava i povratak u prvi plan imperijalnih intencija. Drugo carstvo je proglašeno 1852, krunisanjem novog cara koji će imati zvanično ime Napoleon III. Prema istoričarima, treba razlikovati dve faze ovog režima: 1. autoritarnu (1852-1860); i 2. liberalnu (1860-1870). Nakon bitke kod Sedana i izgubljenog rata od Pruske, na čijem čelu je bio Bizmark, carstvo se raspada, i u Francuskoj je ustoličen novi ustavni režim: Treća Republika.

Treća republika, rođena iz poraza od Nemačke, trajala je sedamdeset godina, od 1870. do 1940. i generalno se označava kao – naročito u drugoj polovini svoga postojanja kada njome dominiraju liberalne i levičarske frakcije – relativno progresivan period francuske državnosti. To je period formiranja francuskih političkih formacija, od kojih neke, pod različitim imenima obeležavaju istoriju Francuske XX i XXI veka. Osim toga, sa njom je definitivno, na silu, završen proces formiranja francuske nacije kao političke zajednice građana. Uprkos velikoj nestabilnosti – jer u određenim periodima većinu imaju monarhističke i bonapartističke političke snage – režima rođenog na nacionalnom porazu i poniženju, u pitanju je period trajnog etabliranja republikanskog režima u Francuskoj. Ono što je zanimljivo je da je upravo pod Trećom republikom, u prvoj godini svoga postojanja 1870. i na jednom ograničenom prostoru, u Parizu, preovladao koncept „narodskog republikanizma“ ili „Univerzalne republike“, prvi i jedini put u istoriji Francuske. Misli se naravno na Parisku komunu kao – ovoga puta neuspešan – poslednji pokušaj revolucije u francuskoj istoriji. Iako u prvim decenijama Trećom republikom dominiraju bonapartističke i monarhističke političke snage i jedna više konzervativna vizija republike, najveći deo njenog života karakteriše hegemonija liberalnog republikanizma, koji u svom „zlatnom dobu“, krajem XIX i početkom XX veka, sprovodi progresivne reforme, koje dovode do

laicizacije države i obrazovanja, ali i – pod pritiskom radničkog i levičarskog pokreta – uvođenje zakona o neradnoj nedelji, slobodnim vikendima, letnjim odmorima na poslu, štrajkovima itd. Njen kraj je – kao i početak – bio takođe vezan za nacionalni poraz i poniženje od strane Nemačke, a nastupio je 10. jul 1940, kada je instaliran Višijevski režim, odnosno kada je Narodna skupština izglasala svu ustavnu vlast generalu Petenu.

Četvrta republika je pak nastupila nakon završetka Drugog svetskog rata, 1946. godine i trajala je do 1958. godine. Nju najpre karakteriše sukob dva politička projekta: prvi, o jedinstvenoj skupštini kao kolevci vlasti u državi, koji brane komunisti i socijalisti; i drugi, predsednički sistem, koji zagovara Šarl De Gol. Komunistički i socijalistički projekat je odbačen od strane Ustavotvorne skupštine, i prihvaćen je projekat koji je bio na tragu De Golovih predloga, ali sa predsednikom koji je imao slabija ovlašćenja od inicijalno predloženih od strane generala i njegovih sledbenika, pri čemu je vlast bila podeljena između predsednika i Narodne skupštine. Četvrta republika je trebala da rekonstruiše Francusku nakon Drugog svetskog rata i to na temelju zalaganja Nacionalnog saveta otpora (*Le Conseil national de la Résistance*, CNR), koji je formiran 1944. pod kontrolom generala De Gola. U kontekstu efektivnog tripartizma, koji čine glavne političke snage otpora: socijalisti, komunisti i konzervativci, ovaj režim postaje simbol velike političke nestabilnosti, naročito u kontekstu sve većeg haosa u Alžiru i Indokini. Tada se De Gol vraća iz privremene penzije i dolazi na vlast 1958. godine, čime se stvaraju uslovi za donošenje novog Ustava i konstituisanje Pete republike.

UDK 347.79:327(495:560)
Biblid: 0025-8555, 77(2025)
Vol. LXXVII, br. 2, str. 255–276
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2502255P>

Pregledni rad
Primljen: 01. 04. 2025.
Prihvaćen: 02. 06. 2025.
CC BY-SA 4.0

Grčko-turske pomorske krize: spoljnopolitička analiza

Marko PEJKOVIĆ¹

Apstrakt: Predmet rada su sporovi između Grčke i Turske nakon grčke vojne diktature i turske invazije Kipra (1974) u Egeju/istočnom Mediteranu. U pitanju su najosetljiviji sporovi koji se mogu javiti između država, a tiču se suvereniteta nad teritorijalnim vodama i suverenih prava nad ekskluzivnom ekonomskom zonom/epikontinentalnim pojasom. Istraživačko pitanje glasi – kako se mogu objasniti te krize (njihovo izbijanje, tok i okončanje)? Analizom sadržaja skupštinskih zapisnika, dokumenata, stručne literature i dnevne štampe na grčkom i engleskom jeziku argumentujemo da se sve dosadašnje krize, koje su eskalirale u okviru ovih sporova (a nisu još uvek rezultirale ratom), mogu najbolje objasniti ne „velikim“ teorijama međunarodnih odnosa već kompleksnim procesom kreiranja konkretnih spoljnih politika u obema državama – u smislu da na izbijanje, tok i okončanje kriza utiče uvek specifična spoljnopolitička odluka kao kompleksna rezultanta „tri stuba“: 1) percepcije državnih rukovodstava Grčke i Turske o njihovoj trenutnoj distanci u odnosu na SAD/EU; 2) političke dinamike u vidu napetosti između opozicije i vlade, stranaka koje čine koalicionu vladu, raznih struja vladajuće stranke (ako je vlada jednopartijska) i državnog aparata (vojske), liderskih osobina i stilova; 3) nesporazuma u međudržavnoj komunikaciji i slučajnih okolnosti.

Ključne reči: Grčka, Turska, teritorijalne vode, ekskluzivna ekonomska zona, epikontinentalni pojas.

¹ Research Fellow, Institute for Political Studies, Belgrade, Serbia. E-mails: marko.pejkovic@ips.ac.rs, pejkovic.braman.marko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5920-1381>.

Uvod

Grčka i Turska su države od velike (geo)političke važnosti za evropski i bliskoistočni prostor, i to bilo da su u pitanju aspekti „tvrde“ bilo „meke“ moći. Međutim, prostor koji spoljne politike ovih država zauzimaju u srpskoj naučnoj literaturi nije srazmeran tim činjenicama. Iako se turskoj spoljnoj politici posvećuje sve veća pažnja, Grčka je u svakom pogledu skoro sasvim na margini, na kojoj se nalaze i grčko-turski odnosi. Koliko nam je poznato, grčko-turskim odnosima su posvećene samo jedna monografija (Bugarčić 2021) i jedan članak (Vignjević 2024).

Međutim, bez obzira na vrednost koju te dve reference poseduju, one imaju nedostatke koje treba prevazići. Zajednički njihov nedostatak je potpuno odsustvo naučnog štiva i dokumenata na makar jednom od izvornih jezika, dok se mi služimo bar grčkim jezikom. Koliko god materijali na engleskom omogućavali dodir sa predmetom istraživanja, tek korišćenje materijala i na izvornom jeziku omogućava dublji uvid u problem, a što neizostavno utiče koliko na kvantitet relevantnih informacija toliko i na kvalitet zaključaka istraživanja. Zatim, pomenuta monografija, iako ne negira i političke elemente grčko-turskih morskih sporova (Bugarčić 2021, 521–523), ipak te sporove sagledava dominantno u pravnom ključu analize međunarodnopravnih ugovora, običaja i sudskih presuda. S druge strane, smatramo da su ti sporovi u suštini politički, da je međunarodno pravo samo oruđe Grčke i Turske kojim one štite svoje političke interese, te da politikološki ugao gledanja – ako ne primaran – mora da bude barem jednak pravnom, i kao takav nezaobilazan. A iako je spomenuti članak iz domena politikologije, smatramo da teorija igara kojom pokušava da objasni sve odnose Grčke i Turske – od suverenitetskih, preko ekonomskih do naučno-kulturnih – nije prikladna za morske granične sporove.

Teorije igara su u neraskidivoj vezi sa teorijom racionalnog izbora (Vignjević 2024, 38–39), koja se u nauci o međunarodnim odnosima vezuje za realizam: 1) države su sebični i racionalni akteri koji maksimizuju svoje interese; 2) države su unifikovani akteri, jer ih odlikuje unutrašnje jedinstvo – promene u globalnom okruženju, a ne toliko promene u unutrašnjim okolnostima, i utiču na spoljnu politiku država; 3) države raspolažu tačnim, sveobuhvatnim informacijama, jasno definišu ciljeve i interese, biraju optimalnu akciju radi ostvarivanja cilja (najbolji balans sredstava i ciljeva), dok se odluke pažljivo evaluiraju i uočene greške trenutno koriguju (Kegli i Vitkof 2004, 134–135, 144). Ipak, teorije igara nisu pogodne za ovu temu, kao ni realizam u širem smislu. Kao što ćemo videti, u grčko-turskim sporovima, „logika“ državnog delovanja je najčešće suprotna racionalističkim postavkama, imajući u vidu da promena unutrašnjih okolnosti u vidu smene lidera ili vladajućih partija itekako utiče na spoljnopolitičko delovanje, da političari često nemaju tačne ili potpune informacije od najvećeg značaja za određenu krizu, da

se čak i ciljevi, interesi i strategije mogu menjati protokom vremena, da faktori slučaja i komunikacijskih „šumova“ imaju ogromnu ulogu. A o varijabilnosti sredstava i taktike bez ikakve rigidne racionalne „šeme“, uz neblagovremenu korekciju grešaka – da i ne govorimo.

Predmet ovog rada treba stoga objasniti spoljnopolitičkom analizom (*foreign policy analysis*), koja kao podgrana međunarodnih studija za fokus ima uticaj unutarpolitičkih faktora na spoljnopolitičke odluke (Kaarbo 2015, 189–191). Subjektivne (mis)percepcije, ideologije, predstave o sopstvenom identitetu naspram drugih nacija i država, lične napetosti i sklonosti vladajućih lidera i opozicionih političkih aktera, odnosi između elita i masa, kao i kompleksna komunikacija unutar političkih institucija jedne države – od presudnog su značaja za objašnjenje spoljne politike. Ovu teorijsku perspektivu korist ćemo u traženju odgovora na naše istraživačko pitanje – kako su izbijale, tekle i okončane krize između Grčke i Turske koje se tiču egejsko-mediteranskih sporova u oblasti teritorijalnih voda (TV), epikontinentalnog pojasa (EP) i ekskluzivne ekonomske zone (EEZ) u periodu nakon pukovničke diktature (1974) do danas? Naredni deo rada biće posvećen krizama tokom Hladnog rata, a poslednji krizama nakon Hladnog rata. I ovde nisu samo teorijski razlozi ti koji nalažu razdvajanje grčko-turskih suverenitetskih sporova u Egeju/istočnom Mediteranu iz čitavog korpusa grčko-turskih odnosa. Ti razlozi imaju i praktično-aktuelni značaj. Jer, Grčkoj i Turskoj danas ne pretil rat zbog ekonomije, manjinskih pitanja ili (geo)političkog suparništva u širem regionu kopna, već isključivo zbog sporova u moru ili na moru. Utoliko je i za srpsku naučnu javnost od vitalne važnosti da se ti sporovi zasebno tretiraju.

Sporovi između Grčke i Turske tokom Hladnog rata (1974–1987)

Morski sporovi između ovih zemalja nastali su još u vreme grčke vojne diktature i tokom Hladnog rata su bili ograničeni strogo na Egej. Iako je Grčka počela da izdaje dozvole kompanijama za istraživanje podmorja još od 1959, Turska u početku nije reagovala na to, ali se to od 1973. menja (Συρίγος 2018, 241).² To tursko reagovanje se svodilo, takođe, na dodelu licence 1973. turskoj državnoj naftnoj kompaniji

² Tek tada, zbog drastičnog porasta cena nafte u svetu, Turska odlučuje da pokuša sa vlastitom proizvodnjom nafte u Egeju, naročito nakon što je Grčka otkrila ležišta nafte u blizini Tasosa. Osim toga, Turska je želela da otvori „drugi front“ za Grčku kao odgovor na grčku projekciju moći prema Kipru, tj. da time natera Grčku da kroz pregovore pristane na regulisanje egejskih pitanja, a pre donošenja Konvencije o pravu mora – čije je donošenje bilo u toku i za koju se već tada znalo da će biti nepovoljna po Tursku.

(TPAO) za istraživanje i eksploataciju nafte u severnom Egeju (Συρίγος 2018, 244). Ta licenca je tako isparcelisala pomorsku mapu istraživanja da bi ostrvo Lezbos bilo sasvim odsečeno od ostatka grčkog EP, a to je bio i novoproklamovani cilj Turske – grčka ostrva naspram maloazijske obale nemaju pravo da generišu EP (Συρίγος 2018, 246–248). Naredne godine u maju Turska je objavila da će istraživački brod „Čandarli“ u pratnji ratnih brodova isploviti u sporni EP, ali se „Čandarli“ ipak nije pomerio van turskih voda nakon grčkog protesta. Zbog čega je onda u ovoj prvoj krizi Grčka izašla kao pobednik?

Odgovor glasi: zbog različitih percepcija lidera dve zemlje u njihovoj distanci prema SAD. S jedne strane, Atina je bila ubeđena ne samo da ima podršku SAD u egejskim sporovima sa Turskom, već i za planirano pripajanje Kipra – a koje je bilo pitanje sa mnogo većim ulogom, bez obzira što se pokazalo kasnije kao loša računica. Grčki diktator Dimitrios Joanidis bio je ubeđen da ima podršku Amerikanaca za pripajanje Kipra (Βουλή των Ελλήνων & Βουλή των Αντιπροσώπων 2018, 76–78), pa je računao da, tim pre, ima istu podršku da odbije i svaku tursku pretenziju u Egeju.³ Odatle i oštar protest Grka na proklamovanu nameru Turske sa „Čandarlijem“. S druge strane, Ankara je pokušala da „opipa puls“ američke strane pre nego što bi njen brod uplovio u sporni EP. Turski ministar spoljnih poslova Turan Guneš je u aprilu 1974, prilikom sastanka sa američkim državnim sekretarom Henrijem Kisindžerom, nagovestio da će se verovatno „nešto u vidu svađe desiti u Egeju“ između Grčke i Turske, te da to nije razlog da se Vašington „alarmira“, jer „Turska veruje da ima nafte u Egeju“ koju bi želela kompromisno da eksploatiše sa Grčkom, ali da Grčka želi da iskoristi ostrva blizu turske obale kako bi prisvojila ceo sporni EP za sebe (U.S. Department of State 2007, 664–665). Kisindžer mu je odgovorio da „ne gura ta ostrva ka moru, jer kao poznavalac turske istorije, on zna da je Turska sklona drastičnim rešenjima“ – a na šta mu je Guneš odgovorio da „nimalo ne brine“. Očigledno, Turska je ove Kisindžerove reči shvatila kao „crveno svetlo“ za eventualni upad u sporni EP, dok je Grčka bila ubeđena da ima „zeleno svetlo“ tim pre i za Egej, ako je isto to mislila i za Kipar. Osim toga, Turska je videla da Grčka aktivno podržava kiparske Grke, pa je verovatno pretpostavljala da bi – tim pre – bila aktivna i u odbrani svojih pozicija u Egeju, tj. da bi „Čandarliju“ blokirala plovidbu.

Naredna kriza je izbila 1976. godine. Turska je objavila u martu te godine da će njen brod „Sismik“ isploviti u sporni EP radi istraživanja nafte, prilikom čega je premijer Sulejman Demirel izjavio da će svaki pokušaj sprečavanja aktivnosti broda

³ Mišljenje većinskog dela istražnog odbora grčkog parlamenta u vezi kiparske krize 1974. je da su SAD aktivno bile umešane u podsticanje Joanidisa da izvrši državni udar na Kipru kako bi ga pripojio Grčkoj, tj. da su mu davale „obećanja i garancije“ da Turska neće intervenisati ukoliko se on odluči na taj korak.

Turska držati za *casus belli* (Συρίνος 2018, 315). Nakon nekoliko odlaganja, brod je uplovio u sporne vode i tamo se zadržao dve nedelje tokom avgusta 1976. Dok brod nije ušao u sporni EP, Atina je obaveštavala Ankaru da bi trebalo da odustane od svoje namere, jer to ne bi doprinelo grčko-turskom dijalogu i da bi nadalje trebalo izbegavati akte koji bi mogli da imaju pravne posledice za pretenzije bilo koje od strana u Egeju. Međutim, kada je „Sismik“ ušao u spornu zonu, bez obzira na povike opozicije na čelu sa Andreasom Papandreouom upućenim premijeru Konstantinosu Karamanlisu da bi trebalo potopiti turski brod, Grčka ipak nije direktno reagovala i brod je mirno završio ispitivanja podmorja. Sve što je uradila Grčka svelo se na traženje vanredne sednice Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i obraćanje Međunarodnom sudu pravde u cilju nalažanja „privremenih mera“ kojima bi se odložile ili prekinule aktivnosti turskog broda, ali je sve to bilo bez konkretnog pozitivnog ishoda po grčku stranu (Συρίνος 2018, 316). Turska nije osuđena i delatnost broda nije prekinuta, tj. Turska je iz ove krize izašla kao pobednik.

Turska je i sada, kako pre tako i tokom slanja broda, rešila da „ispipava puls“ američkoj strani. Dovoljno je pogledati sadržaj dva razgovora koji su bivši premijer (dve godine ranije izvršio invaziju na Kipar) Bulent Edževit – a u momentu tog razgovora kao opozicionar – i turski ministar spoljnih poslova Ihsan Čalajangil vodili sa američkim predsednikom Džeraldom Fordom i državnim sekretarom Kisindžerom (U.S. Department of State 2007, 819–842), i to u prisustvu turskog ambasadora u Vašingtonu Ezenbela koji je sadržaj razgovora svakako uputio vlastima u Ankari. Kisindžer je rekao u drugom razgovoru Čalajangilu da „ne misli da treba da zaustave brod“, čak i nakon što je on uplovio u sporni EP. To je bila eksplicitna potvrda onoga što je Edževit mogao da nasluti sa gotovom izvesnošću u prvom razgovoru sa Kisindžerom i Fordom, jer mu je Kisindžer rekao da „SAD nisu dale garancije Grčkoj za Egej“, da „se SAD protive provokacijama sa obe strane“, ali da „nije siguran da li bi se turska ekspedicija u EP mogla smatrati provokacijom“. To je otvorilo manevarski prostor za Tursku da makar pokuša sa ulaskom u sporni EP, pa da onda „sondira“ dalju reakciju Amerike. Kada se na to doda i Edževitova nada izražena Fordu da će on pobediti Kartera na izborima (koji nikako ne bi odgovarao Turskoj zbog pro-grčkih stavova) i činjenica da je Turska još u martu iste godine postigla vojni sporazum sa predsedničkom administracijom (ostalo da ga ratifikuje Kongres),⁴ onda se kristališe tadašnja percepcija Turske po kojoj je, ovog

⁴ Što se tumačilo kao „otopljanje odnosa“, jer je nakon turske invazije na Kipar Amerika prekinula svaku vojnu saradnju sa Turskom – Kongres je zabranio izvoz oružja u Tursku, a Turska je zatvorila američke baze (Güvenç and Özel 2022, 528). Vojni sporazum je Ford sklopio sa Turskom 26. marta 1976. i on je predviđao vojnu pomoć Turskoj tokom četiri godine, u zamenu za ponovno otvaranje američkih baza (Karagöz 2004, 115).

puta, ona imala „zeleno svetlo“ od Vašingtona za aktivnosti u spornom EP.⁵ S druge strane, Grčka je bila svesna da o njenoj udaljenosti od SAD ne svedoči samo relativno zbližavanje Vašingtona i Ankare kroz novi vojni sporazum, već i činjenica da je Grčka nakon kraha svoje politike na Kipru odlučila da izađe iz komandne strukture NATO-a (u kojoj je Grčka bila zajedno sa Turskom još od 1952) i tako unazadi svoje veze sa ovim vojnim savezom na čijem čelu se nalazila Amerika (Chalkos 2024, 367).

Stoga, nije čudno što je Grčka, oslabljena nakon ove krize, pristala da potpiše „Bernsku deklaraciju“ sa Turskom u kojoj je istaknuto da politički pregovori u vezi EP imaju prioritet u odnosu na sudsko rešenje, tj. da dok traju ti pregovori obe strane treba da se uzdrže od „jednostranih poteza koji mogu prejudicirati pregovore“ (Bugarčić 2021, 231).⁶ Ti pregovori su vođeni sve dok je Karamanlisova vlada Nove Demokratije – koja je i potpisala tu deklaraciju – držala vlast, odnosno dok Papandreu i PASOK nisu preuzeli kormilo (oktobar 1981). Iako pregovori nisu rezultirali dogovorom, Atina je tokom njih bila spremna da odustane od svojih inicijalnih pozicija u određenoj meri, kao u pitanju EP kada je predložila da Ankara ipak dobije svoj EP u međuprostoru između grčkih ostrva Lezbosa, Hiosa i Samosa (pod uslovom da ta i druga grčka ostrva nikako ne budu „odsečena“ svojim EP od ostatka grčkog EP u Egeju), dok Ankara nije odustajala od svojih početnih stavova pre pregovora – ili da se deli EP Egeja na dva jednaka dela ili da dve zemlje „zajedničkim snagama“ istražuju i eksploatišu prirodno bogatstvo Egeja (Συρίγος 2018, 349). Prekid pregovora se ne može objasniti ni oportunizmom Grčke, jer pregovori nisu prekinuti ni nakon što se Grčka vratila u komandnu strukturu NATO-a i pristupila Evropskoj zajednici. Naime, i nakon ova dva povoljna događaja po Grčku, Atina je odlučila da izvrši niz koncesija u pregovorima za Ankaru u domenu egejskog vazdušnog prostora, a na osnovu kojih je turska vojno-civilna avijacija lakše održavala vojne vežbe, tj. prelete ka afričkim i evropskim destinacijama (Συρίγος 2018, 344–346).

⁵ Unutarpolitičke razloge koji su naveli Ankaru da sada bude odlučnija – premijer Demirel trpi optužbe opozicionara Edževita da je popustljiv, jer je maja 1976. pristao na grčki predlog o sudskom rešenju spora oko EP (za koji se verovalo da više koristi Grčkoj, vidi fusnotu br. 1), pa tek potom preti krizom Grčkoj kako bi je naterao da odustane od suda i pristane na turski predlog pregovora (Συρίγος 2018, 325). Što odgovara našoj tezi da na krizu mogu simultano uticati i „prvi stub“ (distanca u odnosu na SAD) i „drugi stub“ (unutrašnja politika).

⁶ Strane su potpisale tajni deo deklaracije po kojem su postignuto rešenje između sebe imale da podnesu međunarodnom sudu na „odobrenje“. Sirigos smatra da je to zato da bi obe strane imale „pokriće“ za ustupke koje će učiniti, a koji bi predstavljali manje-veće odstupanje od inicijalnih maksimalističkih zahteva, postuliranih u dotadašnjoj diplomatskoj komunikaciji i ukorenjenih u javnom mnjenju obe zemlje (Συρίγος 2018, 327).

Ako su prethodne dve krize uzrokovane i rešene, pre svega, (ne)tačnim percepcijama grčkog i turskog vođstva u pogledu njihove distance prema Vašingtonu, naredna iz 1987. je mahom posledica faktora iz drugog i trećeg „stuba“ koje smo pomenuli u apstraktu – unutrašnje političke dinamike (sa svim njenim specifičnostima) i „šumova“ u međusobnoj komunikaciji (zajedno sa faktorom slučaja).

Drugi „stub“ se najpre ogleda u liderskim karakteristikama Papandreua. On ne samo što je pozivao da se potopi turski „Sismik“ dok je trajala kriza 1976, već je u celom periodu svog opozicionog staža razvijao sistematske ideloške pozicije, a koje su se u domenu spoljne politike mogle svesti na prestanak grčke zavisnosti od SAD, NATO-a i Evropske zajednice, jer su „te zemlje i međunarodne organizacije dosledno podržavale Tursku u njenim sukobima sa Grčkom“ (Συρίγος 2018, 364–365). Papandreu je bio stava da grčka pasivnost i popustljivost samo hrane tursku agresivnost. U tom duhu je još 1976. napisao „Egejski dekalog“ koji je u 10 tačaka predstavljao filozofiju PASOK-a u vezi egejskih sporova sa Turskom (Συρίγος 2018, 366). Neke od njih su sadržale stavove o potrebi da Grčka pokaže odlučnost: 1) da se vojno unapredi kako bi imala više aduta da zauzda tursku agresiju u Egeju, tj. da ne obraća pažnju na sudsko rešavanje spora, 2) da osamostali svoju spoljnu politiku od turskih pokrovitelja (SAD i NATO) tako što će zatvoriti američke baze na svojoj teritoriji. Papandreu je verovao ne u popustljivost koja u krajnoj liniji izaziva tursku invaziju, već u aktivno blokiranje turskih planova u Egeju. I nakon što je prekinuo pregovore, Papandreu je ponovio da oni mogu da se obnove samo pod uslovom da se ne razgovara o pitanjima koje Grčka shvata kao suverenitetska i da nema provokacija u Egeju. A nakon što je turski deo Kipra proglasio nezavisnost (novembar 1983),⁷ Papandreu je listi uslova za ponovni dijalog pridodao sledeće: 1) povlačenje turskog priznanja severnokitarske „pseudodržave“, 2) povlačenje turske vojske sa Kipra (Συρίγος 2018, 369).

Zato nije ni čudno što su pregovori sa Turskom tada prekinuti isključivo zbog ideoloških svetonazora ovog grčkog lidera – Atina nije obraćala pažnju na svoju distancu prema Vašingtonu (naprotiv), dok Turska nije bila u zategnutim odnosima sa Amerikom. Takođe nije čudno ni to da je, baš zahvaljujući asertivnosti ovog grčkog lidera, u momentu kada je naredna kriza izbila 1987. u Egeju, Grčka reagovala kao nikada pre – celokupna flota isplovila u Egej, čitava kopnena vojska stavljena u pripravnost i izvršena delimična mobilizacija rezervista (Συρίγος 2018, 381).

⁷ Po svemu sudeći, to je Ankara uradila nakon što je februara 1982. Papandreu, kao prvi predsednik Grčke nakon turske invazije na Kipar, izjavio na grčkom delu ostrva pred oduševljenim masama kako Grčka ne samo da „pomaže“ kiparskim Grcima (συμπαρίσταται), već i se „svrstava“ u njihove borbene redove (συμπαράτασσεται).

Treći „stub“ se ogleda u distorzijama komunikacije na dva nivoa, od kojih je prvi „čitanje“ turskog državnog vrha Papandreuovih namera (i dela) koji se tiču potencijalne eksploatacije EP, a drugi nesporazumi na relaciji službenici grčkog ministarstva spoljnih poslova–turski ambasador u Atini. U skladu sa „Bernskom deklaracijom“, Grčka je 1978. suspendovala pravo istraživanja stranim naftnim kompanijama kojima je dala licencu za područje van grčkih TV, a istočno od severnoegejskog ostrva Tasos (kako se ne bi provocirala Turska), da bi odlazeća vlada Nove Demokratije (očekujući poraz na izborima) ukinula suspenziju uoči samih izbora – i time „vruć krompir“ suočavanja sa turskim reakcijama, prema naknadnim izjavama vrha PASOK-a, nelegitimno prebacila njemu u ruke (Συρίγος 2018, 376–377). Iako je PASOK ispoštovao ukidanje suspenzije kako bi izbegao sudski spor sa kompanijama i očuvao kredibilitet države u ugovornim odnosima, čim su okončana prva istraživanja, odlučeno je da se suspenzija obnovi, tj. licenca za vode istočno od Tasosa više nije bila davana. Kako izjave vrha PASOK-a, tako i dosledno obnavljanje suspenzije, bile su signal Turskoj da ne reaguje suviše oštro na ta kratkoročna istraživanja koja su samo jednom u toku 1982. sprovele strane naftne kompanije.

Ipak, problem u „čitanju“ signala nastao je kada je Papandreu odlučio da Grčka kao država preuzme kontrolni paket akcija u tim kompanijama, što je Turska protumačila kao definitivnu pripremu za grčke provokacije u EP sasvim suprotno slovu i duhu „Bernske deklaracije“ (Συρίγος 2018, 377–379). Papandreu je to želeo jer se bojao da bi strane naftne kompanije u nekom momentu mogle da sprovedu istraživanja u spornom EP, bez konsultacija sa grčkom državom ili suprotno njenim odlukama i time izazovu krizu sa Turskom (kompanije su bile pod pritiskom da sprovedu istraživanja od svojih akcionara, a tužba protiv grčke države zbog stalnog produžavanja suspenzije već je bila pred grčkim sudovima). S druge strane, Ankara je upravo u tom pokušaju prisvajanja državne kontrole nad privatnim stranim kapitalom videla Papandreuov plan o efikasnijoj ekspanziji grčkih interesa u spornom EP.⁸ Pogotovo je na Ankaru negativno delovalo saopštenje Atine da za nju „Bernska deklaracija“ više ne važi, jer su pregovori dve strane prekinuti još 1981. Međutim, Papandreu je porekao validnost „Bernske deklaracije“ ne zbog toga što mu je u njoj smetalo pozivanje obe strane da se suzdrže od jednostranih akcija u Egeju, već zato što mu je smetalo isticanje prednosti pregovora u odnosu na sudsko rešenje spora. Da je želeo zapravo očuvanje *status quo* režima na samom moru i

⁸ Kako podvlači Sirigos, Atina je smatrala da su strane kompanije u dosluhu sa turskim vlastima jer su im se poklopili interesi – kompanije su želele da što pre krenu sa istraživanjima i eksploatacijom nafte, a Ankara je te aktivnosti želela da iskoristi kao povod da ponovo interveniše sa svojim brodovima u spornom EP, kako bi još jednom potvrdila svoje aspiracije i na grčki deo EP.

odsustvo bilo čijih jednostranih akcija, svedoči ne samo njegov manevar u odnosu na strane naftne kompanije, već i činjenica da je baš on inicirao postizanje dogovora – sasvim nezavisno od „Bernske deklaracije“ – o „moratorijumu“ na akcije obe strane u Egeju, bez obzira što su pregovori prekinuti i što, po viđenju grčke strane, dogovor iz Berna samim tim više ne važi.⁹ Ali, sve i da je Ankara imala neku zadržku u pogledu finalne ocene Papandreouovih namera ona je razvejana zahvaljujući turskom ambasadoru u Atini Akimanu, koji je u okviru komunikacije sa zamenikom ministra spoljnih poslova Grčke i njegovim saradnicima: 1) ili od njih dobio nedovoljno jasne poruke o grčkom stavu koji se ticao tematike nacionalizacije naftnih kompanija i mogućih istraživanja u EP, 2) ili je sam loše preformulisao njihove poruke koje je zatim slao u Ankaru (Συρίγος 2018, 379).

U kombinaciji sa komunikacijskim „šumovima“, faktor slučaja je takođe pojačao sklonost Turske da započne sa eskalacijom. Odsustvo turskog premijera Turguta Ozala iz zemlje usled operacije srca, kao i ministra spoljnih poslova Vahita Halefolua koji je bio na pregovorima u inostranstvu, po mišljenju nekih turskih autora poremetila su ravnotežu u turskom establišmentu između „jastrebova“ i „golubova“ u korist prvih – ministar za državna pitanja Hasan Guzel pokušao je da iskoristi „vakuum“ u vrhu vlasti kako bi poslao turski istraživački brod „Piri Reis“ u pratnji vojnih brodova u sporni EP, čak i po cenu rata sa Grčkom (Dizdaroğlu 2023, 39).¹⁰ Kako je sam priznao posle za tursku štampu, Turska je propustila istorijsku šansu zato što se u poslednji čas u Tursku vratio premijer Ozal koji je zaustavio flotilu,¹¹ a da je Turska nastavila sa eskalacijom krize Grčka više ne bi nikada plovila spornim područjem Egeja – što se (po Guzelu nažalost) nije dogodilo, jer se pojavio Ozal i uništio sve što je bilo isplanirano bez njega. Guzel je doslovno rekao da je Ozalov zaokret po ovom pitanju bio protiv nacionalnih interesa Turske. Tako da ovde vidimo najbolji dokaz da je često besmisleno govoriti o državama kao potpuno unifikovanim i racionalnim akterima, čije vođe u svakom momentu i kontekstu imaju jasan i harmoničan stav o tome šta je tačno nacionalni interes jedne zemlje i kako ga najefikasnije ostvariti. U tom smislu, faktor „prvog stuba“ (percepcija

⁹ Iako je nekoliko puta potpisivan, poništavan i ponovo obnavljan, „moratorijum“ je propao nakon nekoliko meseci tokom 1982, jer su strane jedna drugu optuživale za povrede vazdušnog prostora a, osim toga, Turska je smatrala da su pregovori automatski otpočeli stupanjem na snagu „memoranduma“, dok je Grčka smatrala da je „memorandum“ samo preduslov da se krene u pripremu dijaloga koji je takođe imao svoj preduslov, tada još neispunjen – pristanak Turske da se pregovori ne tiču suverenitetskih pitanja Grčke (Συρίγος 2018, 367–368).

¹⁰ Sirigos je turske „jastrebove“ nazvao „dubokom državom“ (το βαθύ κράτος) (Συρίγος 2018, 379).

¹¹ Ozal je izjavio da ako grčki brodovi ne budu uplovljavali u sporni EP, onda neće ni turski „Piri Reis“ (Συρίγος 2018, 381).

bliskosti sa SAD) je mogao igrati samo sekundarnu ili posrednu ulogu, imajući u vidu da je samo desetak dana pre izbijanja krize Turska ponovo obnovila vojni sporazum sa SAD (Uslu 1997, 15). Tačnije, turski „jastrebovi“ su izgleda delom računali na ovu bliskost sa Vašingtonom kada su inicirali krizu, ali je Ozalov prekid krize nemoguće objasniti „prvim stubom“ – Ozalov povratak i njegovo blokiranje turskih brodova „ugasili“ su sve kalkulacije tog tipa, tj. pokazali su da su krizom iz 1987. dominirala druga dva „stuba“.

Bez obzira što je kriza okončana uzajamnim merama deeskalacije, tj. zaustavljanjem turske flotile unutar turskih TV i grčkom vojnom demobilizacijom, može se reći da je iz ove krize Grčka izašla kao pobednik, jer je Turska, iako svesno prva inicirala krizu pogrešnom percepcijom o grčkim namerama u Egeju, prva i predložila smirivanje situacije. Ozal, ne samo što je imao manje agresivan stav prema grčkim interesima u Egeju od turskih „jastrebova“, već je isti pomirljiviji stav imao prema Siriji čak i u momentu dok je krila vođu kurdskih pobunjenika Abdulaha Odžalana, a iznad svega je želeo da ima grčku podršku za priključenje evropskim integracijama (Συρίνος 2018, 382). Stoga, može se reći da je ova kriza iz 1987. ne samo izbila, već i da je i okončana zahvaljujući faktorima iz drugog „stuba“.

Sporovi između Grčke i Turske nakon Hladnog rata (1995–2020)

Nakon Hladnog rata, grčko-turski morski sporovi se šire i na istočni Mediteran van užeg Egeja, ali je prva posthladnoratovska kriza ipak bila strogo egejska. Ona se ticala spornog suvereniteta nad dva nenaseljena mala ostrva – istočnom i zapadnom Imijom.¹² Kada se sagleda ceo tok krize, može se reći da je teško sagledati makar i posrednu ulogu „prvog stuba“ u njoj.

Povod za krizu spada u slučajne okolnosti „trećeg stuba“, na koje su se potom nadovezivali faktori iz „drugog stuba“ (Ηλίας 2017, 79–87). Na samom kraju decembra 1995. jedan turski brod se nasukao na istočnu Imiju. Kada je grčka obalska straža ponudila pomoć, kapetan turskog broda je najpre odbio pomoć rekavši da se njegov brod nalazi u turskim vodama. Na kraju je ipak grčki tegljač vratio nasukani turski brod u najbližu luku na suprotnoj turskoj obali. Obe strane su u stalnoj komunikaciji preko grčke ambasade u Ankari, prilikom koje jedna drugoj notama saopštavaju da Imija pripada samo jednoj od njih. Tek kada je u grčkim medijima procureo sadržaj nota iz kojih se videlo da Turska osporava grčki suverenitet nad Imijom, predsednik susedne ostrvske opštine Kalimnos

¹² Pošto se ovde ne radi o EP ili EEZ, spor se može podvesti pod spor oko teritorijalnih voda (TV).

(Dijakomihalis), revoltiran turskim pretenzijama, iskrcava se na istočnu Imiju u pratnji policajca, sveštenika i dvoje sugrađana kako bi postavio grčku zastavu. Sutradan, novinari turskog lista „Hurijet“ se helikopterom iskrcavaju na isto ostrvo kako bi uklonili grčku zastavu i postavili tursku, prilikom čega prave reportažu koja se potom emituje na turskim kanalima. Naredni dan, grčka mornarica – u skladu sa odobrenjem vlade – skida tursku zastavu, ali bez znanja i odobrenja vlade nanovo stavlja grčku zastavu po komandi šefa generalštaba Hristosa Liberisa (Ελλης & Ιγνατίου 2009, 60). Grčka mornarica i obalska straža su blokirale pristup istočnoj Imiji, tako da turski vojni brodovi nisu mogli da priđu bez izbijanja ratnih dejstava, a na samom ostrvu su se stacionirale specijalne grčke ronilačke jedinice – upravo kako bi štitile nanovo postavljenu grčku zastavu.¹³ Grčka vojska je dobila naređenje da primeni silu ako Turska pokuša da iskrca trupe na istočnu Imiju, ali da ni na koji način ne provociraju u blizini stacioniranih turskih brodova. Turska najpre predlaže deeskalaciju kroz započinjanje pregovora o razgraničenju u Egeju, što Grčka odbija. Zatim Turska povećava broj brodova i aviona oko Imije, i zahteva od Grčke ne samo da povuče trupe sa ostrva i brodove već i da ukloni grčku zastavu. Grčka odgovara slanjem cele flote ka Imiji, što je bio signal za Vašington da se uključi u spor kao posrednik. Grčki premijer Kostas Simitis pristaje da povuče trupe, ali traži ostanak grčke zastave na ostrvu. Iako Atina dobija informacije iz Vašingtona da sledi turski napad na istočnu Imiju, Ankara ipak koristi činjenicu da je zapadna Imija nebranjena i na nju iskrcava trupe. Kriza je okončana tako što je Vašington predložio stranama da povuku i trupe i zastave, što je bilo bliže turskim zahtevima nego grčkim. Iako su u početku i Simitis i šef diplomatije Teodoros Pangalos bili protiv uklanjanja nanovo postavljene grčke zastave, nakon što je Turska zaposela zapadnu Imiju i okačila svoju zastavu, njih dvojica su u ubeđenju da je Grčka iz strateške prednosti prešla u defanzivu olabavili stav – za razliku od šefa generalštaba Liberisa i ministra odbrane Gerasimosa Arsenisa koji su stav zadržali, ali nisu uspeali da ga nametnu ostatku vlade (Ελλης & Ιγνατίου 2009, 129–167).

Iako je kriza rešena vraćanjem na *status quo ante*, nesumnjivo da je Grčka izašla iz krize kao gubitnik, jer bez obzira što njena vlada nije direktno inicirala krizu, ipak su delovi grčke države i društva (državni službenici koji su medijima dostavili tajnu diplomatsku prepisku, mediji koji su je objavili i građani Kalimnosa koji su postavili grčku zastavu) bili *spiritus movens* ove krize. Preciznije, nakon inicijalnog „trećeg stuba“ slučajnog faktora, unutrašnja politička dinamika i liderski stilovi „drugog stuba“ su jedini faktori koji mogu objasniti dalji tok krize. Odnosi sa Vašingtonom

¹³ Drugim rečima, da Liberis nije naredio – suprotno vladi – ponovno postavljanje zastave, vrlo je moguće da bi kriza na ovom stadijumu i bila prekinuta. Ovo predstavlja još jedan dokaz da nije smisleno govoriti o državama kao savršeno racionalnim i unifikovanim akterima.

teško mogu da se uzmu u obzir, jer iako je PASOK činio vlast kao i u prethodnoj krizi, ovoga puta je šef partije bio Simitis koji je imao sasvim drugačiju idejnu orijentaciju od njegovog prethodnika Papandreua (Ελλης & Ιυνατίου 2009, 34–38). Simitis je bio predvodnik „progresivne struje“ u partiji koja je zagovarala novi spoljnopolički kurs, dok je predvodnik „konzervativne struje“ koja je zagovarala opstanak spoljne politike Papandreua bio ministar odbrane Arsenis. Nakon što je dobio unutarpartijske izbore, Simitis je pokušao da istera Arsenisa sa ministarske pozicije, ali to nije moglo odmah da mu pođe za rukom, jer su konzervativci u partiji još imali određenu snagu. Arsenis kaže da je ostankom u vladi želeo da koliko god je to moguće sačuva „papandreuvsku“ doktrinu jedinstvenog bezbednosnog prostora Trakija–Egej–Kipar, a da je ta doktrina najviše smetala Simitisu i njegovim savetnicima na čelu sa Pangalosom. Bez sumnje, premijer i šef diplomatije su u startu imali pozicije bliže turskim od onih koje je držao ministar odbrane Arsenis i naročito šef generalštaba Liberis. Dodatno, Pangalos je direktno optužio predsednika opštine Kalimnos Dimitrisa Dijakomihalisa da je kao pripadnik „konzervativne struje“ PASOK-a postavljanjem grčke zastave na Imiji nesmotreno želeo da utiče na ishod unutarstranačkih izbora po cenu guranja zemlje u rat sa Turskom (Ελλης & Ιυνατίου 2009, 38–39). Dakle, to što je Simitis kao novi šef PASOK-a bio daleko umereniji u svojim stavovima prema SAD i NATO-u, odnosno bliži sa Vašingtonom nego njegov prethodnik, nije ga nimalo guralo u agresivniji stav prema Turskoj (nalik na pukovnika Joanidisa 1974), već naprotiv. U grčkim umerenim kalkulacijama prema Turskoj, 1995/96. nikakvu ulogu nije igrao odnos sa Vašingtonom, već unutrašnja politička dinamika novih idejnih vetrova i liderskih stilova. Vašington je kasnije tokom krize bio samo posrednik koji je tehnički omogućio Simitisu da sprovede u delo spoljnopoličke pozicije koje su kod njega već ranije postojale.

Takođe, i distanca Turske prema SAD nije igrala nikakvu ulogu u njenim motivima kako da postupa tokom krize. Turska je tokom ove krize bila dosta asertivnija nego 1987. kada je njen odnos sa SAD bio sličan. Jer, ako je 1987. uoči same krize obnovila hladnoratovski vojni sporazum sa SAD koji je bio od vitalne važnosti za obe zemlje u smislu zaštite od sovjetskog ekspanzionizma, Turska je tokom Imije bila u višegodišnjem (još od 1991) ugovornom aranžmanu sa SAD „Operation Comfort II“ (OPC-II), na osnovu kojeg je podržala američku intervenciju u Iraku, pružajući baze i logistiku za američku avijaciju koja je nametnula zonu zabrane leta za iračke avione u severnim kurdskim oblastima Iraka, a u cilju slabljenja režima Sadama Huseina (Balık 2016, 54–74). OPC-II se obnavljao nakon toga svakih šest meseci, i Vašington je višekratno naglašavao Ankari da je to obnavljanje krucijalno za dobre odnose između dve strane (Balık 2016, 59). Iako su mnogi politički činioци u Turskoj imali rezerve tokom čitavog trajanja ovog

aranžmana (Balik 2016, 59–61, 73), to se nimalo nije razlikovalo od nedoumica koje su imali i 1987. uoči vojnog sporazuma (Uslu 1997, 15).

Zapravo, unutrašnja politička dinamika u slučaju Imije 1995/96 je više nego ikada pre istakla ulogu turske vojske u oblikovanju spoljne politike zemlje. Uloga vojske je sigurno postojala i tokom 1987, jer je već pomenuti Guzel koji je predvodio „jastrebove“ u neuspešnom pokušaju da u Ozalovom odsustvu uvuku zemlju u rat sa Grčkom, bio ličnost od velikog poverenja unutar vojnih krugova (Sofuoglu 2017).¹⁴ Međutim, Ozal je očigledno bio dovoljno jak lider da pukim svojim povratkom u zemlju minira sve planove turskih „jastrebova“. Takođe, turska premijerka u vreme krize oko Imije Tansu Čiler, ne samo da nije imala Ozalove političke ciljeve nego ni njegove liderske veštine ili politički pedigree na osnovu kojih bi mogla da nametne svoju volju armiji. Naime, ona je i pre Imije u unutrašnjoj politici dosledno sledila liniju vojnog establišmenta, dok u spoljnoj politici, ako je i odstupala od stroge vojne linije, to je bilo samo u smeru još veće distance u odnosu na vojsci opoziciona stanovišta – a što je sve bio rezultat manjka političkog samopouzdanja za domaće teme i iskustva za spoljnopolitičke (Kesgin 2012, 37, 40, 49; Kürkçü 2019, 218).

Osim vojske i Čilerove koji su zagovarali podizanje uloga i eskalaciju, od ostalih državnih organa koji su imali uticaj na tursko držanje tokom Imije, treba izdvojiti predsednika Demirela i neke službenike ministarstva spoljnih poslova koji su imali umereniji stav (Kürkçü 2019, 214–217). Ako su prvi smatrali da je Imija nesumnjivo turska teritorija i da Grčka nema pravo da dovodi u sumnju status ostrva, drugi su smatrali da je status Imije otvoren za pregovore. Demirel je upozorio i vojsku i Čiler da on kao glavnokomandujući ne može podržati njihovu inicijalnu ideju o iskrcavanju trupa na istočnu Imiju na kojoj su se već nalazile grčke trupe, čime je nesumnjivo izbegnut rat. U ministarstvu spoljnih poslova formirane su dve struje. Jedna, na čelu sa ministrom Denizom Bajkalom, delila je Demirelov stav, ali je druga na čelu sa podsekretarom Onurom Ojmenom bila na strani vojske i Čilerove.¹⁵

¹⁴ Sofuolu, kao ugledan novinar turske državne televizije TRT, podseća da je turski general Koman nakon krize oko Imije (septembar 1996) imao susret sa Guzelom. Tom prilikom je Guzelu otkrio vojni plan o puču protiv Erbakana i želju svih generala da on (Guzel) bude premijer nakon puča. Sofuolu piše da je Koman imao „razloge da veruje kako će Guzel imati simpatije prema takvom njegovom predlogu“, jer se radilo o starim prijateljima i kolegama (Guzel je bio obaveštajni koordinator između turske vojske i tajnih službi).

¹⁵ Postoje i grčki i turski autori, kao i (u vreme krize) turski opozicioni političari (budući premijer Jilmaz), koji ostavljaju mogućnost ili misle da je uloga Ojmena bila presudna, u smislu da je – navodno – sakrio od državnog vrha pismo koje je dobio od turskog ambasadora u Rimu, a koji se iz kontakta sa italijanskim vlastima uverio da je Imija pre nego što je u celini prešla u grčke ruke bila sastavni deo italijanskog poseda Dodekanezi (Heraclides 2010, 135–136; Vathakou 2003, 88–89; Kürkçü 2019, 220–221).

Nakon Imije nije bilo kriza sličnih razmera. Reklo bi se da je to zato što su od tada obe zemlje manje bile podložne kapricima političkih lidera i unutrašnjim frakcijskim sukobima, a više se oslanjale na percepcije o odnosima sa Vašingtonom i Evropskom unijom (u daljem tekstu EU), bar dok je Turska očekivala početak ili ekspeditivan tok pristupnih pregovora (Ralević 2023, 204). Tačnije, uticaj „prvog stuba“ faktora je u poslednje dve decenije naglo porastao, a uticaj druga dva „stuba“ nije sasvim nestao, ali je značajno smanjen.

EU je za tursku spoljnu politiku postala naročito važna nakon što je Turska postala kandidat za članstvo u EU, a za šta joj je bila neophodna grčka pa i kiparska podrška (od 2004). Zato je u maju 2001. kriza rešena vrlo brzo, nalik na onu prvu iz 1974. sa „Čandarlijem“, nakon jedne reakcije grčkog šefa diplomatije preko telefona (Tsakonas 2010, 138; Συρίγος 2018, 730). Pritom, Ankara je imala odlične odnose sa Vašingtonom još od Klintonove posete Turskoj novembra 1999. kada je proglašeno „strateško partnerstvo“ zbog dobre saradnje u svim regionima od Balkana do Centralne Azije – a ta saradnja se ni u naznakama nije menjala sve do 2003. (Balik 2016, 132–136). Turska je prethodno najavila da će „Piri Reis“ isploviti radi istraživanja EP ne u Egej, već u istočni Mediteran – u more južno od najistočnijeg grčkog ostrva Kastelorizo, jugoistočno od Rodosa pa sve do Kipra. Radilo se o „sondiranju“ EP koji do tog momenta nije bio predmet spora, tj. o podmorju na koje obe strane nisu otvoreno pretendovale. Međutim, nakon što je registrovala grčko protivljenje, Turska je ustuknula bez obzira što je imala odlične odnose sa Amerikom, upravo zato što je morala da računa na buduću grčku podršku na svom putu ka EU. S druge strane, dok je Grčka u rukama držala ključeve evropskog puta Turske, nije imala razloga da bude izričita u zahtevu da Turska momentalno prekine započeto.

Turska zatim nekoliko godina nije izazivala nikakve krize. I to ne samo zbog toga što joj je bilo stalo do grčko-kiparske podrške za evropski put. Turska je od 2003, nakon što je odbila da prihvati američki predlog o zajedničkoj invaziji na Irak, zapravo raskinula „strateško partnerstvo“ sa SAD formirano četiri godine ranije (Walker 2007, 98–100). Nakon toga, počeo je period zahlađenja u odnosima zbog divergencija oko kurdsko-iračkog pitanja koji će trajati sve do samog kraja 2007. godine (Larrabee 2010, 12–20). U želji da osigura simpatije Brisela, i na većoj distanci sa Amerikom, Turska nije imala drugi izbor osim da ne izaziva provokacijama Grčku i Kipar. Međutim, nakon što su EU i pojedine članice počele da „koče“ Tursku u evropskim integracijama, Ankara je ponovo počela sa izazivanjem kriza. Evropski Savet je suspendovao pregovore sa Turskom oko Poglavlja VIII decembra 2006, zatim je francuski predsednik Nikola Sarkozy suspendovao pregovore u vezi Poglavlja XVII, da bi onda od 2009. i Kipar krenuo sa upotrebom svoje veto-moći prema Turskoj (Müftüler-Baç 2016, 98). A pošto je Kipar počeo sa Egiptom i Libanom (2007) da

definiše svoj EP u okolnim morima, Turska je odlučila da otvori krizu septembra 2007. objavom da će poslati „Piri Reis“ u sporne grčke i kiparske morske zone, ali je nakon protesta grčkog ministra spoljnih poslova odustala od plana (Συρίγος 2018, 731). Turska se opet povukla kao i u prethodnoj krizi, ali ovoga puta ne zato što je morala da vodi toliko računa o evropskom stavu, koliko iz razloga gorepomenutih zategnutih odnosa sa SAD koji nisu okončani sve do kraja 2007, kada je postignut dogovor o logističkoj podršci Amerike za tursku intervenciju u severnom Iraku radi obračuna sa snagama Radničke partije Kurdistanu koje su odatle napadale Tursku – pre toga, Amerikanci su zapravo višekratno uskraćivali Ankari podršku za takav upad (Shareef 2010, 215–216).

Ali, kada su u februaru 2008. turske trupe upale u severni Irak, predsednik Buš je posle samo sedam dana zatražio od Ankare da „brzo ostvari cilj i da se povuče“, što je ona i uradila samo dan kasnije (Shareef 2010, 216). Ankara je neubedljivo tvrdila da povlačenje nema veze sa stranim pritiscima, ali su je osim tajminga povlačenja i upada – ne pre američke kritike i ne pre američke podrške – demantovali i snažni opozicioni glasovi u turskom parlamentu (Park 2014, 10–11; Hyland 2008). Očigledno, Turska je procenila da joj se nimalo ne bi isplatilo da tokom Bušovog mandata započinje sa novom krizom u Mediteranu, jer bi rizik od američkog urgiranja da je što pre prekine bio ekstremno visok. Ako je mogla da pretrpi taj rizik po pitanju obračuna sa kurdskim borcima pa da svodi bilans tvrdnjom kako ih je uništila u celini ili delom, u slučaju uplovljavanja u sporni EP Turska bi u slučaju povlačenja pred grčkim protestom bila apsolutni gubitnik. Zato je procenila da joj je mnogo sigurnije da sačeka Bušov odlazak sa vlasti u novembru 2008. kako bi pokrenula novu krizu, iako je u julu 2008. izdala licencu svojoj državnoj naftnoj kompaniji (TPAO) za istraživanje istočnog Mediterana (Συρίγος 2018, 732). Turska je čekala pogodan trenutak – period međuvlašća u Vašingtonu, kada je novi predsednik izabran ali još nije stupio na dužnost. Ovoga puta, Turska je odlučila da preko TPAO unajmi privatnu norvešku kompaniju, umesto da u sporne vode šalje državni turski brod. Brod pod norveškom zastavom („Malene Østervold“) isplovio je u pratnji turskih ratnih brodova i odmah je započeo istraživanja 80 kilometara južno od grčkog ostrva Kastelorizo (Συρίγος 2018, 732–733). Turska je ovog puta primenila dve stvari koje nije nikada ranije, sve u cilju „sondiranja“ grčkih „crvenih linija“ – flota je isplovila odmah nakon notifikacije kako Atina ne bi imala vremena da blagovremeno reaguje i isturen je strani norveški brod u nadi da će grčka strana to percipirati kao manju provokaciju ili čak biti ravnodušna. Grčki patrolni brodovi koji su se potom pojavili, obavestili su norveški brod da nema dozvolu da boravi u grčkom EP. Turski prateći brodovi su replicirali u ime norveškog da se istraživanja rade u turskom delu EP. Atina je potom protestovala kod Ankare i Osla. Oslo je odgovorio da ne može da utiče na privatnu firmu svojih državljana, ali da smatra

da ona ima obavezu da se raspita u čijem području radi i ima li potrebne dozvole. Atina je onda kontaktirala norvešku firmu, nakon čega je norveški brod napustio sporno područje. Turska je opet izvukla deblji kraj u ovoj krizi, jer je sve adute bacila na mogućnost da Grčka neće biti isprovocirana brodom koji ne bi plovio pod turskom zastavom. No, pošto se to ipak dogodilo, Turska nije imala mehanizme da – u svetlu grčke rezigniranosti – naredi stranom privatnom brodu istrajavanje u spornim vodama.

Na kraju, desile su se još dve krize 2018. i 2020. za koje deluje da naučna literatura još nije obradila, ali se mogu izvući određeni zaključci uvidom u skupštinske zapisnike i izjave političara u medijima (bar kada je Grčka u pitanju). Nakon što je Turska jula 2020. poslala istraživački brod „Oruc Reis“ u sporni EP u trouglu između grčkih ostrva Krit–Rodos–Kastelorizo zajedno sa celokupnom vojnom flotom, bivši premijer Aleksis Cipras susreo se sa tadašnjim premijerom Kirijakosom Micotakisom i rekao mu da grčka mornarica i tada treba odlučno da blokira taj turski brod kao i oktobra 2018. kada je on bio premijer (*Καθημερινή* 2020a). Međutim, Micotakis se opredelio ne samo da ne reaguje, već i da grčkoj javnosti racionalizuje svoju pasivnost rečima da turski brod nije mogao da vrši istraživanja emitovanjem i primanjem zvučnih talasa, jer je – navodno – bio preveliki „šum“ od buke koje su pravili brojni prateći vojni brodovi. Suprotno su tvrdili Micotakisov savetnik za nacionalnu bezbednost Dijakopulos (koji je potom dao ostavku), kao i niz opozicionih lidera u plenarnoj sednici grčkog parlamenta (*Βουλή των Ελλήνων* 2020, 17692, 17703, 17706–17707; *Καθημερινή* 2020b).

Zašto je onda grčka reakcija bila različita 2018. i 2020? Ovo je utoliko intrigantnije jer je u oba slučaja Donald Tramp bio američki predsednik u svom prvom mandatu (oktobar 2018 – jul 2020). Radi se o tome da je u ta dva navrata Ankara bila na različitoj distanci u odnosu na Vašington. Oktobra 2018. Grčka je imala osnova da misli kako je mnogo bliže Vašingtonu nego Turska. Ranije tokom te godine, SAD su tražile od Turske da oslobodi i isporuči im američkog pastora Bransona, a Turska od SAD da joj isporuče Gulena kog je ona optuživala za pokretanje puča dve godine ranije (Sewar and Othman 2022, 24). Iako Gulen nikada nije isporučen, Branson je oslobođen 12. oktobra, četiri dana pre nego što je „Oruc Reis“ isplovio, jer Turska više nije mogla ekonomski da izdrži mere koje joj je uveo Tramp avgusta te godine, imajući u vidu da je vrednost turske lire (kao i privredna aktivnost uopšte) pala isključivo zbog udvostručenih američkih carina na turski čelik i aluminijum (Özatay 2020, 21–22). Osim toga, sve do novembra te godine Turska je suprotno želji Amerike uvećavala obim ekonomske saradnje sa Iranom, čime je u vreme te oktobarske krize dolazila pod udar Trampovih reči da „svako ko sarađuje sa Iranom, ne može sarađivati sa SAD“ (Sewar and Othman 2022, 26). Tako da, ako je Turska mislila da će joj puštanje pastora unekoliko približiti Americi koja bi joj dala širi manevarski prostor za delovanje prema

Grčkoj, još više je razloga Grčka imala da veruje kako ima još veći prostor da se odlučno postavi prema Turskoj, u generalnoj lošoj klimi međusobnih odnosa Turske i Amerike koja je obeležila celu dotadašnju 2018. godinu. S druge strane, cela 2020. je protekla u znaku solidnih odnosa SAD i Turske. Micotakis je još januara te godine posetom Beloj kući pokušao da obezbedi od Trampa podršku za blokadu turskih ambicija u Mediteranu, ali je naišao na otvoreno odbijanje – nakon što mu se Micotakis požalio da Turska preti Grčkoj, Tramp je sa ponosom počeo da priča o Erdoganu kao njegovom „dobrom prijatelju“ (Ellis 2021). Naime, Tramp je na kraju 2019. popravio do tada loše odnose sa Erdoganom nakon jednog telefonskog razgovora sa njim, tako što je suprotno ljudima iz administracije odlučio da izvuče američke trupe iz Sirije. Time je kurdske snage u Siriji, inače svoje dojučerašnje saveznike (Erdoganove neprijatelje), ostavio bez zaštite u nastupajućem okršaju sa turskim snagama koje su već kontrolisale severozapadnu Siriju (Seeberg 2019, 2; Siccardi 2021, 15–17). Otuda, nije iznenađujuće što je Turska pokrenula novu krizu u julu 2020, a Grčka ostala bez protesta.

No, iako su tokom ove dve krize dominirali faktori „prvog stuba“, ne treba izgubiti iz vida da faktori „drugog stuba“ nisu sasvim nestali.¹⁶ U grčkom parlamentu je upravo premijer Micotakis pomenuo, pozivajući se na knjigu Ciprasovog ministra spoljnih poslova Nikosa Kocijasa, da je razlog odustajanja Grčke od proširenja TV oko jonskih ostrva na kraju 2018. bila činjenica da se Cipras poveo za nekim svojim savetnicima koji su ga uplašili reakcijama Turske u slučaju odluke o proširenju (Βουλή των Ελλήνων 2021, 6029–6030). Jedino se u tom ključu može objasniti i druga kriza oko Imije u januaru 2017. Turska flota je narušila grčke TV tako što je prilikom jedne vojne vežbe opkolila oba ostrva Imija (Ιωαννίδης 2024, 66–67). Nakon što je preko američkih ambasada u Atini i Ankari Turskoj stigla poruka od grčkog komandata mornarice Evangelosa Apostolakisa da će Grčka „spaliti Imiju zajedno sa turskim trupama, ako se slučajno iskrcaju tamo“, Turska se povukla iz grčkih TV (Καρβουνόπουλος 2018, 13). Tog januara 2017. Ankara je bila u napetim odnosima sa Vašingtonom zbog nesuglasica oko zajedničkog delovanja u Siriji (divergencije oko kurdske pitanja i slabe vojne pomoći), zbog čega je zapretila zatvaranjem američkih baza u Turskoj i okrenula se Rusiji za vojno-tehničku asistenciju u nekoliko sirijskih operacija (Jeffrey and Cagaptay 2017, 4, 6). Grčka je ovde reagovala sasvim u duhu „prvog stuba“, ali je Turska mogla izazvati incident samo računajući na faktore „drugog stuba“ kod Grčke – u nadi da će možda kao i

¹⁶ Mislimo da je nakon neuspelog vojnog puča u Turskoj 2016. došlo do drastičnog pada uticaja vojnog faktora u spoljnoj politici, tako da je i „drugi stub“ velikim delom izgubio značaj za objašnjenje turske spoljne politike.

tokom prethodne krize oko Imije iz 1996. doći do nekog unutrašnjeg rasepa u vrhu grčke države koji će Turskoj omogućiti da trijumfuje i ovaj put.

Zaključak

U radu smo pokazali da se objašnjenje grčko-turskih sporova u Egeju i istočnom Mediteranu ne može tražiti u „velikim teorijama“ međunarodnih odnosa, pogotovo ne u (neo)realizmu i teoriji racionalnog izbora (teoriji igara). Za predmet rada je mnogo pogodnija bila spoljnopolitička analiza svakog spora koji je dobio obrise krize, utemeljena u kolopletu „tri stuba“ faktora: 1) percepcija odnosa sa SAD/EU, 2) unutrašnja politička dinamika i specifičnosti uz liderske stilove i ideje, 3) „šumovi“ u komunikaciji i slučajni događaji. Čak je i „prvi stub“, koji bi najviše mogao da podseća na strogo racionalnu kalkulaciju koordinata odnosa moći i sredstava zarad postizanja ciljeva, zapravo veoma često tek percepcija zasnovana na iluzijama, klimavim pretpostavkama i netačnim/efemernim informacijama. O tome najbolje govori ne samo prva kriza iz 1974, već recimo i pretposlednja (iz 2018) – Turska i Grčka mogu različito da vrednuju različite indikatore kvaliteta njihovih odnosa sa Amerikom. Dok jedna država može na osnovu poboljšanja samo jednog od indikatora da vrednuje kao signal da je nepoverenje sa Vašingtonom mutiralo u partnerstvo (pa i savezništvo), druga može da se drži drugih indikatora koji se nisu menjali kako bi održala uverenje da se distanca ove prve države u odnosu na SAD nije suštinski smanjila. Takođe, može se desiti da obe države krizu pokreću i na krizu reaguju računajući na različite „stubove“ vlastite ili tuđe perspektive. Postoje brojni faktori krize koji su van kontrole aktera, pri čemu pojedini aspekti ne mogu biti smatrani 'racionalnim', a neretko su i u sadejstvu sa faktorom slučaja. Pored toga, pretnja ratom, jednom upućena, bez obzira što u tom trenutku nije materijalizovana – ostaje nadalje da „visi u vazduhu“ (Καρβουνόπουλος 2018, 13).

Bibliografija

- Balik, Gürçan. 2016. *Turkey and the US in the Middle East – Diplomacy and Discord during the Iraq Wars*. London and New York: I. B. Tauris.
- Βουλή των Ελλήνων & Βουλή των Αντιπροσώπων. 2018. *Φάκελος Κύπρου – Τόμος Α*. Αθήνα-Λευκωσία.

- Βουλή των Ελλήνων. 2020. *Πρακτικά Βουλής*. ΙΗ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΓ'. Αθήνα. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20200826.pdf>.
- Βουλή των Ελλήνων. 2021. *Πρακτικά Βουλής*. ΙΗ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΞΕ'. Αθήνα. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20210120.pdf>.
- Bugarčić, Bojan. 2021. *Nepomirljivi saveznici – grčko-turski sporovi oko pomorskog razgraničenja u Egeju*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Chalkos, Ioannis. 2024. "The international dimensions of the Metapolitefsi, 1974–1976: a reassessment". *Byzantine and Modern Greek Studies* 48 (2): 364–381.
- U.S. Department of State. 2007. *Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976*. Foreign Relations of the United States, 1969–1976 Volume XXX. Washington, D.C.: United States Government Printing Office.
- Dizdaroğlu, Cihan. 2023. *Turkish-Greek Relations – Foreign Policy in a Securitisation Framework*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ellis, Tom. 2021. "When Trump hosted Tsipras, Mitsotakis", *Ekathimerini*, January 15. <https://www.ekathimerini.com/opinion/261188/when-trump-hosted-tsipras-mitsotakis/>.
- Έλλης, Αθανάσιος, και Ιγνατίου, Μιχάλης. 2009. *Ίμια – τα απόρρητα τηλεγραφήματα των Αμερικανών*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
- Güvenç, Serhat, and Soli Özel. 2022. "US–Turkey Relations since World War II: From Alliance to Transactionalism". In: *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, edited by Güneş Murat Tezcür, 523–543. New York: Oxford University Press.
- Ηλίας, Αντώνιος. 2017. *Χειρισμός Κρίσεων και Εθνική Αποτρεπτική Στρατηγική-Μια συγκριτική προσέγγιση του Μαρτίου 1987 και των Ιμίων*. Διπλωματική Εργασία. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Heraclides, Alexis. 2010. *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean – Imagined Enemies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hyland, Frank. 2008. "Turkey's Generals and Government Deny U.S. Interference in Operation Gunes". *The Jamestown Foundation*. Accessed 3 June 2025. <https://jamestown.org/program/turkeys-generals-and-government-deny-u-s-interference-in-operation-gunes/>.
- Ιωαννίδης, Ραφαήλ. 2024. *Διαχείριση κρίσεων και διένεξη Ελλάδας-Τουρκίας – μία συγκριτική προσέγγιση των ελληνοτουρκικών κρίσεων του 1996 και του*

2020. Διπλωματική εργασία. Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών ΠΑ.ΜΑΚ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών.
- Jeffrey, James, and Soner Cagaptay. 2017. *U.S. Policy on Turkey*. Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy.
- Kaarbo, Juliet. 2015. "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory". *International Studies Review* 17 (2): 189–216.
- Karagöz, Murat. 2004. "US Arms Embargo Against Turkey – After 30 Years An Institutional Approach towards US Policy Making". *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 9 (4): 107–130.
- Καρβουνόπουλος, Πάρις. 2018. "Τι οδήγησε τον Αρχηγό στην «έκρηξη»", *Realnews*, 23 Δεκεμβρίου.
- Καθημερινή. 2020a. "Αλ. Τσίπρας σε Κυρ. Μητσοτάκη: Να αποτρέψετε το Oruc Reis αν επιχειρήσει εντός ελληνικής υφαλοκρηπίδας". 23 Ιουλίου. <https://www.kathimerini.gr/politics/1089025/al-tsipras-se-kyr-mitsotaki-na-apotrepsete-to-oruc-reis-an-epicheirisei-entos-ellinikis-yfalokripidas/>.
- Καθημερινή. 2020b. "Παραιτήθηκε ο σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του πρωθυπουργού Αλ. Διακόπουλος". 19 Αυγούστου. <https://www.kathimerini.gr/politics/1092622/paraitithike-o-symvoylos-ethnikis-asfaleias-toy-prothypourgoy-al-diakopoylos/>.
- Kegli Jr., Čarls V., i Judžin R. Vitkof. 2004. *Svetska politika – trend i transformacija*. Beograd: Centar za studije jugoistočne Evrope – Fakultet političkih nauka – Diplomatska akademija.
- Kesgin, Barış. 2012. "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy". *Perceptions* 17 (3): 29–50.
- Kürkçü, Burak. 2019. *Decision-making process in Turkish foreign policy crises – the role of state institutions during Süleyman Demirel administrations*. Doctoral dissertation. The Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University.
- Larrabee, Stephen F. 2010. *Troubled Partnership – U.S.-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Müftüler-Baç, Meltem. 2016. "Turkey's Ambivalent Relationship with the European Union: To Accede or not to Accede". *Uluslararası İlişkiler* 13 (52): 89–103.
- Özatay, Fatih. 2020. *Paving the Way for an Economic Crisis with High Leverage and Currency Mismatches – 2018–19 Crisis in Turkey*. Ankara: The Economic Policy Research Foundation of Turkey.

- Park, Bill. 2014. *Turkey-Kurdish Regional Government Relations After The U.S. Withdrawal From Iraq: Putting The Kurds On The Map?* Carlisle: Strategic Studies Institute & U.S. Army War College Press.
- Ralević, Milica. 2023. „Evropske integracije kao ograničavajući činilac u strateškom razvoju Turske“. *Međunarodna politika* 74 (1187): 195–213.
- Seeberg, Peter. 2019. *Trump and the Middle East – the role of the US revisited in the light of the withdrawal of American forces from Syria*. Odense: Videncenter om det moderne Mellemøsten.
- Sewar A.L. Salar, Ismael, and Ali Othman. 2022. “Donald Trump’s Policy Toward Turkey, Change or Continuity”. *International Journal of Social Relevance & Concern* 10 (4): 18–37.
- Shareef, Mohammed J. M. 2010. *President George W. Bush’s Policy Towards Iraq: Change or Continuity?* Doctoral dissertation. School of Government and International Affairs, University of Durham.
- Siccardi, Francesco. 2021. *How Syria Changed Turkey’s Foreign Policy*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sofuoglu, Murat. 2017. “Revisiting Turkey’s last coup”, *TRT Global*. <https://www.trtworld.com/magazine/revisiting-turkey-s-last-coup-5408>. Accessed 27 May 2025.
- Συρίγος, Άγγελος. 2018. *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Tsakonas, Panayotis. 2010. *The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations – Grasping Greece’s Socialization Strategy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Uslu, Nasuh. 1997. “The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980’s”. *The Turkish Yearbook of International Relations* 27: 13–30.
- Vathakou, Eugenia. 2003. *International crisis and peace processes as autopoietic systems in world society: examples from Greek-Turkish relations*. Doctoral dissertation. University of Kent.
- Vignjević, Marko. 2024. „Model igre u geostrateškom rivalitetu Grčke i Turske“. *Srpska politička misao* 80 (2): 35–62.
- Walker, W. Joshua. 2007. “Reexamining the U.S.-Turkish Alliance”. *The Washington Quarterly* 31 (1): 93–109.

Marko PEJKOVIĆ

GREEK-TURKISH MARITIME DISPUTES: FOREIGN POLICY ANALYSIS

Abstract: This paper focuses on the disputes between Greece and Turkey following the Greek military dictatorship and the Turkish invasion of Cyprus in 1974 in the Aegean/Eastern Mediterranean. These disputes involve sensitive issues of sovereignty over territorial waters and sovereign rights in the exclusive economic zone/epicontinental shelf. The research question seeks to explain how these crises, including their outbreak, course, and resolution, can be understood? Through an analysis of parliamentary minutes, documents, scientific literature and media reports in Greek and English, the argument is made that previous crises within these disputes, which have not escalated to war, are best explained by the specific foreign policies crafted by both countries. Rather than relying on “grand” theories of international relations, the complex process of formulating foreign policies plays a crucial role in shaping the development and resolution of these crises. This process is influenced by three key factors: 1) the perception of the state leadership in Greece and Turkey regarding their proximity to the USA/EU, 2) political dynamics including tension between opposition and government, coalition parties, factions within ruling parties, leadership qualities and styles, and the influence of state apparatus such as the military 3) miscommunications between states and random events that can impact the course of these disputes.

Keywords: Greece, Turkey, continental shelf, territorial waters, exclusive economic zone.

UDK 321.01+327]:27(4)
Biblid: 0025-8555, 77(2025)
Vol. LXXVII, br. 2, str. 277–304
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2502277G>

Pregledni rad
Primljen: 15. 03. 2025.
Prihvaćen: 27. 05. 2025.
CC BY-SA 4.0

Pomirenje i saradnja u Evropi u političkim konceptima Julija Alberonija i Roberta Šumana

Darko GAVRILOVIĆ¹

Apstrakt: Ovaj rad pruža uporednu analizu idejnih traganja dva mislioca: Julija Alberonija i Roberta Šumana, o panevropskoj političkoj saradnji i pomirenju. Osnovno istraživačko pitanje glasi: koji su zajednički motivi u njihovim političkim zamislima u kontekstu zalaganja za postizanje trajnog mira u Evropi? Koristeći analizu „Plana“ Julija Alberonija kao i dva govora Roberta Šumana u Ujedinjenim nacijama i njegovu Deklaraciju iz 1950. godine, rad proučava Alberonijev panevropski koncept kroz vojne saveze i teritorijalnu preraspodelu, nasuprot Šumanovom ekonomskom modelu integracije zasnovanom na zajedničkim interesima. Bez obzira na veliku istorijsku i drugu distancu između dva politička mislioca koja onemogućava pravljenje apsolutnih paralela, istraživanje je akademski relevantno s obzirom na slične stavove u vezi sa prevazilaženjem sukoba kroz evropske integrativne procese, političku saradnju i ideološke poveznice, poput uticaja religije na politiku. Rezultati pokazuju da su oba modela imala mirovni karakter, ali da je moderna evropska integracija prvenstveno ostvarena kroz ekonomske mehanizme, a ne kroz vojno-političku dominaciju. Takođe, u oba slučaja detektuje se uticaj hrišćanstva, koji je naravno, s obzirom na epohu u kojoj je živio, bio dominantniji i dosta eksplicitniji u idejama Alberonija (poimanje Evrope kao hrišćanskog kontinenta). Zaključuje se da Šumanova vizija predstavlja ostvarenje ciljeva evropskog jedinstva kroz institucionalizovanu saradnju, dok akademski podzastupljena Alberonijeva ideja ostaje istorijski primer ranog geopolitičkog razmišljanja o ujedinjenoj Evropi.

Ključne reči: Evropska integracija, pomirenje, hrišćanstvo, međunarodni odnosi, vojni savezi, međunarodno organizovanje.

¹ PhD, President, Center for History, Democracy and Reconciliation, Novi Sad, Serbia. E-mail: chdr.novisad@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-3340>.

Uvod

U potrazi za mirom evropski politički mislioci su vekovima razmatrali modalitete bliže političke saradnje. Međutim, ta su razmatranja neretko podrazumevala rešavanje nesuglasica ratom, ili, iz današnje perspektive, selektivno poimanje mira na evropskom kontinentu. Od 14. i 15. veka pojam „Evropa“ u velikoj meri je počeo da se poistovećuje sa hrišćanstvom, kao i na mobilizaciji evropskih država protiv islama. Ujedinjeni hrišćanski Stari kontinent trebalo je da postane „zajednički nosilac „političke svesti Zapada“ protiv Osmanskog carstva, posebno nakon osmanskog osvajanja Konstantinopolja 1453. godine (Mastnak 2007, 55). Tadašnji papa Pije II pozivao je na sveti rat i povezivao ga sa Evropom koja postaje u njegovom pozivu kako politički, verski tako i geografski pojam u koji svakako spada i Balkan (Mastnak 2007, 56). Sve do početka 18. veka na Stari kontinent će se isključivo gledati kao na hrišćanski i u njemu će se tražiti mobilizacijska snaga za vojne i političke ideje i pokrete. U takvom kontekstu treba sagledavati i političku misao Julija Alberonija, španskog državnog sekretara od 1716. do 1719, i kardinala Rimokatoličke crkve do 1717. godine.

U ovom radu biće analizirani koncepti evropskog pomirenja Julija Alberonija u nastojanju da se pronađu određene paralele ili inspiracija za kasnije panevropske ideje, poput onih kod Roberta Šumana, francuskog političara i jednog od „arhitekata“ današnje Evropske unije kao političkog mirovnog projekta. Pored zalaganja za mir među evropskim susedima, ono što dodatno povezuje dva mislioca jeste i odanost Rimokatoličkoj crkvi; Alberoni je imao funkciju kardinala (pored toga što je bio i politički akter), dok je Šumanova religioznost imala odraza u njegovim stavovima kao pobornika demohrišćanskih političkih ideja. Julije Alberoni, iako kardinal i teolog po crkvenom statusu, bio je prvenstveno državnik u periodu od 1716. do 1719. godine čije je političko delovanje prevladalo njegovu duhovnu funkciju u tom periodu, pa se njegova vizija Evrope temelji na realpolitici, ravnoteži snaga i interesima dinastičkih sila. Nasuprot tome, Robert Šuman, iako laik i profesionalni političar, svojim se mirotvornim zalaganjem i i praktikovanjem hrišćanskih vrednosti približio idealu političke svetosti, zbog čega je poglavar Rimokatoličke crkve, papa Franja, predložio njegovo proglašenje blaženim (Franjo 2018, br. 14 i 87).

Budući da se u radu primenjuje komparativni pristup, autor napominje ograničenje da nije moguće praviti doslovne analogije između toliko udaljenih istorijskih epoha, društveno-političkih konteksta, pa i promatranja ova dva mislioca. Značajne prostorno-vremenske, metodološke i druge razlike su i očekivane i evidentne. Cilj rada jeste da ukaže na postojanost ideje o evropskom pomirenju i

ujedinjenju kroz različite istorijske periode i na prožimanje određenih elemenata, poput inicijativa o trajnom miru i međunarodnom organizovanju, iako kroz različite pristupe, oblasti i metode. Alberonijeve zamisli nisu ostavile većeg traga, osim u istoriji političke misli o evropskom organizovanju, dok Šumanove ideje imaju daleko širi praktični uticaj i doseg, s obzirom na njegovu reputaciju kao osnivača najuspešnijeg evropskog integrativnog projekta. Ovaj rad ima i širi cilj da, kroz prikaz intelektualnih uticaja na Julija Alberonija i primera mirovnih inicijativa pre Šumanove, pruži kontekstualni okvir za razumevanje viševjekovne evropske težnje ka institucionalnom prevazilaženju sukoba i uspostavljanju trajnog mira.

U okviru rada postavljaju se dva istraživačka pitanja. Prvom se odnosi na utvrđivanje toga u kojoj meri su vizije Julija Alberonija i Roberta Šumana o evropskom jedinstvu komparabilne uprkos različitim istorijskim kontekstima. A drugo je koji bi bio zajednički motiv u političkim zamislima gde bi odgovor trebalo tražiti u ideji da se trajni mir u Evropi može ostvariti uspostavljanjem nadnacionalnog poretka zasnovanog na međudržavnoj saradnji, ograničenju hegemonije i institucionalizovanom rešavanju sukoba. Rad koristi komparativni pristup i analizu sadržaja istorijskih dokumenata, oslanjajući se na Alberonijev „Plan“ i Šumanove govore pred Ujedinjenim nacijama i njegovu „Deklaraciju“ iz 1950. godine. Poseban fokus stavljen je na način na koji obojica autora razumeju pomirenje, nadnacionalne institucije i mir kao temelj političkog poretka. Cilj je da se pokaže kako su njihovi modeli različiti u sredstvima, ali slični u ciljevima postizanja trajne evropske stabilnosti u smislu da je Alberoni verovao da se stabilnost može ostvariti kroz vojne saveze, teritorijalnu preraspodelu i snažnu hrišćansku hijerarhiju, dok je Šuman zagovarao ekonomsku međuzavisnost i nadnacionalne institucije kao put ka pomirenju i miru koji su izvorište u njegovim političkim stavovima imali u demohrišćanskoj političkoj misli. Rad se sastoji iz tematskih poglavlja koja hronološki i analitički prate razvoj ideje evropskog jedinstva. Završno poglavlje sadrži komparativnu analizu njihovih ideja, ističući sličnosti u težnji ka miru i stabilnosti, kao i razlike u sredstvima i institucionalnim pristupima.

Teorijsko-metodološke napomene: istorijat ideja o evropskom miru

Ovo istraživanje objedinjuje doprinose iz više disciplina, koje se ukrštaju u oblasti istorije evropske misli i evropskih integracija. U razvoju evropske ideje o pomirenju značajno mesto zauzimaju koncepti trajnog mira. U svom poznatom delu *Večni mir* (Kant 1996, 5) Imanuel Kant tvrdi da se trajni mir među državama

može ostvariti samo ako, pored republikanskog uređenja i federativne unije, međunarodni poredak uključi i kosmopolitsko pravo – pravo svakog pojedinca, bez obzira odakle dolazi i potiče, da učestvuje u društvenim i ekonomskim procesima (Gold 2004,150). U tom smislu, Kant prepoznaje dva nivoa analize koja su relevantna za ovo istraživanje: međunarodni nivo (u ovom slučaju, evropski projekat, koji u manje ili više strukturisanoj formi omogućava saradnju među članicama), kao i nacionalni nivo (države, koje imaju svoje partikularne interese, autonomiju, pa i izazove). Premda Kant vidi republikanizam kao manifestaciju sloboda i napretka u smislu ostvarivanja prava, sloboda i stabilnosti kroz trajne institucije, zanimljiva je činjenica da su među osnivačkim državama današnje Evropske unije tri monarhije, koje su kroz koordinativnu platformu Beneluks dale svoj primer i doprinos miru u tom delu Evrope. Drugi aspekt – federativna unija, nešto je što je već prisutno u Evropskoj uniji u brojnim oblastima poput ekonomije, iako je Evropski ustav kao svojevrsni simbol takvog uređenja odbačen na referendumima u Francuskoj i Holandiji. Beširević (2013, 30) tako navodi da „Evropska unija (ipak) ima Ustav“, imajući u vidu da su naponi ka izgradnji ustavne strukture Unije prisutni faktički od samog nastajanja Zajednice. U kontekstu priprema za referendumsko izjašnjavanje, Eleftheriadis (2003, 245) je naveo kako EU ne mora da bira između federalne i međuvladine strukture, već može slediti Kantovu viziju federacije mira zasnovane na međunarodnom i kosmopolitskom pravu, koje prevazilazi tradicionalni suverenitet i hijerarhijske institucije. Takav mir podrazumeva nivo saradnje koji obeshrabruje rat kao način rešavanja sporova.

Tri prava, koje Kant označava kao deo korpusa univerzalnog prava čovečanstva, po njegovom mišljenju spadaju u nužne pravne (ali i društvene) preduslove za postizanje trajnog mira. Ideje o univerzalnim pravima inspirisale su međunarodne integrativne projekte, uključujući i aktuelne oblike evropskog organizovanja poput Evropske unije, i predstavljale otklon od zatvorenih entiteta i sistema koji, ako ne počivaju na slobodama, ne mogu imati ni perspektivu mira, jer su za njegovo očuvanje potrebne institucije. Premda su njegove ideje i dalje podložne različitim tumačenjima, Kant je prepoznao potrebu za adekvatnom ravnotežom između, s jedne strane, poštovanja autonomije država, a s druge strane, prepoznavanjem uloge međunarodnog povezivanja u cilju ograničavanja ratovanja (Hurrell 1990, 190). U tom pogledu, te zamisli dobro „komuniciraju“ kako sa problemima ratovanja u evropskoj prošlosti (uključujući i period u kojem su i Kant i Alberoni promišljali i delali), tako i sa tokom evropskih integracija (čiji je jedan od glavnih začetnika Šuman).

Ne samo da se radi o motivima koji opstaju, poput (istorijski utemeljenih) ideja o evropskom pomirenju i prevazilaženju sukoba i saradnji, već i o

problemima autonomije, gde, s aktuelnog aspekta, postoji konstantna borba za prevagu između međuvladinog i nadnacionalnog nivoa, ali kroz institucionalizovanu saradnju. Lavenex (2016, 70) navodi da Evropska unija i njen proces donošenja odluka na različitim nivoima, kultura dijaloga i traganje za konsenzusom među državama-članicama adekvatno odražava Kantovo uverenje da je ključ za postizanje trajnog mira nalazi u institucionalizovanoj i pravno uređenoj međunarodnoj saradnji. Istorija evropskog ujedinjenja od Drugog svetskog rata naovamo to pokazuje, i premda su Kantovi principi univerzalnijeg karaktera, u kontekstu ovog istraživanja mogu biti primenjeni na Evropsku uniju kao viziju integracije jednog čitavog kontinenta. Činjenica da su Kantove zamisli relevantne od vremena Alberonija do perioda u kojem živimo svedoči o adekvatnosti istraživanja ideja o evropskom miru.

Ova komparativna analiza sadržaja političkih ideja o miru se delimično oslanja i na pojedine biografske i druge paralele između dva politička mislioca – Alberonija i Šumana. Uporedni metod se, međutim, koristi ne samo radi identifikovanja zajedničkih motiva i sličnosti, već i razlika i specifičnih izazova koji svaki kontekst čine posebnim. Istraživanje nastoji da osvetli da je istorija ideje o evropskom miru viševjekovni proces koji je, zahvaljujući brojnim misliocima, uključujući i gorenavedene, u najvećem delu evropskog kontinenta danas i politička realnost. U tom smislu, autor uzima da je poređenje relevantno, uprkos vremenskim, kontekstualnim i drugim razlikama koje ne treba zanemariti. S tim u vezi, analiza se sprovodi imajući u vidu okolnosti i period u kojima su mislioci živeli i delovali, koji se razlikuju, kako međusobno, tako i u odnosu na 21. vek u kojem živimo.

Kroz komparativnu analizu političkih ideja mira istražuje se kako različiti autori i istorijska razdoblja oblikuju vizije trajnog mira kroz političke, institucionalne i teritorijalne predloge. Kroz ovu metodu upoređuju se Alberonijeva i Šumanova koncepcija Evrope kao odgovori na izazove postkonfliktnog uređenja kontinenta – prvi u kontekstu dinastičkih ratova ranog 18. veka, a drugi u poratnoj obnovi Evrope sredinom 20. veka. Analiza uključuje političke ciljeve, institucionalne mehanizme, vrednosne osnove i posebno – prostorne predstave Evrope, čime se sagledava način na koji se ideje mira povezuju s konceptom evropskih granica i pripadnosti. Metoda se oslanja na tekstualnu interpretaciju istorijskih dokumenata i političkih izjava, kao i na teorijski okvir političke geografije, kako bi se ideje dvoje mislilaca uporedile ne samo prema sadržaju, već i prema prostorno-političkom kontekstu iz kojeg su proizašle. U tom smislu, u analizi se primenjuje pristup zasnovan na komparativnom proučavanju ideja mira (Galtung 1996; Webel and Barash 2013), pri čemu se političke vizije Alberonija i Šumana

tumače kao normativni odgovori na izazove evropskog uređenja u različitim istorijskim epohama.

Ideje o evropskim mirovnim savezima pre i posle Alberonija

Političko stanje Evrope u periodu kada je Alberoni živio bilo je obeleženo sukobima. Međudržavni odnosi su i dalje bili napeti, s obzirom na posledice Tridesetogodišnjeg rata i Vestfalskog mira (1648), koji je formalno doneo versku toleranciju, ali su katoličko-protestantske podele ostale duboko ukorenjene u političkim i društvenim strukturama, što će se odraziti i na Alberonijeva društveno-politička razmatranja. Ipak, niz mirovnih sporazuma koji su nam poznatiji pod imenom Utrehtski mir iz 1713, omogućili su prekid ratnih dejstava, stvorili privremenu ravnotežu snaga i otvorili prostor za eventualnu saradnju među velikim silama. Pod uticajem tih političkih dešavanja, ali i sve prisutnijeg prosvetiteljstva, upravo tokom 18. veka aktuelizuje se kao vrlo značajan problem ravnoteže među evropskim silama. Postojalo je uverenje da (trajna) ravnoteža može da obezbedi postojanje evropskog sistema država. S druge strane, razmatralo se i uspostavljanje mehanizama koji će ograničiti sklonost nekih država da ugrožavaju druge. Upravo u takvim okolnostima nastaju spisi u kojima se traga za jedinstvenom međunarodnom organizacijom koja može upotrebiti silu u cilju uspostavljanja mira ili pak vladajuća tela koja mogu posredovati u sporovima (Živojinović 1989, 434–435).

Cilj ovog segmenta rada jeste da se pruži kontekstualni okvir za razumevanje viševjekovnih ideja o potrebi za prevazilaženjem sukoba u Evropi kroz međunarodno institucionalno organizovanje. Tako je na primer još u 17. veku Jan Amos Komenski (Jan Amos Komenský) pozivajući na mir između Engleske i Holandije, u delu *Angelus pacis*, posmatrao različite teme koje su povezane sa uspostavljanjem i održavanjem mira, kao što su uzroci rata, uloga religije u promovisanju mira i značaj obrazovanja u podsticanju kulture mira (Čapek 1981, 33). Dalje, Vilijam Pen (William Penn), borac za religijske slobode u 17. i početkom 18. veka, smatrao je da Evropa treba da odbaci osvetu, nasilje i nepravdu, čime se sprečavaju ratovi ili unutrašnji sukobi. Dakle, unutrašnji mir zavisi od pravde, a ona od postojanja organizovane vlasti. Ovaj princip Pen je utkao u ideju o formiranju Parlamenta Evrope, koji bi imao ulogu da određuje pravila međunarodnih političkih odnosa na Starom kontinentu i bi da odvrati agresore na isti način na koji domaće vlasti sprečavaju haotično nasilje i osvetu unutar jednog društva (Russel 2004, 31). O jedinstvenoj Evropi razmišljao je i opat od Sen Pjera (Saint Pierre). Njegova jedinstvena Evropa je nad-država sastavljena od suverenih država sa ograničenom suverennošću. Međutim, ono što je

interesantno, to je da je ona bila zamišljena kao „mirovni savez“, a ono što bi je najviše definisalo bio bi zakon mira (*jus pacis*), shvaćen kao nadređen pravu naroda (*jus gentium*), zajedno sa ratnim pravom (Mastnak 1998, 596–598).

U periodu nakon Francuske buržoaske revolucije, Napoleonovog uspona, evropskih osvajanja koje je poduzimao sa svojom vojskom, konačnog sloma i Bečkog kongresa 1815. godine na osnovu teških iskustava dugotrajnih ratova i stradalništva počeli su da se javljaju politički publicisti iznoseći mirovne ideje o formiranju Sjedinjenih država Evrope (Mastnak 2007, 74). Do kraja 19. veka proširilo se uverenje da bi uspostavljanje stalnog međunarodnog suda predstavljalo značajan korak ka svetu bez ratova. Zbog toga se na haške mirovne konferencije iz 1899. i 1907. optimistično gledalo kao na poslednji korak ka postizanju trajnog mira i jedinstva u Evropi. Naime, Haška mirovna konferencija 1899. godine bila je prekretnica u međunarodnim naporima za očuvanje mira, jer je označila prelazak sa *ad hoc* arbitraže ka stvaranju trajnih pravnih mehanizama. Kako Tepšić i Džuverović (2015, 223) navode, mirovne konferencije u Hagu smatraju se jednim od najvažnijih političkih mirovnih inicijativa pre Prvog svetskog rata; one su uspostavile temelje nenasilnom rešavanju međunarodnih sporova i osnovale Stalni arbitražni sud. Time je osnažena ideja da se međunarodni sukobi mogu rešavati pravnim putem, a ne ratom. Njena važnost u istoriji traganja za evropskim mirom ogleda se u tome što je usred rastućih tenzija između velikih sila stvorila pravni okvir za buduće mirovne inicijative. Haška mirovna konferencija je uticala na druge mirovne i pravne institucije, uključujući Hašku konvenciju (1907),² Stalni sud međunarodne pravde (1920), a njen duh je direktno povezan i sa osnivanjem Međunarodnog suda pravde (1946) i Međunarodnog krivičnog suda (1998), što pokazuje njen trajan uticaj na napore da se uspostavi globalna vladavina prava.

Osim formiranja mirovnih i pravnih institucija, intenziviranje nastojanja da Evropa bude mirna i jedinstvena na temeljima koji će biti postavljeni na međunarodno priznatom legitimitetu svih evropskih naroda i pojedinaca pojavili su se u međuratnom periodu već dvadesetih godina prošlog veka (Kühnhardt 2008, 367). Naime, tada je Aristid Briand (Aristid Briand), francuski državnik, nadovezujući se na ideje šireg Panevropskog pokreta za ujedinjenjem Evrope uložio mirovne napore za pomirenje Francuske i Nemačke te zbog toga i dobio Nobelovu nagradu za mir 1926. godine koju je podelio sa Gustavom Štrezemanom (Gustavom Stresemann) zbog uspješne stabilizacije odnosa s

² Za analizu dometa učešća predstavnika Kraljevine Srbije na Haškim mirovnim konferencijama (1899, 1907), konsultovati: Knežević-Predić i Simentić 2015, 191–198.

Nemačkom. Uprkos tim mirovnim naporima, većina evropskih država je tokom tridesetih godina 20. veka bila bliža ekstremnim ideologijama, a države predstavljale primere diktatura, čime se Stari kontinent udaljio od perspektiva postizanja trajnog mira. Nacistička ideologija gajila je i širila ideju o jedinstvenoj „Novoj Evropi“. Nacisti su planirali uspostavljanje Nove Evrope na njenom organskom jedinstvu u okviru koje će svaki narod, očišćen od stranih elemenata, živeti u skladu sa svojim „životnim zakonima“. Rasno-biološko i organsko viđenje sveta i Evrope postali su dominantnima na svim teritorijama koje nacistička Nemačka držala u svojim rukama (Petrović 2009, 356).

Suprotno nacističkoj ideji koja je počivala na etničkoj, ideološkoj i svakoj drugoj isključivosti, u progonstvu, na ostrvu Ventotene, italijanski komunisti, socijalisti i anarhisti, kroz zajednička promišljanja, stvarali su ideju o ujedinjenoj Evropi. Njen plod bio je Manifest za slobodnu i ujedinjenu Evropu – *Per un'Europa libera e unita. Progetto d'un manifesto* – koji su napisali Altijero Spineli (Altiero Spinelli) i Ernesto Rosi (Ernesto Rossi). U njemu se zagovaralo stvaranje federalne Evrope sa zajedničkom vladom, parlamentom i vojnom silom, kako bi se sprečili budući ratovi i osigurala politička stabilnost. Osnovna ideja je podrazumevala stvaranje međunarodne federacije zasnovane na demokratiji i socijalnoj pravdi, kao i uklanjanje ekonomskih nejednakosti kroz nadnacionalne institucije (Spinelli – Rossi 1942, 96–112). Kada je Drugi svetski rat završio propašću nacističko-fašističke diktature, ponovo se probudila ideja u državama liberalne demokratije o jedinstvenoj Evropi. Već je Vinston Čerčil (Winston Churchill) na haškom kongresu 1948, u svom govoru o „gvozdenoj zavesi“ misleći na granicu koja će simbolično, ideološki i fizički podeliti Evropu na dva odvojena dela od kraja Drugog svetskog rata do kraja Hladnog rata, isticao „jedinstvo Evrope“ i pozivao na „odbranu hrišćanske civilizacije“ (Mastnak 2007, 81).

Očito, ideja o Evropi u kojoj vlada mir i koja će biti jedinstvena menjala se od ideja iz 15. veka do kraja Drugog svetskog rata. To se vidi u vremenskom toku prikaza koji teče od prvobitnih ideja o uspostavljanju jedinstvene hrišćanske Evrope – evropskih vladarskih kuća – preko Evrope mirovnih konferencija do modernih pokušaja političke institucionalizacije mira kroz evropske i međunarodne sudove. Ključna promena koju smo nastojali prikazati u ovom delu rada bila je prelazak sa koncepta ravnoteže moći i dinastičkih saveza ka nadnacionalnim pravnim i političkim strukturama. Pri tome, metode su se menjale, od vojnih saveza i ratova koji bi trebali dovesti do konačnog mira, pa do arbitražnih sudova i zajedničkih institucija. Sve ovo moglo bi u stvari predstavljati dugi niz uverenja da se dugoročni mir u Evropi može osigurati samo kroz zajedničke vrednosti i zajedničke napore.

Ujedinjena Evropa u planovima kardinala Julija Alberonija

Julije Alberoni rođen 1664, u Pjaćenci (tadašnjem vojvodstvu Parme i Pjaćence), odrastao je u siromaštvu. Međutim, njegova zainteresovanost za učenje, te brzo savladavanje stranih jezika, pomogli su usponu koji mu je omogućila Rimokatolička crkva prepoznajući njegov intelektualni potencijal. Takođe, uporedo sa učenjem sticao je i političke pokrovitelje. Alberonijevi biografi njegov karakter opisivali su kao kombinaciju neiscrpne energije, odvažnosti i strateške pronicljivosti, dok su ga savremenici poput Fridriha II uspoređivali sa kraljicom Elizabetom Farnese, ističući njegovu upornost, političku smionost i sklonost odlučnom delovanju (Vesnitch 1913, 51–58). Od crkvenog zvonara u katedrali u Pjaćenci, uz pomoć lokalnog biskupa, zaređen je za sveštenika, a potom unapređen u kanonika (viši sveštenečki čin).

Svoju političku karijeru započeo je tokom Rata za špansko nasleđe (1701–1714) – evropskog sukoba velikih razmera, koji je zahvatio i deo severne Amerike. Tada je Alberoni postavio temelje svog političkog uspeha zahvaljujući uslugama koje je pružio Luj-Jozefu, vojvodi od Vendoma, komandantu francuskih snaga u Italiji, kome ga je poslao vojvoda od Parme. Služenje pomenutom vojvodi omogućilo mu je poznanstvo sa španskim monarhom Filipom V čije je interese promovisao, te je nakon Vendomove smrti, 1713. godine dobio titulu grofa i imenovan je konzularnim agentom Parme na Filipovom dvoru u Španiji. Nakon što je uspešno posredovao u ugovaranju braka između španskog kralja sa parmanskom vojvotkinjom Elizabetom Farnese, Alberoni je nagrađen titulama premijera (vojvode, *Granda*) Španije, kao i pozicijom biskupa Malage. Alberoni je takođe uspeo da uspostavi stabilnije odnose između Rimske kurije i dvora Filipa V. Kao premijer proveo je niz reformi koje su oporavile ekonomiju, uključujući restrukturiranje poreznog sistema, poticanje domaće proizvodnje i modernizaciju vojske. Njegova spoljna politika bila je usmerena na jačanje španskog uticaja u Evropi, pri čemu je koristio diplomatske i vojne strategije, prvenstveno jačanjem mornarice, kako bi Španiju ponovo učinio ozbiljnim rivalom evropskim silama (Berdani 1861, 489). Njegovi reformski zahvati ostavili su dugotrajan uticaj na špansko društvo i upravu. Do pada je došlo zbog neuspeha njegove politike suprotstavljanja britanskoj pomorskoj moći. Nakon proterivanja iz Španije, postao je legat u Raveni, ali je smenjen 1740. godine zbog pokušaja da San Marino potčini Papinskim državama. Povukao se u rodnu Pjaćencu, gde je još 1730. godine osnovao Kolegio Alberoni (*Collegio Alberoni*), koji i danas nosi njegovo ime, a umro je 1752, ostavivši veliko bogatstvo za finansiranje ovog seminara (Vesnitch 1913, 51–58; Živojinović 1989, 447–448).

Jedan od pokušaja učinjenih u smeru uspostavljanja ravnoteže među evropskim silama ali time i postizanja mira bio je Utrehtski mir (1713). Zbog toga ne treba da čudi zašto je Alberoni kao iskusni državnik pokušao da formuliše svoju ideju trajnog mira u Evropi, premda je ona bila u funkciji potvrđivanja španskog uticaja u Evropi, pre svega na Apeninskom poluostrvu (Lesaffer 2025). Zbog nezadovoljstva španske krune njegovim savetima oko savezništava u Evropi, Alberoni je 1719. godine otpušten iz javne službe (Lesaffer 2025). Međutim, on jeste bio svestan neophodnosti stvaranja mehanizama za ravnotežu snaga u Evropi koji bi sprečili dominaciju jedne sile i time otvorili mogućnost uspostavljanja trajnog mira kroz kolektivno delovanje država. (Živojinović 1989, 434–435).

Zalagao se za uspostavljanje sistema država koji će obuzdati međusobna neprijateljstva i teritorijalne aspiracije unutar Evrope. Njegove misli su bile na tragu Viliijama Pena i Sen Pjera, koji su razmatrali perspektive mira, ali i aspekt upotrebe sile kao instrumenta za održavanje mira. Podudarnost između njihovih ideja uočljiva je u Alberonijevom eseju „Plan za dovođenje Turskog carstva pod kontrolu hrišćanskih prinčeva, zajedno sa planom o Perpetualnoj dijeti u cilju uspostavljanja javnog mira“ (nadalje: *Plan*), koji je privukao pažnju širom Starog kontinenta (Alberoni 1913). Njegov spis je u roku od par godina preveden sa italijanskog na holandski, nemački i engleski jezik, što svedoči o interesovanju za njegove predloge (Vesnitch 1913, 60–61).

Autor „Plana“ obraća se svojim čitaocima: „Da bi rat bio pravedan, njegov cilj mora biti ispravljanje nepravdi koje se ne mogu ispraviti drugačije nego pribegavanjem oružju; takav rat mora voditi uspostavljanju mira čije će trajanje biti trajno osigurano uz pomoć nekoliko sila čiji će interesi njime biti zadovoljeni.“ Alberoni se u tom smislu delimično naslanja na učenje sv. Tome Akvinskog, koji je razlikovao pravedne od nepravednih ratova i promišljao o moralnim i vrednosnim granicama u tom pogledu (Cole 1999), kao i na prethodno spomenute Kantove stavove o potrebi za bližom međunarodnom saradnjom i delimičnom odricanju od autonomije država. Govoreći dalje o dinastičkim međunarodnim sukobima, Alberoni napominje kako bi partikularni interesi trebalo da budu podređeni „opštem dobru i hrišćanstvu“, te da bi se, s obzirom na nestabilnost na kontinentu, trebalo ići ka sistemu ojačavanja međunarodne saradnje (Vesnitch 1913, 66).

Dalje, on otkriva nameru da želi započeti proces izgradnje mira u Evropi kroz sistemsko preusmeravanje moći evropskih sila sa unutrašnjih teritorijalnih sukoba prema zajedničkom cilju – borbi protiv Osmanskog carstva. Njegova osnovna ideja temelji se na pretpostavci da će dugotrajan mir u Evropi biti moguć samo ako se eliminišu uzroci međusobnih sukoba hrišćanskih vladara i ako se

njihove ambicije usmere prema spoljnom neprijatelju. Najpre je neophodno postići mir i poverenje između katolika i protestanata, a potom uspostaviti jedinstvo među hrišćanskim silama i nadu polagati u solidno naoružane hrišćanske vojske (Alberoni 1913, 89–90). Da bi se postigao dogovor neophodno je sazvati kongres evropskih država u Regensburgu, nakon čega bi se formirala velika kopnena i pomorska vojska za oslobađanje hrišćanskih teritorija od Osmanskog carstva, pri čemu bi Sveto rimsko carstvo i Rusko carstvo dale po 100.000 vojnika, a ostale države proporcionalno manje kontingente. Pored kopnene vojske, ključna je moćna flota raznih tipova ratnih brodova koja bi uključila i 100 linijskih brodova koju bi predvodile pomorske sile Venecija, Đenova, Španija, Holandija, Engleska. Kardinal predviđa istovremenu ofanzivu hrišćanskih vojski usmerenu prema Osmanskom carstvu iz više pravaca, a nakon pobede, planira podelu osvojenih teritorija (Alberoni 1913, 92–93), ali promišljajući o miru uključuje i rešavanje pitanja prekomorske i kolonijalne ravnoteže koja su postala sastavnim delom pitanja evropske ravnoteže snaga (Živojinović 1989, 435–436).

Alberoni je smatrao kako je unapred dogovorena podela osvojenih (u tom trenutku osmanskih) teritorija ključna za dugoročni mir u Evropi. Po njemu, ona eliminiše rivalstva među hrišćanskim državama koja bi mogla izbiti nakon uspešno završenog rata. Zbog toga on svojim planom predlaže prekrajanje granica tako da predviđa teritorijalne dobitke proporcionalno uloženom vojnom naporu i geopolitičkoj poziciji svake sile. Po tom planu, najveće teritorije pripadaju kopnenim silama Svetom Rimskom Carstvu i Rusiji kao i Poljskoj, dok pomorske sile poput Venecije, Engleske i Holandije dobijaju strateške luke i ostrva što je za njih, kao pomorske sile, od ključnog značaja. Oslobađanjem balkanskih hrišćana koji bi trebali doći u sastav Svetog rimskog carstva, osvajanjem Carigrada i ostalih osmanskih teritorija on predviđa ne samo slom Osmanlija već i širenje dinastičkih uticaja. Tako predlaže da Carigrad pripadne vojvodi od Holštajn-Gotorpa zbog njegovih porodičnih veza s ruskom carskom kućom, čime bi se obezbedila stabilna vlast nad bivšom osmanskim prestonicom, ali u isto vreme vojvodin pomorski uticaj limitira samo na moreuz Galipolje. Za severne evropske države koje treba da učestvuju u ratu poput Danske i Švedske planira dobijanje teritorija njihovih velikih suseda, pa tako donosi ideju da, na primer, Danska dobije ceo Šlezvig Holštajn (Alberoni 1913, 97–99). Njegove ideje o uspostavljanju trajnog mira u Evropi uključuju i plan za Italiju koja je u to vreme bila rascepkana na čitav niz sitnih država. U tom smislu, vizija ovog kardinala predviđa da Italija bude politički nezavisna regija, oslobođena stranih uticaja, s jasno definisanim unutrašnjim sistemom vlasti i vojnom odbranom. Time njen teritorijalni status ne bi više bio uzrok međunarodnih sukoba. Pri tome, Alberoni

ne predviđa ni u jednom delu svog „Plana“ bilo kakvo jačanje uticaja ni Papske države niti samog pape što pokazuje da ovaj mislilac nije bio pristrasan, te da je zagovarao pomirenje i saradnju između rimokatoličanstva i protestantskih crkava. Pored toga, njegov uvažavajući odnos prema pravoslavlju vidljiv je iz njegovog odnosa prema Rusiji i uviđanju značaja Carigrada kao versko-političkog simbola za istočne hrišćane.

Podelom teritorija prema interesima velikih evropskih sila, Alberoni pokušava stvoriti ravnotežu moći koja bi onemogućila buduće sukobe, jer bi svaka država dobila ono što on smatra da joj je najkorisnije i što bi je zadovoljilo u političkom i ekonomskom smislu. Ovakvim planom Alberoni namerava ne samo da jača hrišćansku Evropu protiv budućih spoljnih pretnji, već i unapred sprečava sukobe među evropskim silama, usmeravajući ih ka očuvanju novog političkog poretka, zasnovanog na ravnoteži moći i unapred definisanim teritorijalnim granicama.

Nakon bitnog vojno-političkog segmenta u postizanju mira u Evropi, a to je po njemu istovremena vojna akcija savezničkih snaga u ratu protiv Osmanskog carstva te njegov pad, ali i podela osvojenih teritorija i prekrajanje evropskih granica tamo gde smatra da je neophodno, Alberoni prelazi na poslednji deo plana za uspostavljanje i održavanje mira u Evropi. On piše kako „svet ima previše razloga da žali zbog prekomerne moći nekih vladara, jer je ona često korišćena samo za podršku ambicioznim i neopravdanim planovima. Stoga je mudro osmisлити sve moguće mere za sprečavanje takve prekomerne moći bilo kog vladara, koja bi ga učinila strahom za svoje susede“ (Alberoni 1913, 99). Na istoj stranici on iznosi ideju da u cilju održavanja mira u Evropi treba uspostaviti *Perpetualnu dijetu*. Po njegovom planu ona bi trebala da bude neka vrsta „stalnog sabora za održavanje mira u hrišćanskom svetu koji bi trebao doneti željeni rezultat, ali teško je garantovati buduće događaje. U političkim poslovima često dolazi do neočekivanih preokreta; ništa nije promenljivije od političkih sistema. Vladaroci koji su godinama bili u sukobu, mogu se, usled novih uticaja ili spekulacija, iznenada zbližiti i velikodušno ustupiti ono što je do tada koštalo reke krvi“ (Alberoni 1913, 99). Da bi se mir mogao osigurati Alberoni predviđa jedan bitna činioč koji je neophodno postići kako bi se mir održao na Starom kontinentu: „Ubuduće će se ustanoviti stalni sabor ministara ili izaslanika svih suverenih vladara i država hrišćanskog sveta u Regensburgu. Ovaj sabor će funkcionisati pod istim propisima, formama i procedurama koje su sada na snazi u Nemačkom saboru koji se održava na istom mestu“ (Alberoni 1913, 105).

Najvažnije odrednice Imperijalne dijete (Dieta Imperii) Svetog Rimskog Carstva koje bi mogle poslužiti kao model za *Perpetualnu dijetu* su njen karakter kao savetodavnog tela i/ili stalnog foruma za pregovore među državama-članicama te konfederacije, gde su odluke donosili predstavnici suverenih

poseda. Takođe, Alberoni usvaja i princip teritorijalnog prava pri glasanju, koji je osiguravao da moć bude proporcionalno raspoređena među članovima. Kardinal zamišlja Perpetualnu dijetu kao stalnu instituciju koja bi okupljala izaslanike evropskih hrišćanskih država, rešavala međunarodne sukobe diplomatskim putem, dok bi vojna sila bila korišćena samo protiv onih koji bi odbili da se povinuju zajedničkim odlukama. Nastupajući u tom smislu on piše: „Svi sporovi koji mogu nastati među hrišćanskim vladarima ili državama – bilo da su u pitanju pitanja religije, nasledstva, brakova ili bilo kog drugog razloga ili izgovora – biće rešavani na ovom saboru, odlukom većine glasova“... Dalje navodi: „Ukoliko neka od sukobljenih sila odbije da se povinuje odluci sabora u roku od šest meseci od zvaničnog i formalnog saopštavanja iste, ta sila će biti proglašena remetilačkom silom koja ugrožava javni mir. Sabor će zatim protiv nje preduzeti vojnu akciju, sve dok se ta strana ne povinuje odluci i ne nadoknadi sve nepravde, kao i sve troškove rata koji je zbog nje pokrenut. Kvote trupa koje svaki vladar ili država moraju obezbediti biće određene na osnovu matrikulacije koja je trenutno na snazi u Carstvu“ (Alberoni 1913, 105).

Ficgibon navodi kako Alberonijeva ideja podseća na mehanizme savremenih međunarodnih organizacija, poput Lige naroda ili Ujedinjenih nacija, koje su u 20. veku uvele koncepte kolektivne sigurnosti i međunarodnih vojnih intervencija protiv agresorskih država. U tom smislu, kardinalovo delo je značajno jer odražava temeljni trend oslanjanja moći u politici na vojnu silu, kako u 18, tako i u 20. veku (Fitzgibbon 1942, 384). Drugim riječima, Alberonijev predlog anticipirao je koncept vojnih sankcija i kolektivnog kažnjavanja, koji je u 20. veku postao ključni element međunarodnih odnosa, posebno kroz Ujedinjene nacije i NATO. Kompartivno posmatrajući savremenu Evropsku uniju (EU) i Alberonijev „Plan“ i tu možemo da povučemo izvesne paralele. Međutim, one mogu biti tek površne i ograničene na osnovnu ideju stalne međudržavne institucije. U tom smislu, možemo da kažemo da njegov predlog o „Perpetualnoj dijeti“ može da se uporedi sa Evropskim savetom i Savetom Evropske unije, koji okupljaju predstavnike vlada država članica i donose odluke o ključnim pitanjima. Ovaj predlog predviđa međudržavnu saradnju i stalni mehanizam odlučivanja. Međutim, istorijska epoha i politički kontekst, sistem odlučivanja, ograničena nadnacionalnost njegovog projekta kao i različiti ciljevi ne čine kardinalov „Projekt“ preterano uporedivim sa kasnijim razvojem evropskih institucija, iako postoji sličan cilj u smislu prevazilaženja nesuglasica i osiguranja mira kroz kontinuirani dijalog i saradnju. Premda na površini i Alberonijev „Predlog“ i EU predviđaju stalnu međunarodnu instituciju za rešavanje sukoba, njihovi ciljevi, struktura i način funkcionisanja se razlikuju.

A kada je reč o borbi protiv Osmanskog carstva, kardinal Alberoni je bio ratni planer i u tome je koristio pomoć onovremene špijunaže o čemu takođe piše u „Planu“. Rat je za njega bio „Božja kazna!“ i to je napisao 13. februara 1719, a u svojim pismima često je izražavao žaljenje zbog nestabilnosti u Evropi i izostanka pravilnog sistema upravljanja kada je reč o postizanju trajnog mira (Vesnitch 1913, 66). Prema spomenutom autoru, on je još 1713. godine pisao kako „predložena unija ne znači pomirenje različitih religija, već mir između nacija s različitim religijama,“ ali ipak naglasio je „da bi većina evropskih prinčeva radije snosila tako velike troškove u korist Poljaka, Habsburške kuće, Malte i Mletačke Republike, nego primila Turčina u njegovom sadašnjem stanju u i savez“ (Vesnitch 1913, 70) što je takođe bilo politički odraz vremena u kojem je živio i perioda evropsko-turskih ratova.

Alberoni navodi kako je nadahnuće za svoje mirotvorne ideje potražio kod Maksimilijan de Betin-Silija (Maximilien de Béthune Sully). Međutim, Vesnić navodi kako bi bilo poštenije da je kardinal priznao da su njegove mirotvorne ideje bile bliže čuvenom delu u međunarodnim odnosima „Nouveau Cynee“ (Novi Cinej) autora Emerika de La Kroa (Émeric de La Croix) koji se zalagao za uspostavljanje međunarodnog mirotvornog tela sastavljenog od predstavnika mnogih država (Vesnitch 1913, 69). Osim spomenuta dva autora, neophodno je ponovo spomenuti Vilijema Pena kao i Lajbnica (Gottfried Wilhelm Leibniz) koji je smatrao da je pokoravanje Osmanlija nužan preduslov za opštu pacifikaciju Evrope.

Kardinal Alberoni je predloživši Perpetualnu dijetu prilagodio svom vremenu međunarodnu instituciju o kojoj su i drugi pre njega razmišljali i smestio je u zamišljeni miran hrišćanski svet (Vesnitch 1913, 80). Posmatrajući međunarodne političke odnose 1913, Vesnić je izneo svoju komparaciju kardinalovih ideja o Perpetualnoj dijeti i savremenih međunarodnih institucija. Zbog toga je napisao da će Evropa još dugo čekati nakon Alberonija na jednu drugačiju vrstu međunarodnog arbitražnog suda koji će biti osnovan u Hagu, ali ono što je kardinal dao u izgradnji te institucije, kroz svoju mirovnu ideju, „nosi trag alata koji su je oblikovali“ kao i pečat ovog autora ideje o jedinstvenoj i mirnoj Evropi iz 18. veka (Vesnitch 1913, 81). O relevantnosti Alberonijevih zamisli svedoči da je neposredno nakon njegove smrti Anž Godar (Ange Godard) objavio svoj „Projekt opšte pacifikacije“ (1757), koji je bio isključivo posvećen miru u Evropi kao i tome kako uspostaviti univerzalnu republiku, u cilju očuvanja čovečanstva, za koje je već tada zagovarao „javno međunarodno pravo“ (Vesnitch 1913, 81). U tom pogledu, takođe se uočavaju paralele sa Kantovim stavovima o neophodnosti uspostavljanja federativne zajednice mira.

Ujedinjena Evropa u planovima Roberta Šumana

Robert Šuman (Robert Schuman) rođen je 1886. godine u Klauzenu, Luksemburg. U nacionalno mešovitom braku s nemačkim i francuskim korenima, uz luksemburški kao maternji jezik, školovao se u nizu zapadnoevropskih gradova, stekavši diplomu prava. Pored domena prava, akademski se usavršavao u oblasti filozofije, kao i religije, koja ga je oduvek interesovala i na njega imala značajan uticaj. Bio je član katoličke studentske organizacije „Unitas“, koja je imala Svetog Tomu Akvinskog za svog zaštitnika i u angažovanju u Katoličkoj narodnoj uniji „*L'Union Populaire Catholique*“ (Palayret 2022, 85–107). Njegove ideje o evropskoj integraciji bile su inspirisane i idejama o dobrovoljnoj saradnji i zajedničkom dobru (*bonum commune* Svetog Tome Akvinskog), umesto na sili i prinudi. Takođe, Šumanova težnja ka miru i političkoj stabilnosti kroz demokratske institucije i zajedničke vrednosti može se povezati sa principom Akvinskog da najbolja vlast uključuje aktivno učešće naroda kako bi država bila održiva i pravedna (Belić 1992, 53).

Prihvatanje tomističkog mota „Unitas“ – *In necessariis unitas, in dubio libertas, in omnibus caritas* (U suštinskim stvarima – jedinstvo; u ne-suštinskim stvarima – sloboda; i u svemu – ljubav) – odrazilo se u Šumanovim razmišljanjima o evropskoj integraciji (Krijtenburg 2015a, 142; Sabine and Thorson 1973, 236–237). Kroz proučavanje tomizma, Šuman je učvrstio sopstvenu filozofiju prirode, čoveka i morala povezujući ih sa idejama pomirenja i izmirenja. Ovakav način razmišljanja savršeno je odgovarao Šumanovoj stalnoj težnji za mirom i harmonijom, prvenstveno među Francuzima i Nemcima, a potom i među drugim evropskim narodima. Tako se gorespomenuta latinska misao pronašla u Šumanovoj viziji o Evropskoj uniji, jer ju je postavio na temelju mira, demokratije i solidarnosti, dok je istovremeno poštovao nacionalne identitete i autonomiju država. Po njegovom mišljenju, verska tolerancija, političke i kulturne razlike ne smeju sprečiti saradnju među narodima. Njegova politika bila je vođena hrišćanskim načelima solidarnosti i pomirenja, posebno kroz francusko-nemačko zbližavanje, koje je postavilo temelje Evropske unije. U Šumanovoj političkoj misli hrišćanstvo je predstavljalo duboki izvor demokratskih vrednosti jer je iz njega proizlazila ideja o jednakosti svih ljudi pred zakonom. Iako je smatrao demokratiju suštinski hrišćanskom, Šuman je istovremeno naglašavao da vera ne sme biti direktno povezana s političkim sistemom, već da treba ostati moralni orijentir za pravedno upravljanje. Naglašavajući važnost razdvajanja crkvenih i državnih poslova, on se znao služiti Isusovim izrekama.³ Tako je govoreći o odvajanju Crkve od države jednom prilikom rekao:

³ Isusova rečenica iz Mateja 22:21: „Podajte, dakle, caru carevo, a Bogu Božje“ predstavlja temelj za razgraničenje duhovne i svetovne vlasti za Šumana.

„Moramo razlikovati ono što pripada Cezaru i ono što pripada Bogu. Svaka od ovih vlasti ima svoju odgovornost. Crkva mora da se postara da se poštuju prirodni zakoni i istine; međutim, ne bi trebalo da postane sudija konkretnih odluka koje moraju biti donete sa praktične tačke gledišta, u skladu sa prilikama trenutka ili koje proizilaze iz psiholoških i istorijskih okolnosti. Zadatak odgovornog političara sastoji se u pomirenju ove dve ideje: duhovne i svetovne“ (Krijtenburg 2015b, 9).

S druge strane, Šumanovu ideju o jedinstvenoj Evropi formirala je i istorija evropskih ratova, a posebno francusko-nemačkih sukoba. Zbog toga je Šuman još od mladosti nastojao pronaći rešenje za viševjekovni problem neprijateljstva između dve vodeće evropske nacije. Alzas i Lorena, odakle je Šumanov otac, gotovo su uvek bile uvučene u te sukobe, budući da su granična područja oduvek bogata prirodnim resursima poput uglja i čelika, materijala koji su (također) bili ključni za vojnu industriju. Još je za vreme studija Šuman shvatio da se mir može postići jedino pomirenjem između najvećih suparnika, Nemačke i Francuske. Inače, tokom Prvog svetskog rata Šuman je izbegao vojnu službu iz zdravstvenih razloga, ali je služio u administraciji pod nemačkom upravom u Loreni. Ipak, užasi Prvog svetskog rata oblikovali su velikim delom njegovu kasniju viziju o neophodnosti jedinstvene Evrope, a iskustvo na razmeđi dve države koje su u nekoliko decenija dva puta promenile svoje granice, a sa time i vršile promene nacionalne pripadnosti stanovništva, učvrstili su njegovu ideju o ujedinjenju Evrope kroz mir i saradnju.

Šuman je svoju politiku pomirenja započeo čim se Lorena vratila Francuskoj nakon Prvog svetskog rata 1918. godine, a on je postao njen predstavnik u francuskom parlamentu 1919. godine. Nastavio je dosledno da sprovodi tu politiku čak i za vreme Drugog svetskog rata, kada je, kao parlamentarac, bio zatvoren od strane Gestapoa. Nakon bega iz zatvora, utočište je nalazio u manastirima (*Vatican News* 2021). Smatrao je da crkva i država treba da budu razdvojene, ali i da se međusobno nadopunjuju (Krijtenburg 2015, 10). Nakon Drugog svetskog rata nastavio je da neumorno radi na francusko-nemačkom pomirenju kao visoko pozicionirani član Pokreta narodnih republikanaca (*Mouvement Républicain Populaire*) hrišćansko-demokratske političke stranke, osnovane 1944. godine nakon oslobođenja Francuske. Kao premijer i ministar spoljnih poslova, ulagao je napore u pravcu francusko-nemačkog pomirenja tokom čega je nastala njegova čuvena Deklaracija. Za Šumana i njegov MRP koji je kreirao sopstveni politički put, ali i bio inspirisan katoličkim socijalnim učenjem, za izgradnju stabilnog društva bili su ključni socijalna pravda, demokratske vrednosti države, pomirenje, solidarnost i evropsko jedinstvo. Šuman je verovao da čovek i njegova duhovna dimenzija moraju imati centralnu ulogu u politici i ekonomiji, što se nalazi i u Kompendiju socijalnog nauke Crkve (br. 384)

(Krijtenburg 2015a, 146). Uostalom, njegove veze sa Crkvom potvrđene su time što ga je 2021. papa Franja proglasio „slugom Božijim“ zbog doprinosa miru, pomirenju i stvaranju evropske zajednice, prepoznajući njegov politički rad kao izraz hrišćanskih vrednosti. Ne treba smetnuti s uma da su osim njega i drugi „osnivački očevi“ evropskih zajednica bili posvećeni vernici Rimokatoličke crkve, koji su zastupali određeni stepen religijskih uticaja u politici. Između ostalog, njihove stavove treba sagledavati i u vremensko-prostornom posleratnom kontekstu percepcije od sovjetske (ateističke) pretnje. Žan Mone (Jean Monnet), Alcide de Gasperi (Alcide de De Gasperi) i Konrad Adenauer (Konrad Adenauer) bili su hrišćanski demokrati, dok je jedini socijalist među njima bio Pol-Henri Spak (Paul-Henri Spaak) (Sutherland 2010, 415).

Šumanova vizija, zajedno sa dugom istorijom ideja o stvaranju jedinstvene Evrope, te duhovnim i političkim iskustvima ovog političara postala je temeljem ideje o Evropskoj uniji, zasnovane na miru, saradnji i zajedničkim vrednostima. Njegova vizija bliže političke saradnje vodila je kroz podsticanje i produbljivanje ekonomske integracije među susedima. Kinhart navodi da su Evropi bile potrebne više od dve hiljade godina da bi mirno uspostavila pluralistički evropski politički poredak i prepoznala Evropljane kao građane sopstvenog ujedinjenog, ali raznolikog kontinenta, na osnovu Šumanove vizije (Kühnhardt 2008, 267). Čak i u aktuelnom istorijskom periodu, Evropi je trebalo trideset godina od panevropskog pokreta i ideja Aristida Briana, do kolektivne želje da se prevaziđu nasleđa dva traumatična rata. I zaista, to je nesumnjivo bio jedan od pokretačkih uslova kada su političari posleratne Evrope počeli da pretvaraju ovu viziju u stvarnost. Odlučujuću ulogu u tom pravcu imao je Robert Šuman.

Njegova dva obraćanja u skupštini Ujedinjenih nacija govore u prilog tome. U svom govoru na Generalnoj skupštini (3. zasedanje, 28. septembar 1948), on prvo govori o potrebi da se Nemačka integriše u evropsku demokratiju i da ratovi treba da budu deo prošlosti. Prošlost Šuman ne želi da zaboravi već da je prevaziđe, što se može postići kroz svest da „živimo u eri velikih ekonomskih celina i moćnih političkih saveza. Evropa se mora ujediniti da bi opstala. Francuska je odlučna da radi na tome sa svom svojom snagom i posvećenošću. Već se stvara evropsko javno mnjenje, a konkretni naponi već poprimaju oblik i predstavljaju prve korake na novom putu...“ (Schuman 1948). On tvrdi da „ekonomska unija podrazumeva političku saradnju. Ideje o federaciji i konfederaciji su predmet rasprave... U dogovoru sa belgijskom vladom, francuska vlada je predložila da se sprovede inicijativa za sazivanje predstavničke skupštine evropskog javnog mnjenja, koja bi pripremila plan za organizaciju Evrope.“ (Schuman 1948). Nastavljajući da širi svoju ideju, on iduće godine na istom mestu govori kako je Savezna Republika Nemačka dobila prvog predsednika i prvog

kancelara nakon rata i nada se da će se „Nemačka obavezati na put koji će joj omogućiti da ponovo pronađe svoje mesto u zajednici slobodnih nacija”, počevši od te organizacije čiji je Savet Evrope preteča (Schuman 1949).

U maju 1950. godine kao ministar spoljnih poslova Francuske, predstavio je konačno i svoju Deklaraciju.⁴ Dokument počiva na tri aspekta: mir, ekonomija i buduća zajednička „visoka vlast“. U Deklaraciji je naglašena i civilizacijska misija evropskog povezivanja u postizanju i održavanju trajnog mira (Vukasović 2020, 43). Da bi se mir uopšte izgradio, Šuman piše u svojoj Deklaraciji da je neophodno na prvom mestu „prevazilaženje vekovnog neprijateljstva između Francuske i Nemačke. Svaka akcija ka ujedinjenju Evrope mora prvenstveno obuhvatiti ova dva naroda (Schuman 1950).“ A da bi se to ostvarilo, nakon pomirenja, potrebno je „stavljanje francusko-nemačke proizvodnje uglja i čelika pod zajedničku Visoku vlast⁵ u organizaciji otvorenoj za učešće svih evropskih zemalja (Schuman 1950).“⁶ Na taj način bi „zajedničko upravljanje proizvodnjom uglja i čelika momentalno uspostavilo zajedničke temelje za ekonomski razvoj, kao prvi korak ka Evropskoj federaciji. Ovo će promeniti sudbinu regija koje su dugo bile posvećene proizvodnji ratnog naoružanja i koje su zbog toga neprekidno bile žrtve sukoba (Schuman 1950).“ Budući da su se nakon 1945, u Africi povelili antikolonijalni ratovi koji su vodili ka osamostaljivanju velikog broja evropskih poseda i formiranju afričkih država Šuman upozorava kako njegova Deklaracija nudi rešenje po kojem bi „ova proizvodnja bila ponuđena celom svetu, bez razlike i izuzetaka, sa ciljem povećanja životnog standarda i očuvanja mira, kao i ispunjenja jednog od osnovnih zadataka Evrope – razvoja afričkog kontinenta“ pa samim time i prestanak sukoba.

Da bi se ove ideje sprovele u delo Šuman predlaže formiranje Visoke vlasti, preteče današnje Evropske komisije. U tom smislu on je rekao u Deklaraciji da će „Zajednička Visoka vlast, koja će nadgledati celokupni sistem, biti sastavljena

⁴ Američki državni sekretar Din Ačeson (Dean Acheson) ohrabrivao je Šumana da Francuska treba da pokaže liderske sposobnosti u Evropi, uključujući i bližem povezivanju sa Nemačkom. Prema: Dinan 2010, 42-43.

⁵ Evropska zajednica za ugalj i čelik stvorila je svoje nadnacionalne i druge organe: Evropski parlament (Skupština, Evropska parlamentarna skupština), Savet (Savet Evropske unije, Savet ministara), Evropsku komisiju (Visoka vlast, Komisija Evropskih zajednica), Sud pravde, a vremenom su obrazovani i drugi organi: Evropski savet, Evropska centralna banka, itd. Prema: Orlović 2009, 169.

⁶ Otvorenost ka proširenju, tj. prijemu novih zemalja u članstvo, osim čl. 49. Ugovora o Evropskoj uniji, još od razmatranja aplikacija Grčke, Španije i Portugala pre više od četiri decenije uslovljeno je i stanjem demokratije i ljudskih prava. Prema: Petrović, Kovačević, Radić Milosavljević 2023, 23.

od nezavisnih ličnosti, imenovanih na ravnopravnoj osnovi od strane vlada članica. Predsednika će izabrati vlade zajedničkim dogovorom, a njegove odluke biće obavezujuće za Francusku, Nemačku i druge članice (Schuman 1950).“ Da bi se rad nadgledao od strane visoke neutralne institucije trebalo bi da „Predstavnik Ujedinjenih nacija bude zadužen da dva puta godišnje podnese izveštaj o radu Visoke vlasti, posebno u vezi sa očuvanjem njenih mirovnih ciljeva. Osnivanje Visoke vlasti ni na koji način ne dovodi se u pitanje vlasništvo preduzeća. U sprovođenju svojih zadataka, Visoka vlast će uzeti u obzir nadležnosti Međunarodne uprave za Rur, kao i sve obaveze koje su do tada bile nametnute Nemačkoj dok one ne budu okončane“ (Schuman 1950). Dakle, Šumanovo mirotvorstvo u Deklaraciji dobija konkretnu snagu kroz ekonomski interes, jer povezivanje francuske i nemačke proizvodnje uglja i čelika, ali i ekonomskih interesa ostalih budućih članica, stvara međuzavisnost koja rat čini ne samo nezamislivim, već i materijalno nemogućim. Visoka vlast treba da osigura ovu stabilnost kroz nadnacionalnu kontrolu ključnih resursa, čime se sprečava ekonomsko nadmetanje koje bi moglo dovesti do novih sukoba i umesto toga podstiče zajednički razvoj i mir.

Razmišljajući o miru na Starom kontinentu, ali i o korišćenju ekonomije i zajedničkog organa vlasti u tom cilju, Šuman postavlja temelje onoga iz čega će se roditi buduća Evropska unija. Zbog toga njegove reči se mogu smatrati proročcima za nastanak EU kada kaže: „Gotovo pet godina nakon bezuslovne kapitulacije Nemačke, Francuska preduzima prvi odlučujući korak prema izgradnji Evrope i uključuje Nemačku u ovaj poduhvat... Iz svega ovoga rodiće se Evropa – čvrsta i ujedinjena Evropa“ (Probst 2003, 47–48). Šumanove zamisli, iskazane u govorima pred Ujedinjenim nacijama, dobile su pravni iskaz u Ugovoru iz Pariza iz 1951. godine, kojim je ustanovljena Evropska zajednica za uglj i čelik, uz podršku Belgije, Luksemburga, Holandije, Zapadne Nemačke, Francuske i Italije. Šumanova i Moneova ideja o prenosu nadležnosti na nadnacionalni organ (Visoka vlast) predstavlja manifestaciju logike o prednostima integrativnih procesa u cilju prevazilaženja ekonomskih i drugih sporova među članicama (Hiks 2007, 49–50).

Međutim, čvrstina ujedinjene Evrope neće ležati isključivo na ekonomskoj saradnji i integraciji. Dodatni motivi su bila negativna iskustva dva svetska rata (uz svu ljudsku, materijalnu i drugu devastaciju), te realnost Hladnog rata, uz približavanje i podršku Sjedinjenih Američkih Država. Ta okolnost je učinila Evropsku zajednicu političkim kao i ekonomskim projektom. Politika odvajanja od istoka stvorila je osećaj zajedništva i zajedničkih interesa, koji su nadilazili stvarne razlike između zapadnoevropskih nacionalnih država (Probst 2003, 49–50). A što se tiče ekonomije kao razloga za nastanak EU, treba imati na umu da

su se evropske države u početku vodile prvenstveno za interesima sopstvenih industrija i posleratnim oporavkom, pre nego za „zajedničkim dobrom“ Evrope na koje je mislio Toma Akvinski. To je bio slučaj čak i sa onima koje su bile članice Zajednice za ugalj i čelik koje su nevoljno prihvatale ustupke u tržišnoj politici i odbijale predaju kontrole nad nacionalnim resursima i cenama.

Pa ipak, važnost Šumanove „Deklaracije“ nalazila se u simbolici. Nejasna retorika, posebno izrazi poput „Visoke vlasti“, ipak su imali svoju svrhu: uspostavljen je prvi nadnacionalni pilot-projekt saradnje. Srećom, rane godine integracije bile su povoljne za razvoj saradnje, što je omogućilo nadnacionalnim vlastima da usmeravaju proces na način koji nije nailazio na otpore osnivačkih država. Ovaj uspeh potvrdio je verovanje da nadnacionalna agencija može funkcionisati i čak biti korisna. Takav razvoj događaja potaknuo je političare da preuzmu slogane i fraze evropskog jedinstva, kako bi nastavili ostvarivati svoje tradicionalne nacionalne ciljeve, ali sada u novom i, možda, malo civilizovanijem jeziku (Lovett, 1996, 454–455). Na kraju možemo reći da je Šumanov plan, koji je inicirao Žan Mone doveo do stvaranja Evropske zajednice za ugalj i čelik (EZUČ), koja je postala temelj evropske integracije. Francuska je smatrana vodećom državom u uspostavi Evropske ekonomske zajednice (EEZ) i Evropske zajednice za atomsku energiju (EURATOM), koje su, zajedno s EZUČ-om, činile glavne institucije Evropske zajednice (EZ). Žan Mone i Robert Šuman bili su zagovornici izgradnje nadnacionalne Evrope. Međutim, suprotno uobičajenom mišljenju da je francuski doprinos evropskoj integraciji bio jednostavno rezultat nadnacionalne ideje osnivača, „francuska inicijativa prema Evropskoj zajednici takođe je bila proces maksimiziranja nacionalnih interesa – političkih i ekonomskih. Integrisana Evropa nije nastala isključivo iz humanitarnih impulsa idealističkih osnivača, već i iz pragmatične svesti o sopstvenim nacionalnim interesima“ (Lee 2004, 107).

Komparativna analiza dve vizije ujedinjene Evrope

Julije Alberoni i Robert Šuman zalagali su se, svako u svojoj epohi (i sa svojim metodama), za trajni mir u Evropi. Obojicu povezuje crkveno-politički angažman, ali dok je Alberoni koristio religiju kao sredstvo moći i savezništava u tadašnjoj geopolitici, Šuman je iz hrišćanskih vrednosti crpeo inspiraciju za dugoročni mir među evropskim narodima. Dok je Alberoni predlagao Perpetualnu dijetu kao mehanizam za arbitražu među hrišćanskim suverenima, Šuman je zagovarao nadnacionalnu zajednicu zasnovanu na ekonomskom povezivanju država.

Obojica su smatrali da je ključ stabilnosti sprečavanje ratova među evropskim silama, pri čemu je Alberoni verovao da će to postići kampanjom protiv Osmanskog carstva, dok je Šuman zagovarao ekonomsku saradnju kroz zajedničku proizvodnju uglja i čelika. Alberoni je nastojao organizovati Evropu kroz sistem međunarodne arbitraže i vojnih sankcija protiv država koje bi narušavale mir, dok je Šuman verovao u postepenu političku integraciju, počevši s ekonomskim sektorima koji bi kasnije doveli do političkog jedinstva.

Obojica su posmatrali teritorijalne pretenzije kao ključni uzrok sukoba, ali je Alberoni video rešenje u podeli i ravnoteži moći, dok je Šuman težio zajedničkoj suverenosti i nadnacionalnim institucijama. Koncept „evropskog mira” kod Alberonija ima verski i vojni karakter, gde hrišćanski vladari moraju da sarađuju protiv spoljnih neprijatelja ili „neposlušnih članica”, dok je kod Šumana naglasak na ekonomskoj i političkoj koheziji nezavisno od religije i nacionalnih interesa. Oba plana uključuju institucionalne mehanizme: Alberoni je predložio Perpetualnu dijetu u Regensburgu kao stalno telo za rešavanje sukoba, dok je Šuman postavio temelje za Evropsku zajednicu za ugalj i čelik, kao nukleus današnje Evropske unije. Alberoni je bio uveren da se mir može postići ograničavanjem moći pojedinih država, dok je Šuman smatrao da se moć mora podeliti kroz supranacionalne institucije, čime bi države postale međusobno zavisne i manje sklone sukobima. Iako su obojica imali dugoročne vizije, Alberoni je zamišljao Evropu kao konfederaciju hrišćanskih država, dok je Šuman težio postupnoj integraciji ka federalnoj Evropi. Razlika je i u njihovom geopolitičkom kontekstu: Alberoni je delovao u doba dinastičkih sukoba i osmanske pretnje, dok je Šuman oblikovao ideju mira u posleratnoj, hladnoratovskoj Evropi.

Za Julija Alberonija, ujedinjena Evropa predstavlja pre svega politički prostor ravnoteže među suverenim dinastijama zapadnohrišćanskog sveta, a ne strogo određenu geografsku celinu, pri čemu granice ne proizlaze iz prirodnih ili etničkih činjenica, već iz političkih dogovora usmerenih ka očuvanju trajnog mira. U njegovoj koncepciji, Rusija i Osmansko carstvo ostaju izvan Evrope ne zbog prostorne udaljenosti, već zbog nespojivosti sa pravnim, kulturnim i religijskim normama koje Alberoni vidi kao temelj evropskog poretka, čime pripadnost Evropi postaje pitanje političke i društvene kompatibilnosti, a ne geografskog kontinuiteta. Slično tome, Robert Šuman sredinom XX veka oblikuje viziju ujedinjene Evrope koja se zasniva na političko-institucionalnoj integraciji, pri čemu države učesnice otelotvoruju i zastupaju vrednosti demokratije, vladavine prava i solidarnosti nasuprot jednopartijskom socijalističkom sistemu. Kod Alberonija, geografski okvir Evrope ostaje fluidan i dinamičan, zavisan od političke potrebe za ravnotežom snaga, dok kod Šumana prostor Evrope postepeno

poprima institucionalne granice, koje se ipak i dalje definišu na osnovu političke i vrednosne kompatibilnosti, a ne prirodne ili kulturne determinisanosti.

Ovakva uporedna analiza pokazuje da ni Alberoni ni Šuman ne posmatraju Evropu kao statičan geografski entitet, već kao dinamičnu političku konstrukciju čije granice proizlaze iz funkcionalnih, normativnih i institucionalnih kriterijuma. U oba slučaja, prostor Evrope se ne posmatra kroz prirodne granice, već kroz sposobnost država da učestvuju u zajedničkom poretку zasnovanom na unapred definisanim političkim principima. Time Evropa kod Alberonija postaje prostor održavanja dinastičke ravnoteže i stabilnosti zapadnohrišćanskog sveta, dok kod Šumana prerasta u projekat političke transformacije kroz nadnacionalne institucije i zajednički pravni okvir. Razlike između njih odražavaju različite istorijske kontekste, ali ih povezuje zajednička ideja da Evropa nije data kartom, već izborom političkog delovanja i vrednosnog usaglašavanja. Politička geografija u ovom slučaju služi kao ključ za razumevanje da granice Evrope nisu odraz prirodnih faktora, već rezultat političke volje da se definišu pravila pripadnosti i modeli zajedničkog delovanja.

Na kraju, dok Alberonijeva vizija nije bila realizovana, Šumanov plan je postao temelj moderne Evropske unije, ali obojica su ostavili intelektualni doprinos razvoju ideje o evropskoj saradnji kao alternativu ratu. Uslovi u kojima su stvarali, ratovi, ideološke osnove, prostorno-vremenski konteksti bili su različiti pa su se i njihovi planovi shodno tome razlikovali. Uporedni prikaz u nastavku služi ne kako bi se prikazale očekivane razlike (imajući u vidu sve spomenute diskrepance), već kako bi se uputilo na postojanje motiva koji se ponavljaju o obe istorijske epohe: pomirenje, ideje o međunarodnoj integraciji, promatranja uloge Crkve i ideja o podeli vlasti kao demokratskoj tekovini. U tom smislu, ovaj rad nastoji da pruži doprinos u razumevanju evolucije evropskih vrednosti, posebno onih koje se odnose na prevazilaženje sporova, i njihovoj kontinuiranoj relevantnosti na Starom kontinentu.

Tabela 1: pojednostavljeni prikaz osnovnih ideja o evropskoj integraciji kod Šumana i Alberonija

ASPEKT	ALBERONI	ŠUMAN
Cilj integracije	Ravnoteža moći u Evropi, pomirenje između rimokatolika i protestanata	Mir i pomirenje među narodima
Pristup integraciji	Politički dogovori i preraspodela teritorija	Postepeno stvaranje zajedničkih institucija
Uloga Crkve	Crkva ne učestvuje u političkom oblikovanju Evrope; Vatikan ne traži teritorije	Crkva kao moralni autoritet, ali odvojena od države
Metoda djelovanja	Politički savezi, vojni i teritorijalni dogovori	Diplomatska inicijativa, ekonomska saradnja (npr. EZUČ)
Vizija vlasti	Centralizovana vlast s jakom vladarskom kontrolom; Perpetualna dijeta kao mehanizam za rešavanje sukoba	Demokratske institucije s uključenjem svih evropskih naroda

Izvor: Autor.

Zaključak

Ovo istraživanje polazi od pretpostavke da ideje o jedinstvenoj Evropi imaju kontinuiranu političku i intelektualnu relevantnost, uprkos promenama istorijskog konteksta. Upoređivanjem političkih vizija Julija Alberonija i Roberta Šumana, rad ukazuje na srodnost njihovih težnji ka nadnacionalnom miru i saradnji, uprkos vremenskoj i konceptualnoj udaljenosti. Alberoni predlaže savez evropskih država, trajne kontinentalne organe vlasti i pravednu podelu teritorija, što ga u određenoj meri čini prethodnikom savremene ideje evropske integracije. Međutim, njegove metode ostaju geopolitički pragmatične i usmerene na balans moći među tadašnjim dinastijama i državama, te podrazumevani rat hrišćanskih sila protiv Osmanskog carstva radi oslobađanja kontinenta od „vanevropskih“ sila. Za razliku od njega, Šumanova vizija, u sasvim drugačijem vremensko-prostornom i ideološkom kontekstu, bila je demokratska, dugoročna i utemeljena na ekonomskoj saradnji i pomirenju. Poređenje Alberonijevih

predloga i Šumanovog modela donosi sledeće razlike. Kada je reč o cilju integracije, Alberonijevi predlozi bili su usmereni na očuvanje ravnoteže moći i sprečavanje dominacije pojedinih sila, dok je Šumanov plan imao za cilj da osigura trajni mir kroz ekonomsku integraciju, posebno između Francuske i Nemačke, kako bi se sprečili budući ratovi. Poredeći metode, nameće se zaključak da je Alberoni predlagao podelu teritorija i uspostavljanje Perpetualne dijetе kao načina za postizanje političke stabilnosti. Šuman se fokusirao na ekonomsku integraciju ključnih industrija (ugalj i čelik) kao temelja za širu političku saradnju.

Govoreći o institucionalnom okviru, Alberonijevi predlozi nisu doveli do stvaranja trajnih nadnacionalnih institucija, premda on jeste učestvovao u dinamici uravnoteženja snaga na kontinentu, prvenstveno u ime španske krune. Šumanov plan rezultovao je stvaranjem EZUČ-a, prve nadnacionalne institucije koja je postavila temelje današnjoj Evropskoj uniji. Što se tiče vremena i konteksta, Alberoni je delovao u vremenu apsolutističkih monarhija i dinastičkih sukoba, što je ograničilo sprovođenje njegovih predloga. Šumanov plan je nastao nakon Drugog svetskog rata, u vreme kada je postojala snažna želja za mirom i saradnjom među evropskim narodima i značajan podsticaj Sjedinjenih Američkih Država da se kroz integraciju Stari kontinent odupre pretnji Sovjetskog saveza i ostalih članica Varšavskog pakta. Iako su oba državnika prepoznala potrebu za evropskom saradnjom, Šumanov pristup ekonomskoj integraciji kroz nadnacionalne institucije pokazao se uspešnijim i dugotrajnijim, a Alberonijeve ideje doprinele su konceptualnim razmatranjima evropskog političko-bezbednosnog povezivanja. U oba slučaja radi se o političarima i misliocima evropskog formata koji su ostavili pečat u istoriji integracije Starog kontinenta. Konačno, u temelju ove komparativne analize leži spoznaja da, iako Alberoni i Šuman dele viziju trajnog mira kroz nadnacionalni poredak, njih razdvaja ključna politička dilema epohe – odnos prema ratu kao sredstvu stabilnosti – dok istovremeno paralelno ukazuju kako slične ideje mogu proizaći iz biografija radikalno različitih aktera: jednog kardinala u službi realpolitike i jednog laika čije je političko djelovanje nadahnuto načelima hrišćanske etike.

Bibliografija

- Alberoni, Giulio. 1913. „Cardinal Alberoni’s Scheme for Reducing the Turkish Empire to the Obedience of Christian Princes: And for a Partition of the Conquest Together with a Scheme of Perpetual Dyet for Establishing the Publick Tranquility”. *The American Journal of International Law* 7 (1): 83–107.
- Belić, Miljenko. 1992. „Nagodba među vukovima – ili poziv savjesti za opće dobro: Toma Akvinski o državi”. *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu* 47 (1): 35–53.
- Berdani, Stefano. 1861. *Storia del Cardinale Giulio Alberoni*. Paicenza: Francesco Solari.
- Beširević, Violeta. 2013. „Ustav bez demosa: zašto Evropska unija (ipak) ima ustav”. *Pravni zapisi* 4 (1): 27–61.
- Cole, Darrell. 1999. “Thomas Aquinas on Virtuous Warfare”. *Journal of Religious Ethics* 27 (1): 57–80. <https://doi.org/10.1111/0384-9694.00005>.
- Čapek, Jan. 1981. „Jan Amos Komensky kao latinist”. *Latina et Graeca* 1 (17): 27–36.
- Dinan, Dezmon. 2010. *Menjanje Evrope – Istorija Evropske unije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Eleftheriadis, Pavlos. 2003. “Cosmopolitan law”. *European Law Journal* 9 (2): 241–263. <https://doi.org/10.1111/1468-0386.00177>.
- Fitzgibbon, Russell H. 1942. “Alberoni and International Organization”. *Social Science* 17 (4): 375–382.
- Galtung, Johan. 1996. *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. London: SAGE Publications Ltd.
- Gold, Sharon Anderson. 2004. „Kosmopolitska prava – Kantov pristup večnom miru”. *Belgrade Philosophical Annual* 17: 148–156.
- Hiks, Sajmon. 2007. *Politički sistem Evropske unije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Hurrell, Andrew. 1990. “Kant and the Kantian paradigm in international relations”. *Review of International Studies* 16 (3): 183–205.
- Kant, Immanuel. 1996. „Prema vječnom miru”. *Politička misao* 33 (1): 3–9.
- Knežević-Predić, Vesna and Janja Simentić. 2015. “Serbia and International Law at the Crossroads of Centuries: The Serbian Approach to International Law Until the Beginning of the First World War”. In: *Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu*, edited by Vesna Knežević-Predić, 181–201. Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.

- Krijtenburg, Margriet. 2015a. "Robert Schuman's Commitment to European Unification: The Inspiring Role of his Roman Catholic Faith". *Philosophia Reformata* 80 (1): 140–157.
- Krijtenburg, Margriet. 2015b. "Robert Schuman: Principal Architect of the European Union". *Market Culture and Ethics Research Papers* 1 (3): 1–31.
- Kühnhardt, Ludger. 2008. *European Union – The Second Founding: The Changing Rationale of European Integration*. Baden-Baden: Nomos.
- Lavenex, Sandra. 2016. "On the fringes of the European peace project: The neighbourhood policy's functionalist hubris and political myopia". *The British Journal of Politics and International Relations* 19 (1): 63–76. <https://doi.org/10.1177/1369148116685261>.
- Lee, Jae-Seung. 2004. "The French Road to European Community: From the ECSC to the EEC (1945–1957)". *Journal of International and Area Studies* 11 (2): 107–123.
- Lesaffer, Randall. 2025. "The 18th-century Antecedents of the Concert of Europe II: The Quadruple Alliance of 1718". *Oxford Public International Law*. <https://opil.ouplaw.com/page/quadruple-alliance>.
- Lovett, Albert W. 1996. "The United States and the Schuman Plan. A Study in French Diplomacy 1950–1952". *The Historical Journal* 39 (2): 425–455.
- Mastnak, Tomaž. 1998. "Abbe de Saint-Pierre: European Union and The Turk". *History of Political Thought* 19 (4): 570–598.
- Orlović, Slobodan. 2009. „Pravni položaj organa izvršne vlasti Republike Srbije i Evropske unije“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 1: 167–187.
- Palayret, Jean-Marie. 2022. "The Schuman Declaration of 9 May 1950". In: *Narrating Europe: Speeches on European Integration (1946–2020)*, edited by Michael Gehler, Maria Eleonora Guasconi and Francesco Pierini, 85–107. Baden-Baden: Nomos,
- Franjo. 2018. *Gaudete et Exsultate: O pozivu na svetost u savremenom svetu (br. 14 i 87)*. Vatikan: Tiskovni ured Svete Stolice.
- Petrović, Miloš, Maja Kovačević i Ivana Radić Milosavljević. 2023. *Srbija i Evropska unija dve decenije nakon Solunskog samita*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Petrović, Nenad Ž. 2009. „Evropska zajednica naroda u idejama Adolfa Hitlera i nacionalsocijalističkoj praksi“. *Strani pravni život* 2: 345–357.
- Probst, Lotar. 2003. „Founding Myths in Europe and the Role of the Holocaust“. *New German Critique* 90: 45–58.

- Russell, W.M.S. 2004. "William Penn and the Peace of Europe". *Medicine, Conflict and Survival* 20 (1): 19–34.
- Sabine, George H. and Thomas L. Thorson. 1973. *A History of Political Theory, 4th edition*. Hinsdale, IL: Dryden Press.
- Schuman, Robert. 1948. "Speech at the United Nations General Assembly, 3rd Session". 28 September 1948. <https://www.schuman.info/UN4849.htm>.
- Schuman, Robert. 1949. "Speech at the United Nations General Assembly, 4th Session". 23 September 1949. <https://www.schuman.info/UN4849.htm>.
- Schuman, Robert. 1950. "Declaration and the Birth of Europe." 9 May 1950. <https://www.schuman.info/9May1950.htm>.
- Spinelli, Altiero, and Ernesto Rossi. 1942. "Towards a Free and United Europe. A draft Manifesto". Accessed 25 August 2025. <https://www.istitutospinelli.it/il-manifesto-di-ventotene-in-tutte-le-lingue-dellue/>.
- Sutherland, Peter D. 2010. "Europe: Values and Identity". *An Irish Quarterly Review* 99 (396): 415–426.
- Tepešić, Goran and Nemanja Džuverović. 2015. „Rat koji je trebalo da okonča sve ratove – mir u evropskoj nauci između 1918. i 1939. godine“. In: *Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu*, edited by Vesna Knežević-Predić, 219–235. Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.
- Vatican News. 2021. "Robert Schuman, father of European unity, on path to sainthood". 19 June 2021. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2021-06/robert-schuman-father-of-european-unity-on-path-to-sainthood.html>.
- Vesnitch, Milenko R. 1913. "Cardinal Alberoni: An Italian Precursor of Pacifism and International Arbitration". *The American Journal of International Law* 7 (1): 51–82.
- Vukasović, Dejana. 2020. *Constructing a (EU)ropean identity: The Balkans and the Western Balkans as The Other*. Belgrade: Institute for Political Studies,.
- Webel, Charles, and David P. Barash. 2013. *Peace and conflict studies, 3rd ed*. London: SAGE Publications Ltd.
- Živojinović, R. Dragoljub. 1989. *Uspon Evrope (1450–1789)*. Novi Sad: Matica srpska.

Darko GAVRILOVIĆ

**RECONCILIATION AND COOPERATION IN EUROPE IN THE POLITICAL CONCEPTS
OF GIULIO ALBERONI AND ROBERT SCHUMAN**

Abstract: This paper offers a comparative analysis of the ideational pursuits of two thinkers—Giulio Alberoni and Robert Schuman—regarding pan-European political cooperation and reconciliation. The central research question is whether their ideas, despite differing approaches, were directed toward achieving the same goal — lasting peace in Europe. Using content analysis of Alberoni’s “Scheme” as well as two speeches Schuman gave at the United Nations and his 1950 Declaration, the paper explores Alberoni’s concept of European unification through military alliances and territorial redistribution, contrasted with Schuman’s economic integration model based on shared interests. Despite the considerable historical and contextual distance between the two political thinkers — which prevents drawing absolute parallels — this comparison is academically relevant in light of their views on overcoming conflict through European integration, political cooperation, and ideological ties such as the influence of religion on politics. The findings show that both models had a peace-building character, but that modern European integration was primarily achieved through economic mechanisms rather than military-political dominance. Furthermore, Christian influence is evident in both visions, though more explicit and dominant in Alberoni’s ideas — shaped by his era and framed within the notion of Europe as a Christian continent. The paper concludes that Schuman’s vision represents a realized model of European unity through institutionalized cooperation, while Alberoni’s academically underexplored plan remains a historical example of early geopolitical thought about a united Europe.

Keywords: European integration, reconciliation, Christianity, international relations, military alliances, international organization-building.

PRIKAZI

What makes Cold War II different from the previous one?

Vladimir TRAPARA¹

Richard Sakwa, *The Culture of the Second Cold War*, Anthem Press, London and New York, 2025.

Few international relations researchers would dispute that the world has, for some time now, been in the midst of a new cold war, with the U.S.-led Political West on one side and Putin's Russia—and increasingly China—the other. In his latest book, Richard Sakwa builds upon his extensive body of work, picking up where his previous book (Sakwa 2023) left off. While the earlier volume examined the question of responsibility for the Second Cold War, the new one proceeds into analyzing its distinctive culture—characterized by an extreme polarization, “unprecedented outside of wartime”—that distinguishes it from its predecessor (Sakwa 2025, 5–6). Sakwa reiterates many of the key arguments he has put forth before, but—as always—demonstrates his skill in refining and rearticulating them, introducing new terms and conceptual distinctions along the way. The book arrives at the critical moment. Although Sakwa only sporadically references the second Trump administration (the manuscript was evidently completed before the most recent U.S. elections), his insights take on even greater significance amid the transition in the White House. Moreover, the book's concise format (fewer than 200 pages) allows readers to absorb its arguments quickly, keeping pace with the profound shifts in international politics.

Sakwa (2025, 3) argues that the world has “sleepwalked” into a new cold war. This suggests that the so-called “cold peace” phase between the two cold wars was merely a brief interlude—a short “nap” before reawakening to renewed confrontation between the (in the meantime expanded) U.S.-led Political West and its Eastern alternatives, for which Sakwa (2025, 49–52) introduces a new term: Political East. As in his previous book, he sees an exit from this cold war dynamic in the existing framework of international law, i.e., a revival of the UN Charter-based system established back in 1945. Before such a resolution could be realized, a thorough analysis of the specific culture of Cold War II is needed. Analyzing Cold War II to transcend it is exactly the purpose to which Sakwa (2025, 159) dedicates

¹ Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9975-6446>.

the book. Although this culture rests upon the same fundamental “Manichean clash” of world orders outlined in his previous work—between Western “democratic internationalism” and Eastern “sovereign internationalism”—the author now offers a more detailed exploration of its defining features.

One of these features is militarism, evident in inflated military budgets, eroding concept of neutrality, and a definition of national security as preparing for war rather than maintaining peace, without the constraints to the use of force which were in place during Cold War I (Sakwa 2025, 60–65). Another is the suppression of dissent within the blocs, but—absent a clear ideological divide—on much blurrier terms (Sakwa 2025, 65–69). Then, there is the phenomenon of “hermeticism”, defined as “inability to process information, views and perspectives coming from outside the system”, whether from the other side, or from those seeking to understand it (Sakwa 2025, 74–75). Next, there is “anti-diplomacy”—a complete demise of dialogue based on the respect for the sovereignty of others (Sakwa 2025, 75–81). Within this feature there is “democratism”, or “the instrumental deployment of values in pursuit of geopolitical goals” as the ultimate outcome of Western democratic internationalism (Sakwa 2025, 80). Finally, there is the widespread use of economic sanctions. Intended as an alternative to war, they have increasingly replaced diplomacy itself, undermining the liberal order they intend to protect (Sakwa 2025, 83–91).

A dedicated chapter of the book explores the issue of “communicative conflicts”, highlighting miscommunication as one of defining characteristics of Cold War II. According to Sakwa (2025, 99–100) and the scholars he cites, the adversaries are unable to understand each other’s logic, or view their conflict from a more holistic perspective. Not only are “culture wars” waged between societies, but also within them, with “cancel culture” or “woke wars” as the most prominent examples in the United States (Sakwa 2025, 100–101). Externally, “the enemy is no longer an ideology (communism) bound up in a state (the Soviet Union), but states (Russia, China and some others) opposing the hegemony of the West” (Sakwa 2025, 102). Sakwa (2025, 115–126) extensively writes about the “censorship-industrial complex” in the West, detailing the various actors—from media to think tanks—responsible for the “anti-disinformation campaign” against Russia.

Although much of the book, as in his previous works, focuses on Russia as the West’s primary rival in Cold War II, Sakwa (2025, 9) does not overlook China, which, as he puts it, “came late to the Cold War II party”. Furthermore, unlike in Cold War I, where China played “a relatively small part”, the Beijing-Washington clash “ultimately became the main line of division in Cold War II” (Sakwa 2025, 10). Like Russia, China is seen as a “neo-revisionist” power—one that challenges Western hegemonic practices while simultaneously upholding the UN Charter-based system

and promoting its own “win-win” agenda for “positive peace”, a “community for common destiny” (Sakwa 2025, 38–41).

This is Sakwa’s second book since the start of the Russo-Ukrainian War in which he has maintained his position that the Political West’s bears primary responsibility for Cold War II. While he does analyze Russia’s actions within the framework of the aforementioned features, his perspective remains heavily skewed toward understanding Moscow’s behavior while attributing much of the causes of the conflict to the West. A key example of this bias is his failure to adequately address Russia’s own imperialist ambitions toward Ukraine, as if Putin’s 2022 invasion was merely a reaction to Western policies and Ukrainian nationalism. Although Sakwa (2025, 10) is correct in stating that the invasion was “far from unprovoked”, unlike in one of his earlier works (Sakwa 2014), he does not offer a deeper historical analysis of the conflict that might explain Russia’s longstanding obsession with controlling Ukraine. Also, one of the most authoritative studies on the subject (Plokhly 2015), which Sakwa (2023) cited in his previous book, is absent from this volume’s bibliography. The only real acknowledgement of Russia’s imperial aspirations comes when he concedes that “Russia presented the war as an existential struggle for security, but also for civilisational identity and traditional ties between the Eastern Slavic peoples and the Russian Orthodox communality, broadly defined as the *Russkii mir*” (Sakwa 2025, 131), yet he places this on equal footing with the “ontological insecurities” of the two remaining parties to the conflict (as he sees them): the Political West and Ukrainian nationalists.

Furthermore, Sakwa appears overly optimistic about both the alignment of Russia/China policies and the UN Charter system and the potential of this system itself to resolve the current Cold War edition. It is quite difficult to reconcile Russia’s aggression in Ukraine and Chinese actions in the South China Sea with Sakwa’s (2025, 155) assertion that these two states are “conservative status quo powers” that “defend Charter principles” and that “the emergence of a Political East does not threaten the Charter International System but strengthens it”. While he is highly critical of the U.S. concept of a “rules-based order” as an alternative to UN-based international law, Sakwa overlooks the fact that China’s “community for common destiny” serves as Beijing’s own alternative for “completing” international law, and fails to acknowledge that Moscow has put forward its own alternative in the shape of “genuine multilateralism”, which seeks to reinterpret international law to justify Russia’s claimed “right” to a sphere of influence and its desired global standing (Trapara and Jović-Lazić 2024, 164–168). The reality is that nearly every major international actor advances its own alternative to the UN Charter-based system in theory while violating international law in practice. This widespread

dissatisfaction underscores the need for reform—one that takes into account the diverse visions and interests of all actors (Trapara and Jović-Lazić 2024, 169–172).

Despite these critiques and the suggestion that Sakwa should try to revisit some of his arguments in future works in order to present more convincing ways of resolving the Second Cold War, it is beyond doubt that this book can be considered a valuable addition to his bibliography. It is a must-read for anyone seeking to understand the current West-East political divide and, by extension, the broader landscape of contemporary international relations.

The paper presents findings of a study developed as a part of the research project 'Serbia and Challenges in International Relations in 2025', financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia and conducted by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade, during the year 2025.

Bibliography

- Plokhy, Serhii. 2015. *The Gates of Europe: A History of Ukraine*. New York: Basic Books.
- Sakwa, Richard. 2014. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B. Tauris.
- Sakwa, Richard. 2023. *The Lost Peace: How the West Failed to Prevent a Second Cold War*. London and New Haven: Yale University Press.
- Sakwa, Richard. 2025. *The Culture of the Second Cold War*. London and New York: Anthem Press.
- Trapara, Vladimir and Ana Jović-Lazić. 2024. "U.S. Concept of a 'Rules-Based Order' and Its Discontents: Is There a Credible Alternative?" In: *Global Security and International Relations After the Escalation of the Ukrainian Crisis*, edited by Dušan Proroković, Paolo Sellari and Rich Mifsud, 153–174. Belgrade, Rome, Clarksville: Institute of International Politics and Economics, Sapienza University, Austin Peay State University.

Vojna neutralnost i nuklearno oružje

Nataša PAJIĆ¹

Marina Kostić Šulejić, *Vojna neutralnost i nuklearno oružje: između posedovanja i zabrane – slučaj Evrope i opcije za Srbiju*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2024.

Od kada je nuklearno oružje prvi put upotrebljeno 1945. godine, pokrenute su brojne akademske diskusije, a većina istraživanja je usmerena na faktore proliferacije (Jo and Gartzke 2007; Sagan 1996; Singh and Way 2004). Manji broj istraživanja ispituje proces denuklearizacije (Stojanović 2021), a još je manje onih koja dublje istražuju prirodu odnosa između vojne neutralnosti i nuklearnog oružja. Navedenu prazninu je uočila dr Marina Kostić Šulejić, te je u svojoj najnovijoj monografiji *Vojna neutralnost i nuklearno oružje: između posedovanja i zabrane – slučaj Evrope i opcije za Srbiju* ponudila naučnoj i stručnoj javnosti opsežnu i inovativnu studiju koja se bavi pitanjem zabrane nuklearnog oružja sa fokusom na vojno neutralne države u Evropi. Monografija posebno razmatra poziciju Srbije spram zabrane, a u širem kontekstu bogatog jugoslovenskog nasleđa u oblasti razoružanja, čime autorka nastoji da popuni prazninu i u domaćoj akademskoj literaturi.

Monografija je podeljena na pet poglavlja, koja pružaju bogat uvid u istraživanu problematiku. Sledeći princip od opšteg ka posebnom, autorka najpre pruža konceptualizaciju ključnih pojmova, a zatim, kroz studije slučaja, istražuje prirodu odnosa vojne neutralnosti i nuklearnog oružja, naročito u svetlu njegove zabrane. Inicijalni motiv za dublje istraživanje jesu različiti pristupi vojno neutralnih zemalja pitanju zabrane nuklearnog oružja. Zašto se neke uzdržavaju ili protive, dok druge prihvataju zabranu?

Prvo poglavlje, koje predstavlja uvod u istraživani problem, pruža uvide u motivaciju za pokretanje istraživanja i ukratko predstavlja sadržaj knjige. Autorka ovu celinu otvara postavljanjem osnovnog pitanja, a koje održava dilemu pred vojno neutralnim državama u njihovom nastojanju da ostvare opstanak i bezbednost: posedovanje ili zabrana nuklearnog oružja – koja opcija je prava strategija za postizanje ključnih interesa vojno neutralnih država? Autorka je u tom pogledu veoma jasna, te u zabrani nuklearnog oružja vidi „vrhunsku bezbednosnu strategiju“ kojoj države treba da teže (Kostić Šulejić 2024, 11). Jedina garancija da

¹ Research Assistant, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: natasa.pajic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7231-1421>.

nuklearno oružje neće biti upotrebljeno je njegovo uklanjanje sa strateškog „menija“ država, odnosno, njegova potpuna eliminacija. U tom pogledu, argumenti koje Kostić Šulejić pruža zagovarajući nuklearno razoružanje i zabranu jesu u skladu sa promišljanjima nuklearnih pesimista. Upravo u duhu debate nuklearnih optimista i pesimista započinje sledeće poglavlje.

Drugo poglavlje čine tri potpoglavlja. U okviru prve celine, autorka predstavlja koncepte odvrtaćanja i razoružanja, suprotstavljajući argumente nuklearnih optimista i pesimista u pogledu uloge nuklearnog oružja i (ne)mogućnosti njegove upotrebe. Logika odvrtaćanja favorizuje posedovanje nuklearnog oružja. Suština je u njegovoj neupotrebi, tj. kredibilnoj pretnji da će nuklearno oružje biti upotrebljeno. Njegova svrha je da odvraća potencijalnog agresora „zbog svoje mogućnosti nanošenja neprihvatljive štete drugoj strani“ (Stojanović 2021, 48). Polazeći od toga da je nuklearno oružje doprinelo „dugom miru“ između Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Sovjetskog Saveza (SSSR), nuklearni optimisti smatraju da širenje nuklearnog oružja i u budućnosti može imati „efekte pacifikacije“ (Novičić 2005, 516; Waltz 1981). Otuda, prateći logiku odvrtaćanja, države koje poseduju nuklearno oružje nisu spremne da ga se odreknu i prihvate zabranu. S druge strane, logika razoružanja ne smatra odvrtaćanje ultimativnom svrhom nuklearnog oružja, već u prvi plan stavlja razorne posledice njegove moguće upotrebe. U osnovi ove logike jeste promišljanje da razoružanje doprinosi miru. Dakle, ovaj koncept ističe humanitarnu dimenziju budući da „u nuklearnom ratu ne može biti pobednika“ (Kostić Šulejić 2024, 20). U tom duhu, nuklearni pesimisti upozoravaju da širenje nuklearnog oružja može dovesti do Armagedona (Trachtenberg 2002). Otuda, drugo potpoglavlje je u celosti posvećeno evoluciji promišljanja i aktivnostima (inicijativama, konferencijama, predlozima) koje su vodile usvajanju Ugovora o zabrani nuklearnog oružja (*Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons – TPNW*) kao novog instrumenta nuklearnog razoružanja, koji je stupio na snagu 2021. godine (usvojen 2017. godine). Fokus je na naporima na polju razoružanja od usvajanja najvažnijeg instrumenta 1968. godine, Ugovora o neproliferaciji (*Non-Proliferation Treaty – NPT*), do danas. U okviru ove sekcije se posebno ističe razmatranje strateške stabilnosti između SAD-a i Rusije (prethodno SSSR-a), te usvajanje ugovora usmerenih na kontrolu, ograničavanje i smanjenje strateškog naoružanja.² Autorka posebno ukazuje na snažne napore SAD-a da ne dođe do usvajanja Ugovora o zabrani nuklearnog oružja, te uticajima (i pritiscima) na NATO članice i partnere, što je dovelo do pada podrške za ovaj Ugovor. SAD su čak pozivale „države članice da povuku svoje potpise sa njega“ (Kostić Šulejić 2024,

² O strateškoj stabilnosti u eri multipolarnosti videti više u: Kostić Šulejić 2022.

32). Ovaj ugovor se vidi kao značajna pretnja konceptu odvrćanja NATO-a i ostalih zemalja koje poseduju nuklearno oružje, te otuda i njihovo protivljenje.

Nuklearno razoružanje većinski podržavaju neutralne i nesvrstane zemlje, pri čemu sama neutralnost nije garancija da će zemlja prihvatiti zabranu nuklearnog oružja. Otuda, podstaknuta različitim izborima vojno neutralnih država u pogledu posedovanja i zabrane nuklearnog oružja, autorka nastoji da ustanovi konceptualni model na osnovu kojeg može objasniti vezu između vojne neutralnosti i odluke država da daju prednost posedovanju ili razoružanju i zabrani nuklearnog oružja. Ovi naponi postaju naročito značajni u svetlu usvajanja Ugovora o zabrani nuklearnog oružja. Imajući sve navedeno u vidu, u okviru trećeg potpoglavlja, autorka dolazi do seta varijabli koje će, najpre, poslužiti kao „sočiva“ za analizu pojedinačnih evropskih država (koje su vojno neutralne) i njihovog odnosa prema zabrani, a zatim omogućiti međusobnu komparaciju, te grupisanje u određene modele na osnovu zajedničkih karakteristika. Reč je o sedam varijabli koje se odnose na poreklo vojne neutralnosti (uključujući antikolonijalno i antiimperijalno osećanje), odnos prema Pokretu nesvrstanih (naročito prema SSSR-u i Indiji), stav javnog mnjenja u pogledu koncepta odvrćanja i NATO-a, razvijenost odbrambene industrije, odnos prema nuklearnoj energiji, program nuklearnog naoružanja i stavove i aktivnosti u pogledu nuklearnog razoružanja (Kostić Šulejić 2024, 43).

Treće poglavlje pravi distinkciju između vojno neutralnih država u Evropi koje se protive zabrani nuklearnog oružja (Švajcarska, Švedska) i onih koje je podržavaju (Austrija, Irska, Malta, Sveta Stolica, San Marino, Lihtenštajn). U okviru potonje grupe, autorka uvodi još jedan kriterijum razlikovanja: članstvo u Evropskoj uniji (EU). Autorka zasebno razmatra pozicije ovih zemalja u odnosu na Ugovor o zabrani, a u kontekstu pomenutih varijabli. Ovo je ujedno i najobimnije poglavlje budući da čini gotovo polovinu monografije. Takva dubinska analiza je iznedrila dva osnovna modela: (a) švajcarsko-švedski model i (b) austrijsko-irsko-malteški model, a suštinska razlika jeste u njihovom shvatanju neutralnosti. Potonji model favorizuje razoružanje i potpunu zabranu nuklearnog oružja, a osnovne karakteristike se ogledaju u negativnom odnosu prema odvrćanju, nuklearnoj energiji i članstvu u NATO savezu, ali i pozitivnom odnosu prema nesvrstanim i aktivnom zalaganju na polju nuklearnog razoružanja. Takođe, imajući u vidu uticaj na katoličke države, veoma je važna pozicija Svete Stoline, koja aktivno podržava zabranu budući da nuklearno oružje smatra „nemoralnim“ (Kostić Šulejić 2024, 151). S druge strane, države poput Švajcarske smatraju da je NPT daleko efikasniji instrument na polju razoružanja, te da je novi Ugovor o zabrani ograničenog dometa.

Autorka posebno ukazuje na problem nedovoljne pažnje koja se posvećuje pitanju razoružanja i uopšte odnosu vojne neutralnosti i razoružanja u Srbiji. Štaviše, sve vojno neutralne zemlje u Evropi su učestvovalе u pregovorima o Ugovoru o

zabrani, osim Srbije. U četvrtom poglavlju, autorka posmatra poziciju Srbije, kao vojno neutralne države i ujedno države kandidata za ulazak u EU, u kontekstu širih istorijskih okolnosti i promena unutar jugoslovenske i srpske države od 1945. godine do danas. Veći deo ovog poglavlja posvećen je jugoslovenskom nasleđu u vezi sa civilnom nuklearnom energijom i nuklearnim ambicijama, ali i diplomatiji u oblasti razoružanja. Analiza pozicije Srbije pokazuje da ona objedinjuje karakteristike oba modela, što je čini specifičnim slučajem.

U koju grupu vojno neutralnih zemalja možemo svrstati Srbiju i da li je zabrana nuklearnog oružja logičan izbor? Odgovor na ovo centralno pitanje autorka daje u petom poglavlju, koje je ujedno i zaključak ove monografije. Srbija je bliža švajcarskom modelu i autorka konstatuje da Srbija snažno podržava NPT, ali favorizuje koncept odvrćanja, zbog čega, između ostalog, ne podržava zabranu. Autorka zaključuje da Ugovor o zabrani nije logičan izbor za Srbiju, ali da tome doprinosi i izostanak interesovanja i inicijativa na polju nuklearnog razoružanja, te se ova pozicija može promeniti u budućnosti (Kostić Šulejić 2024, 218).

Na osnovu opsežne analize koju je autorka ponudila u ovoj knjizi, može se zaključiti da različito poimanje neutralnosti ima veliki uticaj na (ne)prihvatanje zabrane nuklearnog oružja. Zabranu su podržale države u kojima dominira antinuklearno raspoloženje i koje prednost daju logici razoružanja spram odvrćanja. S druge strane, većina zemalja se slaže da je NPT i dalje najbolja opcija za nuklearno razoružanje, te da Ugovor o zabrani ima ograničen domet. Budući da Vatikan aktivno zastupa zabranu, za razliku od pravoslavnih zemalja, jedno od pitanja koje može biti predmet zasebnog istraživanja jeste odnos religije i nuklearnog oružja. Na kraju, ostaje otvoreno pitanje koje se tiče implikacija Ugovora o zabrani: da li će doprineti produbljivanju jaza između država koje poseduju i onih koje ga ne poseduju ili će, pak, biti snažan impuls ka potpunoj eliminaciji ovog oružja za masovno uništenje?

Monografija autorke Marine Kostić Šulejić pruža sveobuhvatnu analizu dve različite pozicije vojno neutralnih država prema razoružanju i zabrani nuklearnog oružja, što je iznedrilo i model vojne neutralnosti koji podržava zabranu, čime je pružen važan naučni doprinos oblasti nuklearnog razoružanja. Kada je reč o Srbiji, autorka ukazuje na zanemaren aspekt jugoslovenskog nasleđa u pogledu diplomatske aktivnosti na razoružanju, što se može smatrati i svojevrsnim pozivom na njeno oživljavanje u budućnosti. Multimetodski pristup omogućio je holističko razmatranje istraživane tematike, a pored relevantne i aktuelne naučne literature, pravnih akata, organizacije fokus grupe s ekspertima, originalan doprinos ove monografije se ogleda i u analizi bogate arhivske građe. Poglavlja su sistematski organizovana, a sam tekst je pisan jasnim i razumljivim jezikom. Rat u Ukrajini i rasplamsavanje sukoba na Bliskom istoku doveli su do (ne)očekivanih geopolitičkih

potresa, što je doprinelo oživljavanju debata o upotrebi nuklearnog oružja. Pitanje smanjenja nuklearnog oružja je od izuzetnog značaja, te otuda aktuelnost i relevantnost ove knjige, koja bitno doprinosi postojećem naučnom fondu znanja u oblasti nuklearnog razoružanja. Imajući sve navedeno u vidu, ova monografija se preporučuje istraživačima, studentima studija bezbednosti, političkih i vojnih nauka, ali i svima onima koji se interesuju za oblast nuklearnog razoružanja.

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2025. godine”, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2025. godine.

Bibliografija

- Jo, Dong-Joon, and Erik Gartzke. 2007. “Determinants of nuclear weapons proliferation”. *Journal of Conflict Resolution* 51 (1): 167–194.
- Kostić Šulejić, Marina. 2022. *Strateška stabilnost u multipolarnom svetu*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kostić Šulejić, Marina. 2024. *Vojna neutralnost i nuklearno oružje: između posedovanja i zabrane – slučaj Evrope i opcije za Srbiju*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Novičić, Žaklina. 2005. „Nuklearno oružje u međunarodnoj politici“. *Međunarodni problemi* 57 (4): 505–528.
- Sagan, Scott D. 1996. “Why do states build nuclear weapons? Three models in search of a bomb”. *International security* 21 (3): 54–86.
- Singh, Sonali, and Christopher R. Way. 2004. “The correlates of nuclear proliferation: A quantitative test”. *Journal of Conflict Resolution* 48 (6): 859–885.
- Stojanović, Bogdan. 2021. *Teorija denuklearizacije: zašto države prekidaju programe nuklearnog naoružanja?*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Trachtenberg, Marc. 2002. “Waltzing to Armageddon?”. *National Interest* 69: 144–152.
- Waltz, Kenneth N. 1981. “The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better”. *Adelphi Papers* 21 (171): 1–32.

INSTRUCTIONS FOR THE AUTHORS

Journal *International Problems*/Međunarodni problemi publishes the following types of articles:

Original research article presents the results of research with clear contribution with a view of expanding and/or deepening of existing knowledge. It should be structured to include the following elements: general context and aim of research; theoretical background (review literature) clearly stated in the introduction; departing hypothesis or research question; applied methods; presentation and explanation of the results; conclusion discussing the main research findings departing hypothesis or research question.

Review article provides a comprehensive summary of research on a certain topic or a perspective on the state of the field by describing current areas of agreement as well as controversies and debates. Review article identifies gaps in knowledge and the most important but still unanswered research questions and suggest directions for future research.

Book review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and significance of a book, edited volume, and textbook. Book review should include a general description of the topic and/or problem addressed by the work in question, summary of the book's main argument, basic biographical information about the author, summary of contents, strengths and weaknesses, as well as a concluding statement summarizing reviewer's opinion of the book. Each book review should refer to at least three other academic sources.

Conference review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and importance of an international or national scientific meeting, in which the main conclusions and scientific contributions are presented.

In preparing manuscripts authors are kindly requested to comply with the following rules:

FORMAT

All types of manuscripts should be submitted in Word and saved in .doc or .docx format.

Divide the article in two separate files:

(1) **File „Cover page“**, which contains:

a. Article title;

b. Authorship data (in accordance with the below-mentioned):

- Under the title, write your name and surname (all caps) with an accompanying footnote stating your position, full name of the institution where you are employed, city, country, email address, and ORCID ID in English.
- In case of two co-authors, the names should be written next to one another, with each containing the affiliation footnote. Although manuscripts co-authored by more than two researchers are untypical, they may be considered in rare occasions, depending on the scale of the research, its topic, main elements, structure and the extent of correspondence with the Editorial Policy.
- In the footnote, the author also provides all details regarding the project under which the research presented in her/his article is conducted and/or sources of financial and other support. The author also may point to readers that some of the views presented in the article express her/his own opinion and not the one of the institution she/he works for.

Cover page example is available on the next page.

Title (font: Times New Roman, size 14, centered). I.e.:

The Russia- China strategic partnership

Author(s) name(s) (font: Times New Roman, size 12, last name capitalized, centered, with a footnote). I.e.:

Ivona LAĐEVAC¹

¹ Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E- mail: ivona@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4052-4426>.

The paper presents findings of a study developed as a part of the research project “Serbia in contemporary international relations: strategic development directions and strengthening the position of Serbia in international integrative processes – foreign-political, international economical, legal and security aspects“ (No. 179029) for the period 2011-2015, realized by the Institute of International Politics and Economics, and financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

(1) Anonymized file with the manuscript text

- This file should contain (in the following order):
 - Article title;
 - Abstract and keywords (in English language);
 - Manuscript text;
 - Reference list (bibliography);
 - Abstract and keywords (in Serbian language - Latin script).
 - In case the author(s) do not speak or write in Serbian, the Editorial team will be in charge of translating the abstract in case of acceptance for publication.

Note: this file will serve for the double-blind review procedure. As such, it must not contain the authorship data, directly or indirectly, pertaining to the first/last name, gender, nationality, institution or any other relevant characteristic in that regard.

FONT, PAGINATION

Use Times New Roman font in size 12, with single-lined spacing, and with an empty line between paragraphs.

Use continuous line numbers starting on the first page, with page numbers on the right side of the bottom of the page.

LENGTH

Articles range from 6000–8000 words (excluding abstracts and bibliography). The length of book and conference reviews essays is up to 1500 words.

LANGUAGE

The manuscripts written in Serbian and English and Serbian languages will be considered. Please use the language consistently, coherently and adequately, having in mind the academic scope of the journal. Both British and American English are equally acceptable.

TITLE

Use bold for the article title (size 14).

The title should not only accurately describe the content of manuscript (i.e. convey the main topics of the study and highlight the importance of the research) but it should be concise.

ABSTRACT AND KEY WORDS

Below the author's name include abstract of 150–200 words that describes the material presented in the manuscript.

In addition, the same abstract in Serbian Latin script should be placed at the very end of the manuscript. In case of authors whose native language is not Serbian, the Editorial Team will organize the abstract translation into Serbian.

For original research article, the abstract must summarize the entire article, including theoretical background, the departing hypothesis or research question, the aim, a concise account of the methods, a clear description of the most important findings, and a brief presentation of the conclusions.

For review article, the abstract should include the primary objective of the review, the reasoning behind choice, the main outcomes and results of the review, and the conclusions that might be drawn, including their implications for further research, application, or practice.

The author provides up to 10 key words for the main idea of the article which can be used for indexing purposes. Key words should not repeat the title.

MAIN TEXT

The basic text should be justified.

Use no more than three levels of headings (all should be centered):

First-level headings – **Heading**

Second-level headings – ***Heading***

Third-level headings – ***Heading***

Do not number headings.

Each new paragraph, including headlines, needs to be indented. This doesn't apply to the Abstract. Indents are made by placing the cursor at the beginning of the paragraph and pressing the Tab key once. Define all abbreviations at first mention in the abstract and in the main text by giving the full term, then the abbreviation in parentheses, and use them consistently thereafter.

Only the following form of quotation marks should be put in the text: “ ”. In case the additional quotation marks are to be put within these ones it should be done in the following way: ‘ ’. The text should be clear, readable, and concise. Manuscripts should be well presented, with correct grammar, spelling and punctuation. Please use gender-neutral language throughout the article. If the English is unsatisfactory, we will return the manuscript for correction without review.

Please use the spelling style consistently throughout your manuscript.

Latin, Old Greek and other non-English words and terms in the text should be italicised (e.g. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*).

CITATION STYLE

International Problems uses the author-date reference style based on *The Chicago Manual of Style* (16th ed). Sources are cited in the text, usually in parentheses, by the author's surname, the publication date of the work cited, and a page number if necessary. Full details are given in the reference list (use the heading References).

The articles need to contain academically relevant, timely and verified sources (peer-reviewed, if feasible). Please refrain from inappropriate or biased citations that are disproportionately inclined towards a particular group, organization or publication. Likewise, please limit the number of self-citations to 2 (two).

In the text, the reference should be placed just before punctuation. If the author's name appears in the text, it is not necessary to repeat it, but the date should follow immediately:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

If the reference is in parentheses, use square brackets for additional parentheses: (see, e.g., Johnson and Axinn [2013, 133–136] on this important subject).

In text, separate the references with semicolons:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

If citing more than one work by an author, do not repeat the name:

(Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b)

Book

Reference list entry:

Jabri, Vivienne. 2007. *War and the Transformation of Global Politics*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

In-text citation:

(Jabri 2007, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007) (Vasquez et al. 1995) (Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010) (Hayek 2011, 258)

Journal article

Reference list entry:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395– 423.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. "'Solemn and just demands': Seeking apologies in the international arena". *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

In-text citation:

(Nordin and Öberg 2015, 401) (Tracy and Kampf 2020)

Article in edited volume

Reference list entry:

Herman, Michael. 2004. "Ethics and Intelligence After September 2001". In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Reference list entry:

(Herman 2004)

Conference paper (if not published in conference proceedings)

Reference list entry:

Korać, Srđan. 2016. "Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?". Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Reference list entry:

(Korać 2016)

Book review

Reference list entry:

Firchow, Pamina. 2020. "Measuring Peace: Principles, Practices and Politics", Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Reference list entry:

(Firchow 2020, 337)

Legal and official documents***International treaties***

Reference list entry:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

In-text citation:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)(UN Charter, Chapter X)

UN documents

Reference list entry:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

In-text citation:

(UNSC Res. 2222)

(UNGA Res. 67/18)

National legislation

Reference list entry:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

In-text citation:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Official reports

Reference list entry:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPAVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

In-text citation:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437) (US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

EU legislation

Reference list entry:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosir). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering

or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

In-text citation:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4) (EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Decisions of international courts and tribunals

Reference list entry:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>. [ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>. [CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19

P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

In-text citation:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Newspapers and magazines

Reference list entry:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

In-text citation:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio and visual media

Reference list entry:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Aired on August 7–16 on Discovery Science HD, 3 seasons, 30 episodes (43 min. each). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. "Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020". Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

In-text citation:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Social media

Reference list entry:

National Library of Australia. 2020. "National Library of Australia's Facebook Page". Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>. Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. "Dr Karl Twitter post." Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. "Victory or nil". *Unwrapping the Essence* (blog). May 29, 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

In-text citation:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doctoral dissertation

Reference list entry:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

Petrović, Miloš. 2018. *Nepotpuna integracija kao prepreka političkom razvoju Istočnog partnerstva Evropske unije*. Doktorska disertacija. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.

In-text citation:

(Rohrbach 2020)

(Petrović 2018).

Internet source

If citing an undated online document, give an access date and use the year of access as year of publication.

Reference list entry:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IIPE [Institute of International Politics and Economics]. n.d. "Mission". Accessed August 1, 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/en/mission/>.

In-text citation:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015) (IIPE n.d.)

Personal communication (letter, emails, telephone conversation)

Personal communications include conversations, interviews, lecture material, telephone conversations, letters and e-mail messages. Place references to personal communications such as letters and conversations within the running text and not as formal end references, because they do not contain recoverable data:

... as mentioned in an e-mail to me from Dr Slobodan Jankovic, December 10, 2019 ...

When in published collections, letters are cited by date of the collection, with individual correspondence dates given in the text:

In a letter to Mary Louise Green from University of Belgrade, May 13, 2017 (Green 2012, 34), ...

Note: The author is responsible for obtaining the approval/permission from the person(s) quoted within the article. The process of obtaining permission should include sharing the article ahead of the submission, so that a person in question could verify the context in which they are being quoted. If permission cannot be obtained, the personal communication must be removed from the article.

Secondary source

If you read an article or book which cites or quotes some information that you want to use, always refer to both the original source and the source where you found the information:

In-text citation:

In his 1975 book *Power* [Macht], Luhmann bases his understanding of power mainly on the social exchange and community power literature (cited in Guzzini 2013, 79).

Reference list entry:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

Archive sources

Archival sources are cited according to the following format:

[Acronym or abbreviation] Full name of the repository, [Acronym or abbreviation] Title of the fond, fond number, box number or *title* (if available), folder number, reference code (if available), "Title of the document" (if it is not available, provide a short description by answering the questions who? whom? what?), place, date or n.d. if no date is provided.

Please use commonly known acronyms of the institutions (MFA – Ministry of Foreign Affairs) or those listed on the institution's website (AJ – Archives of Yugoslavia, TNA – The National Archives (United Kingdom)).

Reference list entry:

[AJ] Arhiv Jugoslavije, [KPR] Kabinet Predsednika Republike, fond 837, kutija *Kriza na Bliskom Istoku*, f. I-5-c/88, „Predlog akcija u vezi sa Bliskim Istokom“, Beograd, 29. oktobar 1973.

[TNA] The National Archives (United Kingdom), [FO] Foreign Office, f. 371/5727, "Telegram of H. C. A. Eyres to Foreign Office," Durrës, June 2, 1921.

In-text citation:

(AJ, KPR, f. I-5-c/88)

(TNA, FO, f. 371/5727)

Policy papers

Practical or public policy proposals (policy paper) are cited as follows: Author. Year. Title (*italicized*). Date of publication. Link.

Reference list entry:

[BCSP] Belgrade Centre for Security Policy. 2012. *Gender Advisors in the Serbian Security Sector*. January 26. <https://bezbednost.org/en/publication/gender-advisors-in-the-serbian-security-sector/>.

In-text citation:

(BCSP 2012, 3)

TABLES, FIGURES AND GEOGRAPHICAL MAPS

It is necessary to give their number and full title – e.g. *Table 1: Human Development Index among EU members* or *Figure 2: State-Building or Sovereignty Strategy* or *Map 1: Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region*.

It is particularly important that you have been given written permission to use any tables, figures, and geographical maps you are reproducing from another source before you submit manuscript.

REFERENCE LIST

The list of references should only include works that are cited in the text, tables, figure legend, and footnotes, and that have been published or accepted for publication.

Personal communications and unpublished works should only be mentioned in the text. Do not use footnotes or endnotes as a substitute for a reference list.

Reference list entries should be alphabetised by the last name of author or editor. If no author/editor, order by title.

If the reference list contains two or more items by the same author in the same year, add a, b, etc. and list them alphabetically by title of the work:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19. Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3):238–250.

Manuscripts that do not comply with the above-mentioned instructions will not be taken into consideration for the reviewing process.

Editorial Board

EDITORIAL POLICY

International Problems/Međunarodni problemi (in further text: *International Problems*) is the oldest peer-reviewed journal in Serbia and the Balkans publishing original research focused on international affairs. Its first issue was published in April 1949. *International Problems* is quarterly journal brought out by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

International Problems welcomes the submission of scholarly articles on matters of international relations, international security, international law, and globalisation studies. *International Problems* publishes original and review research articles and book and conference reviews in English, that have not been published before and that are not under consideration for publication anywhere else. *International Problems* does not publish foreign policy commentary or policy proposals.

The Editorial Board favours manuscripts that present the research addressing contemporary controversial issues in international relations from various disciplinary and methodological perspectives. Espousing no specific political or methodological stance and aiming to advance our understanding of and provoke deeper dialogue on rapidly changing world politics in the 21st century, the Editorial Board prioritizes the following themes:

- Transformation of world politics in the early 21st century.
- Phenomenology and practice of transnationalism and cosmopolitanism.
- Institutionalisation of international relations and its challenges.
- Various theoretical standpoints on current global processes.
- Controversial use of foreign policy instruments by major global actors (old and emerging).
- The impact of the Fourth Industrial Revolution and its advanced technologies on international relations in the 21st century.
- Civilisations, religion, and identities in the context of world politics and globalisation.
- Conceptual and methodological innovations in epistemology of International Relations.

EDITORIAL RESPONSIBILITIES

Editorial Council is an advisory body that actively contributes to the development of the journal *International Problems*/Međunarodni problemi. The tasks and duties of the Editorial Council include: the support to the development of the journal, its promotion, encouraging scholars and academicians in the area of political, security, and legal aspects of international relations to get involved as journal's authors and/or reviewers, writing editorials, reviews and commentaries.

Members of Editorial Board have tasks to act as the journal's ambassadors in the academic community, to contribute with a view to identifying key topics, suggesting quality manuscripts on these topics, and encouraging potential authors to submit to *International Problems*, as well as to review submitted manuscripts and prepare editorials and comments.

Editor-in-Chief is accountable for published content and should strive to constantly improve the journal and the processes for assuring the quality of published material, as well as the protection of freedom of expression, integrity and standards of the research from the influence of political, financial and other interests. Editor-in-Chief is also in charge of issuing the potential corrections, clarifications, retractions, and apologies.

Editor-in-Chief is responsible for the final decision to accept or reject a manuscript, and the decision should be based on: 1) evaluation of the manuscript relevance to thematic scope of the journal defined by the editorial policy, 2) assessment of importance, originality, validity and disciplinary relevance of the study presented in the manuscript, 3) assessment of manuscript's compliance with legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. Editor-in-Chief has the discretionary power to reject a submitted manuscript without the peer review process if it does not meet the requirements regarding thematic scope of the journal and universal standards of the research (i.e. if it does not have structural elements either of original or review article). Submitted manuscripts that do not meet technical standards defined in Instructions for authors will be sent back to the authors for correction.

Under normal circumstances, the author receives a notification within ten working days from the date of manuscript submission, informing them whether the manuscript's topic aligns with the editorial policy, as well as the status of the manuscript, such as when the review process is expected to begin.

New Editor-in-Chief must not overturn decision to publish a manuscript made by the previous editor-in-chief unless new facts are established referring to serious problems in quality of the manuscript.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not have a conflict of interest with regard to the manuscript they consider for publication. Members of Editorial Board who have conflict of interest will be excluded from the decision making on the submitted manuscript. If a conflict of interests is identified or declared, Editor-in-Chief selects reviewers and handles the manuscript. Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board are obliged to disclose a conflict of interests timely.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board decisions' to accept or reject manuscript should be free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not use unpublished material from submitted manuscripts in their research without written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts must be kept confidential and must not be used for personal gain.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board shall take all reasonable measures to ensure that the reviewers remain anonymous to the authors before, during and after the evaluation process and the authors remain anonymous to reviewers until the end of the review procedure.

RESPONSIBILITIES OF THE AUTHOR(S)

By submitting the manuscript to the editorial team of *International Problems/ Međunarodni problemi*, the author(s) warrant that the entire manuscript is their original work, that it has not been published before and are not under consideration for publication elsewhere. Multiple submission of the same manuscript constitutes ethical misconduct and eliminates the manuscript from consideration by International Problems.

The author(s) warrant that the manuscript, once published in International Problems, will not be published elsewhere in any language without the consent of Institute of International Politics. In addition, an article published in any other publication must not be submitted to International Problems for consideration.

When sending their manuscript, the author(s) attach the signed Author Statement (content available here: <https://internationalproblems.rs/wp-content/uploads/doc/author-statement-ip-02.pdf>)

In the case a submitted manuscript is the result of a research project, or its previous version has been presented at a conference (under the same or similar title), detailed information about the project, the conference, etc. shall be provided in a footnote attached to the manuscript title.

It is the responsibility of authors to ensure that manuscripts submitted to International Problems comply with ethical standards in scientific research. Authors warrant that the manuscript contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of third parties. The Publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Content of the manuscript

Submitted manuscript should contain sufficient detail and references to allow reviewers and, subsequently, readers to verify the claims presented by authors. The deliberate presentation of false claims is a violation of ethical standards. Book and conference reviews should be accurate and unbiased.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions and must make sure that, if necessary, they have permission from all parties involved in the presented research to make the data public.

The authors wishing to include figures, tables or other materials that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s),

and provide it with the submission, not later. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authorship

The authors must make sure that only contributors who have contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have contributed to the submission are listed as authors.

A manuscript with more than two authors shall not be considered for publishing unless it undoubtedly presents the results of a large-scale empirical study.

If persons other than authors were involved in important aspects of the presented research study and the preparation of the manuscript, their contribution should be acknowledged in a footnote.

Acknowledgment of sources

The authors are required to properly acknowledge all sources that have significantly influenced their research and their manuscript. Information received in a private conversation or correspondence with third parties, in reviewing project applications, manuscripts and similar materials must not be used without the written consent of the information source.

Text recycling

Text recycling occurs when an author uses the identical sections of her/his text in two or more published articles, and it is considered a scientific misconduct and breach of publishing ethics. Editor-in-Chief considers how much of text is recycled in a submitted manuscript, the significance of places in which the text recycling occurs in the manuscript (e.g. whether are they part of the introduction, section on applied methodology, discussion or conclusion), whether the source of the recycled text has been acknowledged, and whether there is a breach of copyright.

If detected overlap is considered minor, action may not be necessary or the authors may be asked to re-write overlapping sections and cite their previous article(s), if they have not done so.

The authors cannot justify the text recycling only on the ground that she/he cited the source. More significant overlap constitutes a basis for rejection of the manuscript. When handling the cases of text recycling, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the **Committee on Publication Ethics – COPE**.

Conflict of interests

The authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might have influenced the presented results or their interpretation.

Complaints

In case of complaints, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the Committee on Publication Ethics – COPE.

Fundamental errors in published works

When authors discover a significant error or inaccuracy in their own published work, it is their obligation to promptly notify Editor-in-Chief or the publisher and cooperate to retract or correct the paper. By submitting a manuscript, the authors agree to abide by International Problems' editorial policies.

RESPONSIBILITY OF THE REVIEWERS

The reviewers of articles for *International Problems*/*Međunarodni problemi* are required to provide competent, explained, and unbiased feedback in a timely manner on the scholarly merits and the scientific value of the manuscript.

The reviewers assess manuscripts for the compliance with the thematic profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of results presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

The reviewer should alert the Editor-in-Chief to any reasonable doubt or knowledge of possible violations of ethical standards by the authors. Reviewer should recognize relevant published works that have not been cited by the authors. The reviewer should alert the Editor-in-Chief to substantial similarities between a reviewed manuscript and any manuscript published or under consideration for publication elsewhere, in the event they are aware of such.

The reviewers should also alert the Editor-in-Chief to a parallel submission of the same paper to another journal, in the event they are aware of such.

The reviewer must be free from disqualifying competing interests with respect to the authors and/or the funding sources for the research. If such conflict of interest exists, the reviewers must report them to the Editor without delay.

The reviewer who feels unqualified to review the research topic presented in manuscript – or is not familiar with the research area in which it falls – should notify the Editor-in-Chief. Editor-in-Chief will respect requests from authors that an individual should not review their submission if these are well-reasoned and practicable.

The review must be conducted objectively. The reviewer's judgement should be stated in a clear manner and supported with arguments. Instructions for reviewers provide detailed guidelines and criteria for the assessment of manuscripts.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. The reviewers must not use unpublished materials disclosed in submitted manuscripts without the express written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

PEER REVIEW

The manuscripts submitted to the journal *International Problems/Medunarodni problemi* undergo a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making decisions whether to accept or reject manuscript as well as the author in improving the paper. In normal circumstances, Journal strives to provide authors with the decision within 30 days of submission.

Peer review is double-blinded – both authors and reviewers are unknown to each other before, during and after the reviewing process. Editor-in-Chief is obliged to exclude all personal data on authors (name and affiliation) before sending manuscript to reviewers and to act in all reasonable ways to prevent the disclosure of authors' identity to reviewers. Reviewers of a manuscript act independently from each other during the reviewing process. Reviewers are not aware of each other's identities. If judgements of reviewers differ, Editor-in-Chief may ask for additional assessment.

The choice of reviewers is at the Editor-in-Chief's discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Editor-in-Chief sends a submitted manuscript along with the Review Form to two reviewers with the expertise in the field in which the manuscript's topic falls. In order to secure independent, impartial and objective evaluation, the reviews are not requested from the persons affiliated with the same institution as the author.

The Review Form includes a series of questions to help reviewers to cover all aspects that can decide the fate of a submission. In the final section of the Review Form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript.

During the reviewing process, Editor-in-Chief may require authors to provide additional information (including raw data) if they are necessary for the evaluation of the scientific contribution of the manuscript. These materials shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

With respect to reviewers whose reviews are seriously and convincingly questioned by authors, Editor-in-Chief will examine whether the reviews are objective and high in

academic standard. If there is any doubt regarding the objectivity of the reviewers or quality of the reviews, Editor-in-Chief will assign additional reviewers.

DEALING WITH UNETHICAL BEHAVIOUR

The Editor-in-Chief of *International Problems*/*Međunarodni problemi* has a duty to initiate adequate procedure when she/he has a reasonable doubt or determines that a breach of ethical standards has occurred – in published articles or submitted manuscripts. Anyone may inform the Editor-in-Chief at any time of suspected unethical behaviour by giving the necessary evidence.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board will decide on starting an investigation aimed at examining the reported information and evidences. During an investigation, any evidence should be treated as strictly confidential and only made available to those strictly involved in investigating procedure. The authors suspected of misconduct will always be given the chance to respond to any evidences brought up against them and to present their arguments.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board – and, if necessary, with a group of experts – concludes the investigation by making decision whether a breach of ethical standards has occurred or has not. In the case of determined breach of ethical standards, it will be classified as either minor or serious. Serious breaches of ethical standards are plagiarism, false authorship, misreported or falsified data or fabricated or falsified research results, and substantial text recycling (over 50% of a manuscript/article body text).

Along with the rejection of manuscript or retraction of published article from the journal (in accordance with the Retraction Policy), the following actions can be pursued, either individually or cumulatively:

- A ban on submissions for a two-year period in the case of a minor breach of ethical standards.
- A ban on submissions for a period 5–10 years in the case of a serious breach of ethical standards or repetitive minor breaches.
- Publication of a formal announcement or editorial describing the case of breach of ethical standards.
- Informing the wrongdoer's head of department and/or employer of the breach of ethical standards by means of a formal letter.
- Referring a case to a professional organisation or legal authority for further investigation and action.

When dealing with unethical behaviour, the Editor-in-Chief and the Editorial Board will rely on the guidelines and recommendations provided by the **Committee on Publication Ethics – COPE** (available at <http://publicationethics.org/resources/>).

PLAGIARISM

Plagiarism – that is when someone assumes another’s ideas, words, or other creative expression as one’s own without referring to original authors and source is a clear scientific misconduct and breach of publishing ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action. **The articles submitted for consideration in *International Problems/Međunarodni problemi* may be subjected to plagiarism checks.**

Plagiarism includes the following:

Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author’s work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks).

Assuming other people’s ideas without stating the authorship and sources in which those ideas are originally presented.

Copying equations, figures, or tables from someone else’s paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.

The procedure in cases where there are clear indications that a submitted manuscript or published article fall under the definition of plagiarism is described in the sections *Dealing with unethical behaviour* and *Retraction policy*.

RETRACTION POLICY

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship, plagiarism, fraudulent use of data or any major misconduct require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

In dealing with retractions, Editorial Board complies with guidelines developed by the **Committee on Publication Ethics COPE** (available at <https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

OPEN ACCESS POLICY

Journal *International Problems/Međunarodni problemi* is available in accordance with the open access principles. It is issued in hard-copy and digital forms. The articles can be downloaded free of charge from the website and distributed for academic purposes. The Journal adheres to the [Budapest Open Access Initiative](#) which states the following:

By “open access” to [peer-reviewed research literature], we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or

technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited.

Journal enables free access to all its articles, without subscriptions and free of any related charges. Its content is released without any delays (such as the embargo period) and its materials may be used without asking for a specific permission on the condition that a reference to the original document is provided.

COPYRIGHT POLICY

The published articles will be disseminated in accordance with the [Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license \(CC BY-SA 4.0\)](#), allowing to share – copy and redistribute in any form or medium – and adapt – remix, transform, and build upon it for any purpose, even commercially, provided that an appropriate credit is given to the original author(s), a link to the license is provided, it is stated whether changes have been made and the new work is disseminated under the identical license as the original work. The users must provide a detailed reference to the original work, containing the author name(s), title of the published research, full journal title, volume, issue, page span and DOI. In electronic publishing, users are also required to link the content with both the original article published in the journal and the licence used. The authors may pursue separate, additional contractual arrangements for the non-exclusive distribution of the journal's published version of the work (e.g., post it to an institutional repository or publish it in a book), with an acknowledgement of its initial publication in *International Problems/Medunarodni problemi*.

The author(s) sign the Licence Agreement which regulates that domain. The specimen of this agreement is available here: <http://www.internationalproblems.rs>

The Author(s) warrant that their manuscript is their original work that has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication has been approved by all co-authors, if any, as well as tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

The Author(s) affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others. The author(s) also affirm that they hold no conflict of interest that may affect the integrity of the Manuscript and the validity of the findings presented in it. If copyrighted works are included, the Author(s) bear responsibility to obtain written permission from the copyright owners. The Corresponding author, as the signing author, warrants that he/she has full power to make this grant on behalf of the Author(s). If the Author(s) are using any personal details of research subjects or other individuals, they affirm that they have obtained all consents required by applicable law and complied with the publisher's policies relating to the use of such images or personal information.

The Journal allows Author(s) to deposit Author's Post-print (accepted version) in an institutional repository and non-commercial subject-based repositories, or to publish it on Author's personal website and departmental website (including social networking sites, such as ResearchGate, Academia.edu, etc.), at any time after publication. Publisher copyright and source must be acknowledged and a link must be made to the article's DOI.

Upon receiving the proofs, the Author(s) agree to promptly check the proofs carefully, correct any typographical errors, and authorize the publication of the corrected proofs.

The Corresponding author agrees to inform his/her co-authors, of any of the above terms.

DISCLAIMER

The views expressed in the published articles and other materials do not express the views of Editor-in-Chief and Editorial Board.

The authors take legal and moral responsibility for the ideas expressed in the articles. Publisher shall have no liability in the event of issuance of any claims for damages. The Publisher will not be held legally liable in case of any compensation or similar claims.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Časopis *Međunarodni problemi/International Problems* objavljuje sledeće kategorije radova:

Originalni naučni rad predstavlja rezultate naučnog istraživanja sa jasnim doprinosom u vidu širenja i/ili produbljavanja postojećeg naučnog saznanja o predmetu istraživanja. On mora da bude strukturisan tako da jasno sadrži sledeće elemente: opšti kontekst i obrazložen cilj istraživanja; teorijski okvir (pregled literature) jasno određen u uvodnom delu članka; postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje; primenjen naučni metod; predstavljanje dobijenih rezultata i njihovo tumačenje i zaključak sa odgovorom na postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje.

Pregledni rad pruža sveobuhvatan sažetak dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičan uvid u trenutno stanje naučne discipline, tako što ukazuje na otvorena istraživačka pitanja, disciplinarna (ne)slaganja i postojeće kontroverze. Pregledni rad utvrđuje praznine u naučnom znanju u posmatranoj oblasti ili problematici, odnosno koja istraživačka pitanja još uvek nemaju odgovore i pruža naznake mogućih pravaca daljeg razvoja obrađene tematike ili naučne discipline.

Prikaz knjige je sistematičan opis i/ili kritička analiza kvaliteta i značaja monografije, zbornika radova ili udžbenika. Prikaz knjige treba da pruži osnovnu biografsku belešku o autoru, sintetizovanu deskripciju teme ili problema koji obrađuje data naučna publikacija, sažetak iznete naučne argumentacije, uočen doprinos naučnoj disciplini i slabosti, te zaključak koji sažima mišljenje autora prikaza o analiziranoj publikaciji.

Prikaz konferencije je sistematičan opis i/ili kritička analiza kvaliteta i značaja međunarodnog ili nacionalnog naučnog skupa, u kom se izlažu osnovni zaključci i naučni doprinosi.

Autori su dužni da se u pripremi rukopisa pridržavaju sledećih uputstava:

FORMAT

Sve kategorije članaka treba predati u *Word*-u i sačuvati u *.doc* ili *.docx* formatu.

Članak podeliti u 2 odvojena fajla:

(1) **Fajl „Naslovna strana“**, koji sadrži:

a. Naslov članka;

b. Podatke o autorstvu (prema podacima navedenim ispod):

- Ispod naslova napišite ime i prezime (velikim slovima) sa pratećom fusnotom u kojoj navodite na engleskom jeziku: Vašu funkciju, pun naziv ustanove u kojoj ste zaposleni, grad, zemlju, elektronsku adresu i ORCID ID. .
- U slučaju dva ko-autora, imena treba da budu napisana jedno do drugog, a svako od njih treba da sadrži fusnotu sa afilijacijom. Premda rukopisi koji podrazumevaju više od dva ko-autora nisu uobičajeni, u retkim prilikama oni mogu da budu razmatrani, u zavisnosti od obima istraživanja, teme, osnovnih elemenata, strukture i mere usklađenosti sa Uređivačkom politikom.
- U fusnoti navodite naziv projekta u okviru kojeg je sačinjeno istraživanje i izvor finansiranja ili drugu vrstu dobijene podrške. Ovde takođe možete da ukažete čitaocima ukoliko pogledi izneti u članku odražavaju vaš lični stav, a ne stav institucije u kojoj ste zaposleni.

Primer naslovne strane videti na sledećoj stranici.

Naslov (font: Times New Roman, veličina 14, centriran). Npr:

Strateško partnerstvo Rusije i Kine

Ime autora/ke (font: Times New Roman, veličina 12, prezime svim velikim slovima, centrirano, sa fusnotom). Npr:

Ivona LAĐEVAC¹

¹ Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: ivona@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4052-4426>.

Rad je rezultat naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima - spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti” (br. 179029) za period 2011–2015, koji realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

(1) Anonimizovani fajl sa samim sadržajem članka

- Ovaj fajl treba da sadrži (po sledećem redosledu):
 - Naslov članka;
 - Apstrakt i ključne reči (na srpskom jeziku);
 - Sadržaj samog članka;
 - Listu korišćenih izvora (bibliografiju);
 - Apstrakt i ključne reči (na engleskom jeziku).

Napomena: ovaj fajl služiće za postupak dvostruko anonimnog recenziranja. Kao takav, ne sme da sadrži podatke o autoru ili autorima, direktno ili indirektno, u pogledu imena/prezimenaa, pola, nacionalnosti, matične ustanove, ili bilo koje druge karakteristike.

FONT, PAGINACIJA

Koristite latinično pismo, font *Times New Roman* veličine 12, prored *Single*, a pasuse odvajajte jednim redom.

Paginacija treba da bude smeštena u donjem desnom uglu i da počinje na prvoj stranici članka.

OBIM

Rukopisi treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez apstrakata i spiska referenci). Obim prikaza knjiga i konferencija može da bude do 1500 reči.

JEZIK

Razmatraju se rukopisi napisani na srpskom i engleskom jeziku. Molba je da se jezik upotrebljava dosledno, koherentno i adekvatno, imajući u vidu akademski opseg Časopisa.

NASLOV

Naslov napišite velikim podebljanim slovima veličine 14.

Naslov treba da bude koncizan i da što vernije opiše sadržaj članka, odnosno da odrazi osnovnu ideju predstavljenog istraživanja i naznači važnost dobijenih rezultata.

APSTRAKTI I KLJUČNE REČI

Apstrakt na srpskom jeziku treba da bude obima od 150–200 reči. Isti apstrakt preveden na engleski stavljate na samom kraju članka.

Kod originalnih naučnih članaka, apstrakt mora da prikaže predmet i cilj istraživanja, teorijski okvir, osnovne hipoteze ili istraživačko pitanje, korišćen metod, jasan opis najvažnijih rezultata istraživanja, te krajnji zaključak u jednoj rečenici.

Kod preglednih članaka, apstrakt mora da sadrži glavni cilj pregleda dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičnog uvida u trenutno stanje naučne discipline, obrazloženje načinjenog izbora, osnovne rezultate pregleda i izvedeni zaključak, u kojem treba opisati implikacije za dalja istraživanja, primenu ili praksu.

Ispod apstrakta prilažete do 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje članka u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ključne reči ne smeju da ponavljaju reči sadržane u naslovu članka. Ključne reči dajete i na engleskom jeziku i prilažete ih uz apstrakt na engleskom jeziku.

OSNOVNI TEKST

Poravnajte osnovni tekst u skladu sa opcijom *justify*.

Podnaslovi se pišu podebljanim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.

Koristite samo tri nivoa podnaslova (svi treba da budu centrirani):

Prvi nivo: **Podnaslov**

Drugi nivo: ***Podnaslov***

Treći nivo: *Podnaslov*

Nemojte numerisati podnaslove.

Svaki novi pasus, uključujući i naslove, treba da bude „uvučen“, što se radi stavljanjem kursora na početak paragrafa i jednim pritiskom na taster *Tab*. To se jedino ne odnosi na apstrakt tj. sažetak. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, a prilikom prvog pominjanja u tekstu navesti u zagradi kako ona glase u originalu.

Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena). Isto važi za nazive različitih vrsta organizacija.

Rukopis mora da bude tehnički uredan, a jezički stil mora da bude jasan, čitljiv i usklađen sa pravopisom i gramatikom srpskog ili engleskog jezika.

Rukopisi koji ne ispunjavaju ove zahteve neće biti uzeti u postupak recenzije.

Ukoliko želite da koristite skraćenicu, onda kod prvog pominjanja punog termina (bilo u apstraktu, bilo u samom tekstu) navedite željenu skraćenicu u zagradi i potom je koristite dosledno u ostatku teksta. Koristite skraćenicu koje su opšteprihvaćene u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi.

Koristite samo sledeći oblik navodnika „ „, a kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni navodnici onda koristite ’ ’.

Latinske, starogrčke i druge strane reči i izraze navodite u kurzivu (*italic*), npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd.

NAVOĐENJE IZVORA

Međunarodni problemi koriste navođenje referenci shodno formatu „autor- datum” zasnovanom na Čikaškom stilu – *The Chicago Manual of Style* (16th ed.), delimično dopunjenom shodno potrebama časopisa.

Izvore navodite u samom tekstu, i to tako što u zagradi dajete prezime autora, godinu izdanja i broj stranice (po potrebi). Pun opis izvora dajete u spisku korišćene bibliografije koji stavljate iza osnovnog teksta.

U samom tekstu, izvor uvek treba da stavite neposredno pre znakova interpunkcije. Kada ime autora pominjete u rečenici nije potrebno da ga ponavljate u zagradi, ali onda godinu i broj stranice navodite neposredno nakon pominjanja imena:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

Kada je ime autora već u zagradi, koristite uglaste zagrade za navođenje njegovog rada: (opširnije o ovom konceptu videti kod Jovanovića [2013, 133–136]).

Kada u zagradi navodite više izvora, onda ih razdvojte tačkom i zarezmom:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020).

Kada u istoj zagradi navodite dva ili više rada istog autora, onda ne morate da ponavljate njegovo ime:

(Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b).

Knjiga

Navođenje u Bibliografiji:

Vučić, Mihajlo. 2019. *Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

Navođenje u tekstu:

(Vučić 2019, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007)

(Vasquez et al. 1995) (Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010)

(Hayek 2011, 258)

Članak u časopisu

Navođenje u Bibliografiji:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Kostić, Marina T. 2019. „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru“. *Međunarodni problemi* LXXI (4): 498–526.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. "'Solemn and just demands': Seeking apologies in the international arena". *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

Navođenje u tekstu:

(Nordin and Öberg 2015, 401)

(Kostić 2019, 500)

(Tracy and Kampf 2020)

Članak u zborniku radova

Navođenje u Bibliografiji:

Herman, Michael. 2004. "Ethics and Intelligence After September 2001". In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Zakić, Katarina. 2019. „Politika ekonomskih integracija Kine u Evroaziji“. U: *Integracioni procesi u Evroaziji*, uredili dr Dušan Proroković i dr Ana Jović-Lazić, 13–44. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Navođenje u tekstu:

(Herman 2004)

(Zakić 2019)

Rad izložen na konferenciji (ako nije objavljen u zborniku sa konferencije)

Navođenje u Bibliografiji:

Korać, Srđan. 2016. "Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?". Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Navođenje u tekstu:

(Korać 2016)

Prikaz knjige

Navođenje u Bibliografiji:

Firchow, Pamina. 2020. "Measuring Peace: Principles, Practices and Politics". Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Stekić, Nenad. 2018. „Tesna povezanost ljudske bezbednosti i međunarodnih odnosa u Arktičkom krugu“, Prikaz knjige *Human and societal security in the circumpolar Arctic – local and indigenous communities* Kamrul Hossain, José Miguel Roncero Martín & Anna Petrétéi (eds). *Međunarodni problemi* LXX (4): 455–457.

Navođenje u tekstu:

(Firchow 2020, 337)

(Stekić 2018, 455).

Pravni i zvanični dokumenti

Međunarodni ugovori

Navođenje u Bibliografiji:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

Navođenje u tekstu:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)

(UN Charter, Chapter X)

Dokumenti Ujedinjenih nacija

Navođenje u Bibliografiji:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

Navođenje u tekstu:

(UNSC Res. 2222)

(UNGA Res. 67/18)

Nacionalno zakonodavstvo

Navođenje u Bibliografiji:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

Navođenje u tekstu:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Zvanični izveštaji

Navođenje u Bibliografiji:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPAVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

Navođenje u tekstu:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437)

(US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

Zakonodavstvo Evropske unije

Navođenje u Bibliografiji:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosir). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

Navođenje u tekstu:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4)

(EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Odluke međunarodnih sudova i tribunala

Navođenje u Bibliografiji:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

[ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>. [CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the

European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>.

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19 P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. [http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004](http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004).

Navođenje u tekstu:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Novine i magazini

Navođenje u Bibliografiji:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

Navođenje u tekstu:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015).

Audio-vizuelni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Emitovano od 7. do 16. avgusta na kanalu Discovery Science HD, 3 sezone, 30 epizoda (svaka 43 minuta). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. "Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020". Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

Navođenje u tekstu:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Društveni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

National Library of Australia. 2020. "National Library of Australia's Facebook Page". Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.

Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. "Dr Karl Twitter post." Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. „Pobeda ili ništa”. *Unwrapping the Essence* (blog). 29 maj 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

Navođenje u tekstu:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doktorska disertacija

Navođenje u Bibliografiji:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

Petrović, Miloš. 2018. *Nepotpuna integracija kao prepreka političkom razvoju Istočnog partnerstva Evropske unije*. Doktorska disertacija. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.

Navođenje u tekstu:

(Rohrbach 2020)

(Petrović 2018).

Izvor sa interneta

U slučaju da navodite nedatirani dokument sa interneta, priložite datum kada ste pristupili tom elektronskom sadržaju i godinu pristupa računajte kao godinu objavljivanja tog izvora.

Navođenje u Bibliografiji:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4m1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IMPP [Institut za međunarodnu politiku i privredu]. n.d. „Misija”. Pristupljeno 1. avgusta 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/misija/>.

Navođenje u tekstu:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015) (IMPP n.d.)

Lična komunikacija

Izvori iz područja lične komunikacije obuhvataju razgovore uživo, intervjuje, materijale sa predavanja, telefonske razgovore, klasičnu i elektronsku prepisku. Izvore ove vrste navedite samo u tekstu, bez stavljanja u Bibliografiju, zato što je najčešće reč o podacima u koje čitalac nema uvid ili se zbog nematerijalnog oblika ne mogu naknadno proveriti:

... kao što je dr Slobodan Janković naveo u mejlu koji mi je poslao 10. decembra 2019. godine ...

Kada su objavljena u zbirkama, pisma se navode prema godini izdanja, s tim što datum kada je poslato pojedinačno pismo navodite u samom tekstu:

U pismu koje je Univerzitet u Beogradu 13. maja 2017. godine uputio Grinovoj (Green 2012, 34) ...

Sekundarni izvor (posredno navođenje izvora)

Kada želite da navedete izvor koji ste pročitali u nekom drugom izvoru, uvek treba da ukažete na oba izvora – originalni i posredni:

Navođenje u tekstu:

U knjizi *Moć*, objavljenoj 1975. godine, Luman shvatanje moći pretežno zasniva na literaturi o društvenoj razmeni i moći zajednice (navedeno prema Guzzini 2013, 79).

Navođenje u Bibliografiji:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

Arhivski izvori

Arhivski izvori se navode prema sledećem formatu:

[Akronim ili skraćeni naziv] Pun naziv ustanove, [Akronim ili skraćeni naziv] Pun naziv fonda, broj fonda, broj ili naziv kutije (ukoliko postoji), broj fascikle, signatura (ukoliko postoji), „Naziv dokumenta” (ako nema naziva, dati kratak opis odgovaranjem na pitanja: ko? kome? šta?), mesto, datum dokumenta ili n.d. ako nije naveden datum.

Molimo da koristite opštepoznate akronime institucija (MSP – Ministarstvo spoljnih poslova) ili akronime navedene na sajtu ustanove (AJ – Arhiv Jugoslavije, TNA – The National Archives (United Kingdom)).

Navođenje u Bibliografiji:

[[AJ] Arhiv Jugoslavije, [KPR] Kabinet Predsednika Republike, fond 837, kutija Kriza na Bliskom Istoku, f. I-5-c/88, „Predlog akcija u vezi sa Bliskim Istokom”, Beograd, 29. oktobar 1973.

[TNA] The National Archives (United Kingdom), [FO] Foreign Office, f. 371/5727, „Telegram of H. C. A. Eyres to Foreign Office,” Durrës, June 2, 1921.

Navođenje u tekstu:

(AJ, KPR, f. I-5-c/88)

(TNA, FO, f. 371/5727)

Predlozi politika

Predlozi praktičnih ili javnih politika (*policy paper*) navode se na sledeći način: Autor. Godina. Naslov (kurziv). Datum objavljivanja. Link.

Navođenje u Bibliografiji:

[BCBP] Beogradski centar za bezbednosnu politiku. 2022. *Ka prevazilaženju crnih tačaka u sektoru bezbednosti Srbije: Reforma Saveta za nacionalnu bezbednost*. 15. februar. <https://bezbednost.org/publikacija/ka-prevazilazenju-crnih-tacaka-u-sektoru-bezbednosti-srbije-reforma-saveta-za-nacionalnu-bezbednost/>.

Navođenje u tekstu:

(BCBP 2022, 9)

TABELE, DIJAGRAMI I GEOGRAFSKE KARTE

Grafičke priloge (tabele, dijagrame, geografske karte, grafikone i sl.) numerišete i dajete im pun naslov:

Tabela 1: Indeks ljudskog razvoja u zemljama članicama EU

Dijagram 2: Strane direktne investicije kineskih kompanija u Africi (u milionima dolara)

Karta 1: Nacionalne pomorske jurisdikcije i granice na Arktiku

Ukoliko je grafički prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ne samo navesti izvor, već i dobiti pisanu saglasnost za objavljivanje priloga pre podnošenja rukopisa na razmatranje Uredništvu časopisa *Međunarodni problemi*. Dobijena saglasnost se dostavlja uz rukopis.

BIBLIOGRAFIJA

Na kraju članka, a pre apstrakta na engleskom jeziku, prilažete spisak korišćenih izvora naslovljen **Bibliografija**, koji sme da sadrži samo reference koje ste koristili u tekstu.

Bibliografske jedinice navodite prema prethodno predstavljanim pravilima za navođenje izvora, a ređate ih prema abecednom redosledu.

Ako imate dva ili više radova istog autora objavljenih iste godine, onda uz godinu dodajte slova a, b, c, itd. i ređajte bibliografske jedinice po abecednom redosledu prvog slova naslova rada:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19. Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3): 238–250.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa navedenim smernicama neće biti uzeti u postupak recenziranja.

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi/International Problems je najstariji naučni časopis u Srbiji i na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon početka rada njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda. Objavljuje se na kvartalnoj bazi i kategorisan je kod resornog ministarstva kao nacionalni časopis međunarodnog značaja (M24).

Međunarodni problemi objavljuju rezultate naučnih istraživanja iz oblasti međunarodnih odnosa, međunarodne bezbednosti, međunarodnog prava i studija globalizacije. *Međunarodni problemi* objavljuju originalne i pregledne naučne radove i prikaze knjiga i konferencija, na srpskom ili engleskom jeziku, koji prethodno nisu nigde objavljeni niti se nalaze u postupku razmatranja za objavljivanje u nekoj drugoj publikaciji. *Međunarodni problemi* ne objavljuju stručne radove, analitičke komentare niti predloge javnih politika, pa Vas najljubaznije molimo da ne šaljete te vrste članaka.

Uređivački odbor daje prednost analizi kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa uz poštovanje bogatstva disciplinarnih i saznanjnih perspektiva. Bez zastupanja konkretnog političkog i teorijsko-metodološkog stanovišta, a sa namerom da podstakne obuhvatniji naučni dijalog o ubrzanim promenama u svetskoj politici u 21. veku, Uređivački odbor smatra da su prioritetne sledeće tematske celine:

- Preobražaj prirode svetske politike u ranom 21. veku;
- Fenomenologija i praksa transnacionalnosti i kosmopolitizma;
- Problemi institucionalizacije međunarodnih odnosa;
- Različita teorijska tumačenja aktuelnih globalnih procesa;
- Kontroverzna pitanja upotrebe spoljnopolitičkih instrumenata vodećih globalnih aktera;
- Uticaj naprednih tehnologija Četvrtе industrijske revolucije na oblikovanje međunarodnih odnosa u 21. veku;
- Civilizacija, religija i identitet u kontekstu svetske politike i globalizacije;
- Konceptualni i metodološki iskoraci izvan tradicionalnog epistemološkog okvira naučne discipline međunarodnih odnosa.

OBAVEZE UREDNIKA, UREĐIVAČKOG ODBORA I IZDAVAČKOG SAVETA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa *Međunarodni problemi/International Problems*. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Članovi Uređivačkog odbora imaju zadatak da u akademskoj javnosti deluju kao svojevrсни ambasadori časopisa, da pruže doprinos u vidu preporučivanja kvalitetnih

autora i rukopisa, podsticanja potencijalnih autora da podnose rukopise za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*, te da recenziraju rukopise i pripremaju uvodnike i uredničke komentare.

Glavni i odgovorni urednik odgovara za objavljeni sadržaj i treba da teži stalnom unapređenju časopisa uopšte i procesa osiguranja kvaliteta objavljenog sadržaja, kao i zaštiti slobode izražavanja, integriteta i standarda naučnoistraživačkog rada od upliva političkih, finansijskih i drugih interesa. Glavni i odgovorni urednik treba uvek da objavi ispravku, objašnjenje, obaveštenje o povlačenju članka i izvinjenje.

Glavni i odgovorni urednik donosi konačnu odluku o tome koji će rukopis objaviti na osnovu: 1) ocene njegovog uklapanja u tematski okvir uređivačke politike, 2) ocene naučnog značaja, originalnosti, validnosti i disciplinarne relevantnosti istraživanja predstavljenog u rukopisu, 3) ocene njegove usklađenosti sa zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenje autorskih prava i plagiranje. Glavni i odgovorni urednik zadržava diskreciono pravo da primljeni rukopis proceni i odbije bez recenziranja, ukoliko utvrdi da ne odgovara tematskim zahtevima uređivačke politike i opšteprihvaćenim standardima naučnoistraživačkog rada (tj. ako ne sadrži strukturne elemente originalnog ili preglednog naučnog rada). Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje.

U redovnim okolnostima, autor dobija obaveštenje u roku od deset radnih dana od datuma prijema rukopisa o tome da li se tema rukopisa uklapa u uređivačku politiku, te o statusu rada, poput toga kada se očekuje pokretanje postupka recenziranja.

Novi glavni i odgovorni urednik ne sme da preinači odluku svog prethodnika o objavljivanju rukopisa, osim ukoliko nisu utvrđene nove činjenice koje ukazuju na sporan kvalitet tog rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i takav rukopis se isključuje iz daljeg razmatranja.

Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti Instituta za međunarodnu politiku i privredu kao nosioca autorskih prava. Takođe, rad koji je već objavljen u nekom drugom časopisu ne sme biti podnet za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*.

Prilikom slanja rada, autor(i) šalju potpisanu Izjavu autora, čiji je sadržaj dostupan ovde: [https://internationalproblems.rs/wp-content/uploads/doc/izjava-autora-\(mp-email\)-02.pdf](https://internationalproblems.rs/wp-content/uploads/doc/izjava-autora-(mp-email)-02.pdf)

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu (Nacionalni savet za nauku i tehnološki razvoj, 2018). Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Prikazi knjiga o konferenciji moraju da budu činjenično tačni i nepristrasni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovalе u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da ih dostave uz rukopis, a ne naknadno. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Navođenje kao jednog od autora rukopisa lica koje nije učestvovalo u izradi istraživanja sadržanog u rukopisu predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Rukopisi sa više od dva autora neće biti uzimani u razmatranje, osim izuzetno ukoliko se proceni da rukopis predstavlja rezultate opsežnog empirijskog istraživanja.

Ako su u suštinskim aspektima naučnog istraživanja predstavljenog u rukopisu i/ili u samoj pripremi rukopisa učestvovali i druge osobe koje nisu autori, njihov doprinos mora da bude naveden u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno navedu izvore koji su bitno uticali na istraživanje sadržano u rukopisu i na sam rukopis. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijava projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Recikliranje teksta

Recikliranje teksta, odnosno situacija u kojoj isti autor upotrebljava istovetne delove svog teksta u dva ili više svojih objavljenih radova, predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i izdavaštvo.

Glavni i odgovorni urednik procenjuje ukupan obim recikliranih delova teksta, značaj mesta gde se oni pojavljuju u rukopisu (da li su deo uvoda, odeljka o primenjenoj metodologiji, diskusije tj. glavnog dela članka ili zaključka), da li je naveden prethodni izvor recikliranog teksta i da li postoji povreda autorskih prava.

Ukoliko je utvrđeno postojanje podudaranja teksta manjeg obima, od autora se može zatražiti da ponovo napiše sporan deo teksta i da navede prethodno objavljen izvor iz kojeg je taj deo teksta preuzet – ako to već nije učinio. Autor ne može da opravda recikliranje teksta samo na osnovu činjenice da je naveo izvor iz kojeg je preuzeo taj deo teksta. Podudaranje delova teksta u značajnom obimu predstavlja osnov za odbijanje rukopisa. Prilikom postupanja u slučajevima recikliranja teksta glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor rukovode se smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics – COPE*).

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Žalbe

U slučaju žalbi, Redakcija će se pridržavati smernica i preporuka koje je izdao Odbor za etiku u izdavaštvu (Committee on Publication Ethics – COPE).

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti časopisa *Međunarodni problemi/International Problems* su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti ocenjuju usklađenost teme rukopisa sa tematskim okvirom časopisa, naučnu relevantnost istraživane teme i primenjenih metoda, originalnost i naučni značaj rezultata predstavljenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnom aparaturom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu od strane autora dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori glavnog i odgovornog urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Glavni i odgovorni urednik uvažiće zahtev autora da određeni pojedinac ne bude recenzent njihovog rukopisa ako proceni da je taj zahtev valjano obrazložen i praktičan.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima. Uputstvo za recenzente detaljnije propisuje merila i smernice za ocenu rukopisa.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJJE

Radovi koji se razmatraju za objavljivanje u časopisu *Međunarodni problemi/ International Problems* podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa. U normalnim okolnostima, rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma prijema rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Glavni i odgovorni urednik garantuje da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (prvenstveno ime i afilijacija) i da će preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, glavni i odgovorni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika. Recenzenti moraju da raspolazu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi; oni ne smeju da budu iz iste institucije kao autori rukopisa niti smeju da sa njima imaju nedavno objavljene zajedničke radove.

Glavni i odgovorni urednik šalje podneti rukopis zajedno sa obrascem recenzije dvojici recenzenata, stručnjacima za relevantnu naučnu oblast. Kako bi se osigurala nezavisna, nepristrasna i objektivna evaluacija, zahtevi za recenzije ne upućuju se osobama koje su povezane s matičnom institucijom autora.

Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Glavni i odgovorni urednik može da tokom postupka recenzije zahteva od autora da dostavi dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za ocenu naučnog doprinosa rukopisa. Glavni i odgovorni urednik i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autor ima ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, glavni i odgovorni urednik će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava naučne standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, glavni i odgovorni urednik će tražiti mišljenje dodatnog recenzenta.

POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA NEETIČNOG PONAŠANJA

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodnih problema* je dužan da pokrene odgovarajući postupak ukoliko razumno sumnja ili utvrdi da je došlo do povrede etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu – bilo u objavljenim člancima ili u još neobjavljenim rukopisima. Svako može da u bilo kom trenutku prijavi glavnom i odgovornom uredniku sumnju o postojanju povrede etičkih standarda uz dostavljanje valjanih dokaza.

Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza. Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo osobama koje su neposredno uključene u postupak. Autorima za koje postoji razumna sumnja da su prekršili etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na predložene dokaze i iznesu sopstvenu argumentaciju.

Glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom – i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka – okončava postupak tako što donosi odluku o tome da li je došlo do povrede etičkih standarda. U slučaju da je postupkom utvrđena povreda, ona se istom odlukom klasifikuje kao lakša ili teža. U teže povrede etičkih standarda ubrajaju se plagijat, lažno autorstvo, izmišljanje i krivotvorenje podataka i/ili naučnih rezultata i ekstenzivno autoplagiranje (preko 50% od ukupnog teksta rukopisa ili objavljenog članka).

Pored odbijanja predatog rukopisa ili povlačenja već objavljenog rada (u skladu sa procedurom opisanom u odeljku *Povlačenje već objavljenih radova*) predviđene su i sledeće mere, koje se mogu primenjivati zasebno ili kumulativno:

- U slučaju lakše povrede etičkih standarda, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od dve godine;
- U slučaju teže povrede etičkih standarda ili dva ili više puta ponovljene lakše povrede, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od pet do deset godina;
- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kojem se opisuje utvrđen slučaj povrede etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja neposrednom rukovodiocu i/ili poslodavcu prekršioca;
- Upoznavanje relevantnih naučnih i stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduзму odgovarajuće mere.

Prilikom postupanja u slučajevima neetičnog ponašanja glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor se rukovode smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (<http://publicationethics.org/resources/>).

PLAGIJARIZAM

Plagiranje – odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao vlastitih, bez navođenja autora ili izvora – predstavlja grubo kršenje

etičkih standarda u izdavaštvu i propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. **Rukopisi koji se razmatraju za objavljivanje u časopisu *Međunarodni problemi/International Problems* mogu biti podvrgnuti antiplagijatskoj proveri.**

Plagiranje obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili prepričavanje ili sažimanje tuđeg teksta, u celini ili delovima, bez jasnog ukazivanja na njegovog autora i izvor ili bez jasnog obeležavanja preuzetog dela teksta (npr. korišćenjem navodnika);
- Predstavljanje tuđih ideja kao vlastitih, bez navođenja autora tih ideja i izvora u kojem su te ideje prvobitno predstavljene;
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Postupanje u slučajevima kada postoje jasne indicije da primljeni rukopis ili rad objavljen u časopisu predstavljaju plagijat opisano je u odeljcima *Postupanje u slučajevima neetičnog ponašanja* i *Povlačenje već objavljenih radova*.

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima težih povreda etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

U pogledu povlačenja rada, glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor *Međunarodnih problema* rukovode se odgovarajućim smernicama Odbora za etiku u izdavaštvu (<https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

POLITIKA OTVORENOG PRISTUPA

Časopis *Međunarodni problemi/International Problems* je dostupan u skladu s principima otvorenog pristupa. Objavljuje se i u papirnom i u digitalnom obliku. Članci mogu da budu preuzeti besplatno sa sajta i distribuirani za akademske i druge svrhe. Časopis se rukovodi Budimpeštanskom deklaracijom o otvorenom pristupu u kojoj se navodi:

Pod „otvorenim pristupom“ [recenziranoj naučnoj literaturi] podrazumeva se njena slobodna raspoloživost na javnom internetu, koja dozvoljava bilo kom korisniku da čita, preuzme, kopira, distribuirati, štampa, pretražuje ili usmeri putem linka ka punom tekstu članka, popisuje za potrebe indeksiranja, prosleđuje u vidu

podatka ka softveru, i koristi ih za bilo koju zakonitu svrhu, bez finansijskih, pravnih ili tehničkih prepreka osim onih koje su neodvojive od samog pristupa internetu. Jedino ograničenje u pogledu reprodukcije i distribucije, i jedina uloga autorskih prava u ovom domenu, trebalo bi da bude davanje autorima kontrole u pogledu integriteta njihovog rada i prava da budu pravilno prepoznati i citirani.

Časopis omogućuje besplatan pristup svim svojim člancima, bez pretplate i bez ikakvih povezanih troškova. Sadržaj časopisa objavljuje se bez odlaganja (bez tzv. perioda embarga) i materijali mogu biti korišćeni bez traženja posebne dozvole pod uslovom da se navodi referenca ka originalnom dokumentu.

AUTORSKA PRAVA I LICENCA

Članci objavljeni u *Međunarodnim problemima/International Problems* biće diseminovani u skladu s dozvolom Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license (CC BY-SA 4.0) (*Deliti pod istim uslovima 4.0 Međunarodna*), koja dozvoljava deljenje – kopiranje i ponovnu distribuciju u bilo kom obliku ili mediju – i prilagođavanje – prerađivanje, menjanje ili nadgradnju za bilo koju svrhu, čak i komercijalnu, pod uslovima: da je originalno autorstvo adekvatno navedeno, da je pružen link ka dozvoli, da je navedeno da li su izvršene izmene i ukoliko se novi rad diseminuje pod identičnom dozvolom kao i originalni rad. Korisnici moraju da navedu detaljne informacije o originalnom radu, uključujući ime(na) autora, naslov objavljenog istraživanja, puno ime Časopisa, tom, izdanje, opseg strana i DOI. U elektronskom objavljivanju, od korisnika se zahteva da navedu link-ove ka sadržaju originalnog rada u Časopisu, kao i dozvoli pod kojom je objavljen. Autor(i) mogu da preduzimaju zasebne dodatne ugovorne aranžmane za neekskluzivnu distribuciju rada objavljenog u Časopisu (npr. postavljanje u institucionalni repozitorijum ili objavljivanje u knjizi), uz adekvatno navođenje da je rad inicijalno objavljen u časopisu *Međunarodni problemi/International Problems*.

Autor(i) potpisuju *Ugovor o licenci* kojim se uređuje ovaj domen. Primerak ovog dokumenta dostupan je na stranici: <http://www.internationalproblems.rs>.

Autor(i) garantuju da rukopis predstavlja njihovo originalno delo koje nije ranije objavljivano; da nije u procesu razmatranja za objavljivanje negde drugde; da je objavljivanje odobreno od strane svih (ko)autora, kao i implicitno ili eksplicitno od strane ustanove gde je istraživački rad sproveden.

Autor(i) potvrđuju da članak ne sadrži neosnovane ili nezakonite izjave i ne krši prava drugih. Autor(i) takođe potvrđuju da nisu u sukobu interesa koji može da utiče na integritet Rukopisa i na validnost zaključaka koji su u njemu predstavljeni. U slučaju uključivanja radova koji podležu autorskim pravima, odgovornost je autora da dobiju pisanu dozvolu od strane vlasnika autorskih prava. Odgovorni autor (potpisnik) jemči da ima puna ovlašćenja za tu svrhu u ime drugih autora. Ukoliko autor(i) koriste bilo kakve lične podatke istraživanih subjekata ili drugih pojedinaca, potvrđuju da su za tu svrhu dobili sva zakonska odobrenja i da su saglasni sa politikama Časopisa koja se tiče upotrebe takvih prikaza, ličnih informacija i sl.

Časopis dozvoljava autor(ima) da pohrane odštampanu verziju (prihvaćenu verziju) Rukopisa u institucionalni repozitorijum i druge repozitorijume, kao i da je objave na autorovom ličnom sajtu ili profilima poput npr. ResearchGate, Academia.edu i drugih, u bilo kom trenutku nakon objavljivanja, uz navođenje izvora, linka ka DOI članka i poštovanje prethodno navedenih stavki.

Po dobijanju lektorisane verzije rukopisa, autor(i) se slažu da je u najkraćem roku pažljivo pročitaju, skrenu pažnju Časopisu na bilo kakvu tipografsku grešku i odobre objavljivanje korigovane lektorisane verzije. Odgovorni autor se slaže da informiše druge (ko)autore o gore navedenim uslovima.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove glavnog odgovornog urednika i Uređivačkog odbora.

Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEDUNARODNI problemi : naučni časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu = International problems : scientific journal published by the Institute of International politics and economics / glavni i odgovorni urednik Miloš Petrović. - Latinično izd. - God. 1, br. 1 (apr. 1949)- . - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno. - Drugo izdanje na drugom medijumu
: Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690
ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi
COBISS.SR-ID 6012674

Јелица Горданић, **Уједињене нације – успон и пад једне идеје**, 2025.

80 Years Since the End of World War II: Changes in International Relations 1945-2025, ušan Proroković, Rich Mifsud, Rudy B. Baker, Zuokui Liu (Eds.), 2025.

Ivona Lađevac, Branislav Đorđević, Sanja Filipović, Katarina Zakić, Aleksandar Mitić, Nenad Stekić, Pavle Nedić, **Year in Rewind: Serbia's COMPASS for 2024**, 2025

Радослав Балтезаревић, **Нове технологије и глобална економија**, 2025.

Жаклина Новчић, **Легитимитет међународног поретка**, 2024.

Сања Јелисавец Трошић, Митко Арнаудов, **Улога регионалне сарадње у савременим међународним односима**, 2024.

Слободан С. Поповић, **Загонетка у мозаику поретка „кинеског сна“** Шангајска организација за сарадњу, 2024.

Aleksandar Mitić, **Global Strategic Narrative Wars**, 2024

Дуг одјек 1999. Јекатерина Ентина (ур.), 2024.